

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ДУРДОНАЛАРИ

ЎТКИР
ҲОШИМОВ

ҲАЖВИЙ ҲИКОЯЛАР

• Ҳ И К О Я Л А Р •

Ўткир ҲОШИМОВ

ҲАЖВИЙ ҲИКОЯЛАР

2- наشري

„О‘ҚИТУВЧИ“ НАШРИЁТ-МАТБАА ИЖОДИЙ УЙИ
ТОШКЕНТ – 2018

УЎК: 821.512.133-7

КБК 84(5У)6

X71

Ўзбек адабиёти

Элимизнинг атоқли ва ардоқли адиби, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимовнинг „Баҳор қайтмайди“, „Дунёнинг ишлари“, „Икки эшик ораси“, „Тушда кечган умрлар“ каби салмоқли қисса ва романларини, юзлаб жиддий ҳикоя ва бадияларини мутолаа қилган китобхон ларзага тушади, кўп саҳифаларни ўқиганида кўзига ёш келади. Ўткир Ҳошимов серқирра адиб. Унинг ўнлаб ҳажвий ҳикоялари, комедиялари, ичакузди ҳангомаларини ўқиган ва томоша қилганда дилингиз равшан тортади.

Ушбу тўпламга ёзувчининг энг сара ҳажвий асарлари жамланган. Улар сизга маъқул бўлишига ишонамиз.

gysd

2020/61 A 265	Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston MK
------------------	--

Ю 45253
391

ISBN 978-9943-22-262-5

© Ў. Ҳошимов

© „O'qituvchi“ НМИУ, 2018

„АЖДАР“НИНГ ТАВБАСИ

Э, нимасини сўрайсиз, ака! Бу гапларнинг ҳаммасини айтишга айтавераман-ку, китоб қилиб ёзсангиз, хотинхўжа ўқиб қолса, хафа бўлиб юрмасин, дейман-да!

Кўп йиллик тажрибамдан келиб чиқиб айтаманки, ичадиган одам бир кунда раппа-расо уч марта ўзгаради. Эрталаб кўнглида араққа нисбатан чексиз нафрат билан уйғонади. Пешинга бориб, нафрат ўрнини секин-секин лоқайдлик эгаллайди. Кечқурун эса чексиз нафрат оташин муҳаббатга айланади.

Эртасига ҳаммаси қайтадан бошланади. Уйғонсангиз, бошингиз гўм! Нафас олсангиз, ичингизга ҳаво эмас, олов кираётгандек. Оғзингиз, эринмасдан бир ҳовуч аччиқтош чайнагандек тахир! Қўлни айтинг, қўлни! Баайни иккинчи жаҳон урушида контузия бўлган душман аскарники! Қулоқни қашлайман, десангиз, кўзингизга кириб кетади! Биров „кеча нима овқат егандинг?“ деб сўраса, „ўзимнинг отим эсимда йўғ-у, овқатни сўрайсан-а, номард“, дегингиз келади...

Шу масалада омадим бор экан. Отим нималигини хотинхўжа ҳар куни бир мартадан эслатиб туради. Уйғонмасимдан бошим устида „меҳр тўла“ овози янграйди:

— Азлар эмас, Аждар бу, Аждар! Ёши қирққа чиқиб қилча ақли кирмаган ноинсоф, умримни хазон қилди! Учта бола нима еб, нима ичяпти, демаса, рўзгор ночорлигидан уйда сичқонлар ҳасса таяниб юрса. У ёқда кунора электрчи келиб чироғингни ўчириб кетаман, газчи келиб газингнинг қувурини кесиб ташлайман, деса... Бу Аждарнинг парвойи палак! Қизимизнинг бўйи етиб қолди, мундай одамларга ўхшаб бисот-мисот йиғяпсанми, онаси, дейиш ўрнига, Ху-

донинг берган куни бўкиб ичса! Ичавериб, ичавериб, компютери синиб қолган бунинг!

Булар — хотинхўжа бисотидаги энг „ширин“ сўзлар. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ҳовлимиз ёз бўйи ари бозорига айланиб кетади! Ҳар қовоғариларки, учса, бомбардимончи самолёт кепқолдими, дейсиз! Аммо улар бировни чақмайди. Аксинча, хотинхўжанинг тилидан „заправка“ қилиш учун навбат кутиб туради! Хоҳлаган одамингиз билан бир эмас, икки яшиқ арақдан гаров бойлашиб айтаманки, агар қарғиш бўйича мусобақа ўтказилса, бизнинг хотин Тошкентда эмас, бутун бошли Ўзбекистонда ҳам эмас, дунёда биринчи ўринни олади!

Ана, ўзингиз эшитиб кўринг.

— Бир йил ювилмаган пайтавадек ғижимланиб кетган тусингни ел есин! Туллаган итнинг думига ўхшаган мўйловинг узилиб тушсин! Бензовоз ҳиди анқиб турган оғзингга қўрғошин қуйилсин!

...Боши ғум бўлиб, кўнгли ғум-ғум кетаётган одамга ёқадими шу гаплар? Ётган жойимда луқма ташлайман. (Гапни чалғитиш керакми, ахир?)

— Автодорожнийни битирганмисан, онаси, бензовозни қаёқдан биласан?!

Хотинхўжа „одам гапирдими, мушук миёвладими“ деб қайрилиб қарамайди. Аммо энди товуши жаранглаб чиқа бошлайди:

— Хумга қамалиб қолган аридек ғўнғиллаган овозинг ўчсин! Лайлакнинг инидек пахмайган сочингга ўт тушсин! „Восмёрка“ ғилдиракка ўхшаб қинғир-қийшиқ қадам ташлайдиган оёғинг „Камаз“нинг тагида қолсин! Чойга туз солиб, „нега шакаринг ширинмас“, деб пиёлани отиб синдирган қўлларинг акашак бўлсин! Таппига тушган мунчоқдек йилтираб турган қўзларингга снайпернинг ўқи тегсин! Макарон шўрва ичиб, „нега лағмонингнинг хамири ўқловидек“, деб онамни сўккан тилларинг электрический мясорубкада қийма-қийма бўлсин! Офтобда қолган бақлажондек буришган бурнинг ириб тушсин! Қосим қатиқчининг обкашидек қоматинг

лаҳадда чирисин! Кошкийди чириса! Чиримайди. Биров гўрингни устига қамиш суқиб гугурт чақиб юборса, „вечний аланга“ бўлиб қирқ йил ёнади! Аъзойи-бада-нинг спиртга айланиб кетган!

Ўзингиз инсоф билан айтинг-чи, шунча гапдан кейин арақ деган дардисарни ёмон кўрмай бўладими? Шунақа-ку, кечга яқин томоқ жонивор „тақиллагани“ чатоқ...

Йўқ, инсоф бераман, деса ҳеч гап эмас экан. Ичишни ташладим. Бир кунда! Бунга бир воқеа сабаб бўлди.

Эрталаб отим „аждар“лигини қачон эшитарканман, деб кутиб ётсам, қулоғимга „Турақолинг, адажониси, чойингиз совиб қолади...“, деган овоз кирди.

„Шу ўзимнинг „эговим“ми, деб кўзимни амаллаб очсам, тепамда жилмай-и-и-иб турибди. „Туғилган кунингиз муборак бўлсин! Умрижонингизга Худо барака берсин!“ деб у юзимдан, бу юзимдан ўпди. Ўпаётганда оғзимдан келган „муаттар“ ҳиддан хиёл чимирилди-ю, сездирмади. Буни қаранг, туғилган кунимизниям паққос унутиб юборибмиз... Ишга кетаётганимда яп-янги қордек оппоқ кўйлак, қирраси чиқариб дазмолланган шим, оёғимга „турецкий“ туфли кийгизиб қўйди. Фақат кўча эшикка етганимда: „Адажониси, ақалли шу бугун ичманг, эртароқ келиб, болаларингиз билан яйраб ўтиринг, ош дамлаб қўяман“, деди...

Ўзимнинг ниятим ҳам шу эдику-я, хира улфатлар туғилган кунингни „ювмайсанми“ дегандан кейин қаёққа қочасиз?

У ёғи ўзингизга маълум: бир бошландими, „тормоз“ ишламай қолади...

Буни қарангки, автобус бекатида битта хотин тухум сотаётган экан. Ҳар куни қуймоқ еса керак, ўзининг юзиям хафсала билан ювилган тухумдек йилтираб турибди. Хотинхўжанинг олдига қуруқ бормасликка баҳона топилганидан хурсанд бўлдим. Бир „решётка“ тухум олдим. Ўттизта бўларкан. Олишга олдим-у, қандоқ кўтариб кетишга ҳайронман. „Решётка“ деганини икки қўллаб кўтариш керак. Икки қўлим банд бўлса, оёқ

жонивор хотинхўжа айтгандек „восмёрка“ филдиракка ўхшаб чалкашиб кетаётган бўлса, автобусга қандоқ чиқаман-у, қайси қўл билан нимани ушлаб тураман?! Тухумчи хотин эсликкина экан. Тухумларни „салапан“ халтачага солиб берди. „Эҳтиёт қилинг“, деб тайинлаб ҳам қўйди.

Автобус келганини биламан. „Минди-минди“ бўлиб кетган автобусга орқа эшикдан бир амаллаб кирганим ҳам эсимда... У ёғи нима бўлгани ёдимда йўқ...

Бир маҳал ҳаммаёқ қий-чув бўпкетди. Ўрислар „чўрт-пўрт“ деган, ўзбек хотинлар „хурмачангга сиққанича ичсанг ўласанми“, деб чинқирган... Мўйлови меникидан ҳам қалин бир йигит ёқамдан олди. Лаънати штангачими, нима бало, ҳар билагичойнакдек келади. (Чипта сотувчи эканини кейин билдим.)

— Ҳамма ёқни расво қилдинг-ку, аҳмоқ! — деди бўкириб.

Мундай разм солсам, автобуснинг олд томонидагилар „пресс“ бўпкетган, мен турган томон бўм-бўш! Синган хом тухумнинг ҳиди ғалатироқ бўлишини ўшанда билдим... Бунақа ис қаердан келяпти, деб қарасам... Хотинхўжа совға қилган кўйлак, қирраси чиқариб дазмолланган шим оқиш-сарғиш шилимшиққа беланган.

Нима бўлганини шунда тушундим. Хуллас, тиқилинч автобусга омон-эсон чиққанман. Кейин иссиқ элитганми — бошқами, турган жойимда пинакка кетганман... Қўлимдаги „юк“ оғирлик қилган чоғи, худди тўрва кўтараётгандек, „салапан“ халтачани елкамдан ошириб орқага ташлаганман. Тухумлар „шарақ-шуруқ“ қилиб синган. Пўчоғи „салапан“ халтани йиртган. Кейин ўттизта тухум бутуни-ю синиғи аралаш-қуралаш бўлиб аввал белимга, ундан болдирга, кейин ерга тушган. Яп-янги кўйлак-шим тухумнинг „муборак“ „коктейли“га беланган.

Оёқ боссам, „турецкий“ туфлим „шўлўқ-шўлўқ“ қилади. Энг ёмони атрофимда турганлар ҳам „қуймоқ“дан бенасиб қолмабди. Салкам эллик киши авто-

буснинг олд томонига қочиб, бир-бирига қапишиб қолгани шундан экан!

...Эртасига хотинхўжанинг сўз бойлигини тўлдирган янги қарғишларни кутиб узоқ ётдим. Қизиқ, бу гал у қарғамади, йиғламади... Фақат бир оғиз сўз айтди:

— Ажрашамиз! Судга ариза бериб қўйдим!

Бунақа пайтда қўл келадиган энг синалган қуролни ишга солдим.

— Ўзимни ўлдираман! — дедим комил ишонч билан. — Ўлсам, мен ҳам қутуламан, сен ҳам!

— Ростданми? — Хотинхўжа астойдил ажабланди. — Бу гапни минг биринчи марта эшитяпман!

— Йўқ! — дедим бош чайқаб. — Бу галгиси охиргиси! Ўзимни осаман!

— Шанақами? — Хотинхўжа шитоб билан уйдан чиқиб кетди. Зум ўтмай бир қўлида икки қулоч арқон, биттасида ўрта бармоқдек келадиган „икки юзталиқ“ мих, занглаб кетган теша кўтариб кирди. (Олдиндан тайёрлаб қўйганми, нима бало.)

— Эркак кишининг гапи битта бўлади! Ўзини осмаган номард! — деди-ю, чиқди-кетди.

Ўтириб-ўтириб, ўзимга нашъа қилди. Хаёлимга ғалати ўй келди. Айвондаги столни кўтариб ётоққа опкирдим. Устига чиқиб, вассажуфтга мих қоқдим. Арқонни боғлаб тортиб кўрсам, пишиққина. Менга ўхшагандан иккитасини бемалол кўтаради! Қўл жонивор „кантузия“ бўлса-да, сиртмоқни бинойидек қилиб тугдим. Бошимни суқиб кўрсам, лоп-лойиқ! Ана энди хотинхўжанинг келишини кутамиз!

Бир маҳал дарвоза ғийқиллаб очилди. Сиртмоқни бўйнимга илиб, пойлаб турдим. Айвонда қадам товуши эшитилгач, бошимни худди осилган одамникига ўхшатиб бир томонга қийшайтирдим. Кўзимни юмиб олдим. Ҳатто тилимни жичча чиқариб, „тишлаб олган“ ҳам бўлдим. Ҳаммаси „натуральный“ бўлиши керак-ку!

Фақат оёғимнинг учини столга тираб олганман. Сиртмоқ ҳам томоқда эмас, энгақда. (Ўладиган аҳмоқ борми!)

Хотинхўжанинг ётоққа кирганини сезиб турибман. Бир маҳал „Вой ўлай!“, „Вой ўлмасам!“ деган хитоб эшитилди. „Ҳа-а-а! Гулдек эрига ўлим тилаш қанақа бўларкан?“, дедим ичимда. Билиб турибман, ҳозир „арслонимдан айрилдим“, деб дод солади, оёғимга ёпишиб йиғлайди.

Ҳали кутаман, ҳали кутаман, ҳеч гапдан дарак йўқ. Бирпасдан кейин алланима „тўп-тўп“ этди. Бир нарса ғийқиллади... Ҳайрон бўлиб, бир кўзимни очсам, уйга кирган хотиним эмас, қўшнимизнинг аёли — кеннойи бемалол чўкка тушиб ўтирибди. Устидаги кўрпа-тўшакларни ағдариб ташлаб сандиқ титкилаяпти. Шу хотиннинг қўли эгрироқ деб эшитгандим. Ростдан ҳам сандиқдан хотиним не ҳасратда қизимизга йиққан би-сотларни юлқиб оляпти. Атласлар, адраслар, чиройли „упаковка“ қилинган жемпер... Индамай турсам бошини сандиқ ичига суқиб, ғиртиллатиб бурчак-бурчакларни ковлаштиришга тушди. Тилла тақинчоқ излаяпти ше-килли! Бу ёғига чидолмадим.

— Ҳорманг, кеннойи! — дедим. Овозим шунақанги ғўлдираб чиқдики, ўзим ҳам ҳайрон қолдим. — Жа-а-шилиб юбордингиз-ку! — дедим.

Кеннойи сандиқдан бошини чиқариб мен томонга қаради. Кўзи ола-кула бўпкетди. Ҳозир додлаб қочиб қолади, деб турсам, додламади ҳам, қочмади ҳам. Фақат ичидан „Ғийқ!“ этган садо чиқди. Кейин ияги бир томонга қийшайганча яна икки марта „ғийқ-ғийқ“ деди-да, ёнбошига ағдарилди. Қўрқиб кетдим. Сирт-моқни бўйнимдан опташлаб сакраб ерга тушдим.

— Туринг, кеннойи, одамни кўрқитманг! — деб елкасига кафтимни боссам, қилт этмайди. Кўзлари бир нуқтага бақрайиб қолган. Оқи бор, қораси йўқ!..

...Ёмон аёл эмас эди, раҳматлик... Маъракасининг бир четини кўтаришиб юборишга тўғри келди. Нима қилсаям кўздек қўшни...

Ўшандан бери бутилка деган макруҳни уйга йўлат-майман. Минерал сув олсак ҳам „бакалашка“ лигидан оламиниз... Яқинда қизимизни узатдик.

Хотинхўжани айтмайсизми?! Бир эмас, икки яшик

„спрайт“дан гаров бойлашиб айтаманки, агар олқиш бўйича мусобақа ўтказилса, бизнинг хотин дунёда биринчи ўринни олади! Ана, ўзингиз эшитиб кўринг.

— Нур ёғилиб турган юзларингиздан айланай! Дарёларда сузиб юрган қундуздек қоп-қора мўйловингизнинг қурбони бўпкетай! Юлдуздек чарақлаб турган кўзларингизни ёмон кўздан асрасин! Гул ҳиди келадиган нафасингиздан ўргилай! Юрганда ер титрайдиган оёқларингизга қоқиндиқ бўлай! Қўнғироқдек патила-патила сочларингизга жоним тасаддуқ! Чинордек бўйларингизга бўйтумор!

...Ичишни ташласангиз, сиз ҳам хотиндан шунақа гаплар эшитасиз!

ЖИННИ БЎЛИШ ОСОН ЭКАН

Биродарлар! Одам-чи, вей, хоҳласа бир кунда телба бўлиши мумкин экан, қандоқ жинни бўлганини ўзи билмас экан. Касалхонага қачон келдим, ким опкелди, эсимда йўқ. Аммо биринчи қор ёғиб турган ўша қуриб кетгур оқшом аниқ ёдимда. Шундай қилиб десангиз, ишдан чиқдиг-у, панжара девор олдида гижинглаб турган яп-янги „жийронтой“нинг эшигини очдик. Ойнани қор босиб қолган экан, аввал артдик, кейин ойна тозалагични ўрнатдик. Шиғиллатиб ҳайдаб кетдик. Троллейбус бекатида турган одамлардан камида ўнтаси қўл кўтарди. Тўхтатмадик! Эсимни ебманми тўхтаб! Сенку, савоб бўлар деб тўхтайсан, ДАН ходими кўриб қолса, киракашлик қияпсан, деб талонингни тешиб беради. Бекатдан эллик қадамча ўтганимда бир жонон шундай ҳимо билан қўл кўтардики, тормозни қандай босганимни ўзим билмай қолдим. Машина янги қор тушган асфальтда сирғаниб бориб, шундоққина жононнинг оёғи олдида тўхтади. Эшикни очишим билан жонон лип этиб, ёнимга ўтириб олди. Димоғимга ширин атир иси кирди. Ўзиям оппоққина, дўмбоққина. Плашининг елкасига қор қўниб, жиққа ҳўл бўлиб кетибди. Қаёққа боришини сўрамасимдан ўзи гапириб қолди:

— Печкангизни ёқинг, совуқ қотдим.

Печкани варанглатиб қўйиб юбордик.

— Поччамлар эрталаб пальто кийгизиб юбормабдилар-да?! — дедим илжайиб. „Жонон“ очикқина экан.

— Поччангиз аввал ўзларини эпласинлар! — деди таманно билан. — Машинангиз янги экан, ҳиди келиб турибди. Маркаси қанақа?

Машина маркасини айтдик. Кейин одоб билан сўрадик:

— Сиз-ку, машинаминг отини билиб олдингиз. Энди машинам ҳам сизнинг отингизни билсин-да.

„Жонон“ ширин жилмайди.

— Лёля!

— Лолахон экансиз-да. Ўзингиз ҳам худди лолага ўхшаб...

— Лолахонмас, Лёля! — деди у гапимни кесиб.

— Э, Лаълихон денг?!

— Қанақа Лаъли? — у аразлаб лабини чўччайтирди. — Лёля!

— Ҳай Лёля бўлса, Лёля-да! Йўлимиз бир экан. Гаплашиб кетдик. Лёляхон ательеда дизайнер бўлиб ишларканлар. Поччамиз „предприниматель“ экан. Уйга ҳафтада бир келаркан. Шу гапни эшитганимдан кейин шайтон йўлдан оздирдими, бошқами, билмайман. Хуллас, машинани қандай қилиб гараж томонга бурганимни ўзим ҳам билмай қолдим. Улай агар, кўнглимда ёмон ният йўқ эди. Шунчаки, Лёляхон билан бирпас ҳангомалашиб ўтиргим келди. Домимиздан юз қадамча наридаги темир гараж олдида тўхтаганимизни кўриб Лёляхон ипдек қошини чимирди.

— Ҳорманг!

— Биласизми... — дедим чайналиб. — Машина олганимга энди уч кун бўлди. Ҳали „ювганимча“ йўқ... Шу... Сиз билан... Илтимос, мени тўғри тушунинг... Лёляхонга гапиряпман-у, икки кўзим домимизнинг бешинчи қаватида. Машинада бегона жувон билан келганимни хотинбой деразадан кўриб қолса борми?! Ҳайрият, Лёляхон замонавий аёл эмасми, мени тўғри тушунди.

Машина гаражга кириши билан бу эшикдан мен тушдим, у эшикдан — у.

— Сиз ўтираверинг! — дедим машинага имо қилиб. — Иссиққина... Мен ғизиллаб бориб битта шампан олиб келаман.

— Лёляхон аввалига ним қоронғи гаражнинг бурчак-бурчагига хавотирланиброқ қараб қўйди-ю, кейин хотиржам бўлди. Негадир темир-терсак асбоблар солинган тахта яшикдан болғача олди.

— Майли... — деди болғачани саланглатиб. — Буквально беш минут. Бўлмаса... — У қўлидаги болғача билан ширингина таҳдид қилиб қўйди.

— Уч минутда келаман.

Ҳовлиқиб гараждан чиқдим-у, ўйлаб қолдим. Хотинбой бешинчи қават деразасидан қараб турган бўлса... Гаражни очиқ ташлаб, аллақаяққа гумдон бўлганимни кўрса. Пастга тушса... Яна қайтиб келдим.

— Лёляхон! — дедим гараж эшигидан мўралаб. — Кечирасиз, уч минутга устингиздан қулфлаб кетаман. Тагин биров опқочи кетмасин сизни...

У оғзини очишга улгурмай гараж илгагига отнинг калласидек қулфни солиб шарақ-шуруқ қулфладим-да, чорраҳадаги магазинга қараб чопдим. Кечадан бери эзилиб ёққан ёмғирдан кейин қор тушгани учунми, ер ўлгудек сирпанчиқ. Ҳарсиллаб чопиб боряпман-у, ичимда ўзимга қойил қоламан. Гапниям жа оламан-да, „Сизни ўғирлаб кетишмасин!“ дедимми? Лёляхон билмайдики, хотинбойдан кўрққаним учун устидан қулфлаб келяпман. Майли, мана ҳозир битта шампан, битта плитка шоколад оламиз. Уч минутда қайтиб борамиз...

Кўлтиқда шампан, чўнтакда шоколад. Магазиннинг ойнаванд эшигидан отилиб чиққанимни биламан... Бир маҳал кўзимни очсам, оппоқ шифтли уйда ётибман. Ўрнимдан турмоқчи эдим, чап қўлим чунонам зирқираб оғридики, жоним чиқиб кетай деди. Ўнг томонимдан гўлдираган овоз келди.

— Бахтинг бор экан, йигит, қўлинг синибди. Менга ўхшаб оёғинг синса нима бўларди?!

Мундай қарасам, олти кишилик палатада ётибман. Ҳаммаси менга ўхшаб, сирпанчиқда йиқилган майиб-мажруҳлар... Гастрономга борганим, шампан олганим эсимга тушди. Ўша заҳоти гаражга қамалиб қолган Лёля-хон лоп этиб кўз ўнгимга келди-ю, қўлимнинг оғриғини ҳам унутиб, сакраб туриб кетдим.

— Калит қани? — Нега бақирасан?! — деб ҳалиги киши яна гўлдиради. — Калитни бошингга урасанми? Бир ўлимдан қолганингга шукур қилмайсанми, хумпар?

Чўнтагимни ковласам, ҳеч вақо йўқ! Шундагина шифохона халатини кийгизиб қўйишганини пайқадим. — Калит қани? Соат неча бўлди? — дедим йиғламоқдан бери бўлиб.

Палатадаги ҳамдардлар тонг отиб қолгани, соат етти бўлгани, кийим-кечагу, калит-малитлар „приёмный покой“да бўлишини тушунтиришди. Гипсланган қўлимни чангаллаб, приёмный покойга югурдим. Искаладчи хотин соат тўққизда келаркан. Дод деб юборай дедим. Нима қилай? Уйга телефон қилсам, хотинбойдан балога қоламан. Майли, йиқилдим, қўлим синиб, баннисага тушдим, дейишга дерман. Лекин тезроқ бориб гаражни оч, бир бечора қамалиб ётибди, кечаси билан совуқда тиришиб қолгандир, деёлмайман-ку! Ақлимга балли! Ўйлаб-ўйлаб йўлини топдим. Ҳамшира қизга дўхтирнинг эшигини очтириб, тўртинчи подъездда турадиган Марат деган ўртоғимга қўнғироқ қилдим.

— Жон дўстим, тезроқ кел! — дедим ялиниб. — Бироқ баннисага тушганимни хотинимга айта кўрма.

Ҳақиқий дўст шунақа пайтда билинаркан. Марат ярим соатда етиб келди. Эгнида пальто, бошида телпак.

— Совуқми? — десам, қўлларини ишқалаб дийдиради:

— Эшак ўлдирадиган совуқ бўляпти.

Дўстимга аҳволни тушунтирдим. Искаладчи хотин келиши билан калитни олдик.

— Лёляхондан узр сўра! — дедим эшикка йўналган Маратга. — Шундоқ-шундоқ бўпқолди, кечираркансиз, дегин.

— Хотиржам бўл. Ҳаммасини еъ қиламиз.

— Шошма! Аввал Лёляхонни кузатиб қўйгин-да, кейин хотинбойга бу ёқда ётганимни айт. Телефон қилса банд экан, дегин...

Дўстим ҳовлига отилди. Кўнглим анча жойига тушиб, палатага кириб ётдим. Обход бўлди. Навбатчи дўхтир суягим икки жойдан сингани, камида бир ҳафта ётишим кераклигини айтди. Жаҳли тез бўлсаям, ўзимизнинг хотинбой яхши-да! Кўрасиз, ҳализамон товук шўрва кўтариб кепқолади. Чўлоқ бўлган қўлимни силайди. Ўзингизни эҳтиёт қилсангиз бўлмайдами, дейди. Кўз ёши ҳам қилиб олади. Меҳрибон-да!

Ширин ҳаёл суриб ётган эканман, палата эшиги гийқиллаб очилди. Семиз санитар хотин тарақ-туруқ қилиб, эски кушетка судраб кирди.

— Жинни бўлганми булар ҳаммаси! — деди норози тўнғиллаб. — Бири йиқилади, бири муштлашади. Баннисада бўш жой қолмади. Пиёнисталар!

Ўша заҳоти гавдали бир беморни икки қўлтиғидан суяб олиб киришди. Касал бечоранинг боши дока билан қалин ўралган, рангида ранг қолмаган, мўйлови шалпайиб турарди. Кушеткага жой солишлари билан бемор шилқ этиб ўзини ташлади. Тепасига борсам... Мўйлови танишдек кўринди. Синчиклаброқ қарасам, ўзимнинг қадрдон дўстим — Марат!..

— Нима бўлди?! — жон ҳолатда қичқириб юбордим шекилли, Марат амаллаб кўзини очди.

— Дард бўлди! — деди инқиллаб. — Бало бўлди! Гаражингнинг эшигини очганимни биламан, ичкаридан бир алвасти югуриб чиқиб, болға билан қоқ пешанамга чунонам туширди, чунонам туширди... — У гапиришга мадори қолмади шекилли, юзини девор томонга ўгириб олди.

Эгнимда банниса халати, оёғимда шиппак, кўчага отилдим. Таксичи дийдираб турганимни кўриб раҳми келди шекилли, гап-сўзсиз тўхтади-ю, машинасини айтган томонимга гириллатди. Йўқ, уйгамас, ўзимнинг темир гаражимга. Шуниси эсимдаки, гараж ланг очиқ

турарди. Энг аввал орқа капот устида ётган болгага кўзим тушди. Кейин... Нима десам экан?.. Дўлда қолган таппини кўрганмисиз? Менинг машинам — уч кунгина минган машинам худди ўшанақа аҳволга тушган эди. Ойналари чил-чил синган, томи-ю капотлари, орқа-олди-ю ёнбошлари болға билан пачақланган, шу қадар ҳафсала билан, шу қадар эринмай, тартиб билан пачақланган эдики, ақалли номига бир қарич соғ жойи қолмаганди. Гаражга қамалиб қолган Лёляхон кечаси совқотиб тарашага айланмаслик учун хўп ғайрат қилгани кўриниб турарди...

Одам қандоқ жинни бўлганини билмас экан. Касалхонага қачон келдим, қандоқ келдим, ким опкелди, эсимда йўқ. Кейин, сал ўзимга келганимда айтиб беришди. Аввал гипсланган кўлимни тишлаб ириллабман. Кейин болға билан машинамни қайтадан савалабман. Ундан кейин шиппак билан қор тепиниб хумордан чиққунча ўйнабман... Бу ёққа хотинбой билан ўша инсофли таксичи олиб келибди.

Мана, ётибмиз, энди. Хотинбой ҳар куни товук шўрва олиб келади. „Қўяверинг, жинни бўлган битта сизми“, — деб юпатади. Айтмоқ-чи, кеча хушхабар топиб келди. Учинчи синфда ўқийдиган ўғилчамиз темир-терсак топширишда шаҳар биринчилигини олибди.

ШАҲАРЛИК КУЁВ

Тўнғич куёв бўлганимиз учунми, қишлоққа борсак, дарров шаҳарлик куёв келди, деб овоза бўлиб кетади. Олмоқнинг бермоғи бор, деганларидек, тез-тез жавоб визитлари ҳам бўлиб туради. Яқинда яна шундай бўлди. Ишдан қайтиб эшикни очишим билан янгангиз Турсуной югуриб рўпарамга келди.

— Тш... — деди у кўрсаткич бармоғини лабига босиб. — Секинроқ. Намоз ўқияптилар.

— Ким? — дедим мен ҳам беихтиёр пичирлаб.

— Боғбон амаки.

— Ким у, боғбон амаки?

Турсуной шунча йилдан буён боғбон амакини танайсизми, дегандек қошини чимирди.

— Қишлоқда у кишини ҳамма танийди. Худо ярлақаб бир келиб қолибдилар.

Секин ечиниб, оёқ учида уйга кирдим. Боғбон амаки телевизорнинг антеннасини мўлжаллаб саждага бош қўйган эканлар. Анчадан кейин бош кўтариб, ўнг томонга, чап томонга салом бердилар-да, қаддиларини ростлаб менга ўгирилдилар.

— Ассалому алайкум, куёв бола! Хўп саломатгина бормисиз? — Боғбон амаки билан биринчи марта кўришиб турган бўлсак ҳам эски қадрдонлардек кучоқлашдик. Одамни бир қарашда билса бўлади. Боғбон амаки кўп одамохун киши экан. Дастурхон атрофига ўтиришимиз билан мош-гуруч соқолини тутамлаб гапга киришиб кетди.

— Бу дейман, куёв йигит, ишлар кўпайиб кетдими? Қишлоққа кам борадиган бўлиб қолдингиз. Қайнатангиз кўп асл одам-да! Болаликдан тепкилашиб катта бўлганмиз. Шу денг шаҳарга кетяпман, деб қолмайманми! Бизнинг фарзандларимизникида ўн-ўн беш кун туриб келмасангиз қаттиқ хафа бўламан, деб туриб олди. Мен ҳам юзидан ўтолмадим.

— Жуда яхши қилибсиз, раҳмат, — дедим қувониб. Боғбон амаки, у дунёни ҳам, бу дунёни ҳам барабар олиб борадиганлардан экан. Ош олдидан қиттак-қиттак ҳалиги нарсадан қилсакмикан, дегандим, ноз қилиб ўтирмади.

— Ҳа, энди бунинг ўзи ҳароммас. Кайфи ҳаром, — деди пиёлани қўлига олиб. Шундан кейин икковимизнинг ҳам қулфи дилимиз очилиб кетди. Боғбон амаки оғзидан бол томиб янгангизни мақтай кетди.

— Турсуной қишлоқнинг энг олди қизи эди-да, ўзиям. Бахтингиз бор экан. Шундоқ қизимизга уйландингиз. Қайнатангизни айтмайсизми? Шаҳарга узум сотгани кетяпман десам, гастиниса-пастиниса қилиб уриниб юрсангиз, бетингизга қарамайман, дейди-да! Бу йил бозорда узум сероб. Шу кунда сотиб қолмасак,

эрта-индин янаям арзонлашиб кетади. Ўн-ўн беш кун бир ғайрат қиламиз-да, энди. Ёлғиз қўллик қилмайин деб, жиянни олиб келганмиз. Бозорда узумга қоровул бўлиб қолди. Уям сиз билан бир отамлашмоқчи ўзи. Ўқишга кираман, сўт бўламан, дейди. Топган хунарини қаранг.

— Нега олиб келмадингиз? — дедим астойдил ранжиб.

— Айтяпман-ку, бозорда қоровуллик қилиб қолди. Эртага албатта олиб келаман. Хўп улфат йигит-да, ўзиям!

Ярим кечагача гурунглашиб ўтирдик. Кейин Турсуной боғбон амаки иккаламизга уйга жой солиб берди. Ўзи балконга чиқиб ётди. Бир хонали уйда тургандан кейин одам ўрганиб кетаркан. Аёл меҳмон келиб қолса, мен, эркак меҳмон келса, Турсуной балконга чиқиб кетади.

Боғбон амаки сўзида турадиган одам экан. Эртасига ишдан келсам чуст дўппи кийган, ихчамгина йигит билан гурунглашиб ўтиришибди.

— Ие, ассалому алайкум! — йигитча сакраб туриб мен билан кучоқлашиб кўришди. — Соғ-саломат юрибсизми, поччажон? Эшик-эллар тинчми, поччажон? Бардамгина юрибсизми, поччажон? Тоғамлар билан бир келиб қолгандик. — У боғбон амакига ишора қилди. — Поччанг билан отамлашмасанг бўлмайди, деб туриб олдилар. Турсуной опамизнинг хўжайинлари билан танишаман-у қувонмайманми, деб югуриб келдим. Менинг бозор-ўчарга тобим йўқ. Асли бу ерга ўқишга кириш учун келганман. Бир ёрдамлашиб юридическийга жойлаб қўймасангиз бўлмайди, поччажон. Ҳозир таниш-билишсиз иш битмайди.

— Биласизми, ўқишга кириш қийин, — дедим минғиллаб. — Менинг танишларим йўқ.

Боғбон амакининг қулоғида локатор бор эканми, минғиллаб айтган гапимни ҳам дарров эшита қолди.

— Ашнақа демасинлар-да, куёв! Сиз ҳам сўт тайёрлайдиган институтда ишлайсизми, ахир?

— Амакижон, мен домла эмас, аспирантман, — дедим тушунтириб.

— Аспиранми-маспиранми, бир жойда ишлагандан кейин барибир эмасми?

— Боғбон амаки астойдил ажабланди. — Мен ҳам боққа сув тараган сувчига беш-ўн яшик узум бераманми? Буям шунга ўхшаган нарсда-да! Институт ҳам ўзларига деҳқончилик!

Нима дейишимни билмай турган эдим, ошхона томондан Турсунойнинг йўталгани эшитилди. Бунақа „адресли“ йўталларнинг маъносини яхши билиб қолганман. Мени чақиряпти. Дарров олдига чиқдим.

— Гўрни унақа дейсизми? — деди пичирлаб. — Ўзини олиб қочяпти, деб ўйламайдими?

— Нима қилай, ростини айтяпман-да!

— Қишлоқдагилар сизни бутун шаҳарни ётқизиб турғизадиган одам, деб ўйлашади. Бир гап қилармиз, деб қўя қолинг. Ҳа, ундан кейин, — Турсуной овозини янаям пасайтирди. — Анаву сапожки ўлгурни олмасам бўларкан. Уйда бир тийин пул қолмабди. Меҳмонлар яна ўн-ўн беш кун турадиганга ўхшайди. Ойликкача бирор ердан пул топмасангиз бўлмайди.

Бу кеча ҳам меҳмонлар билан алла-паллагача гаплашиб ўтирдик. Тоға-жиянни холи қолдириш учун алоҳида жой қилиб бердик. Янгангиз одатдагидек балконда, мен бўлсам ошхонада ётдим. Ошхонага ўрнашиб қолган пиёздоғ ҳиди кўнглимни бир оз беҳузур қилганини ҳисобга олмаганда жуда яхши ухладим.

Эрталаб кўнғироқ товушидан уйғониб кетдим. Шоша-пиша йўлакка чиқсам, Турсуной чаққонлик қилиб, аллақачон эшик олдига бориб олибди. У эшикни очди-ю, атлас кўйлак кийган, сочини майдалаб ўрган аёлни кўриб, қичқариб юборди.

— Вой, Адол, ўзингмисан?!

Икковлари бир-бирининг кучоғига отилишди, чўпиллатиб ўпишишди.

— Бу менинг дугонам — Адолат, — деди Турсуной энтикиб. — Болаликдан бирга ўсганмиз.

Адолат ичкарига кирар-кирмас, ийманиб пичирлади.

— Мен ёлғиз эмасман, — у юзлари ловуллаб қизарганича, Турсунойнинг кулоғига бир нима деб шивирлади.

— Вой, шунақами! — Турсуной қувонганидан қарсак чалиб юборди. — Чақир бўлмаса. — У менга қараб тушунтирди. — Адолатнинг тўйи яқинда бўлди. Куёв икковлари Тошкентга ўйнагани келишган экан.

Зум ўтмай каттакон чамадон кўтарган новча, ориқ йигит кириб келди. Тоға-жиянлар, келин-куёвлар, ўзимиз тўпланишиб нонушта қилдик. Ҳамқишлоқлар соғинишиб қолишган экан, хўп гурунглашишди.

— Гастиницага борсак жой йўқ, — деди Адолат келинларга хос табассум билан. — Шу ёққа қараб келавердик. Ўн-ўн беш кун туриб, Турсунойни хурсанд қилиб келинлар, деб аямларнинг ўзлариям айтган эдилар.

Боядан буён жим ўтирган куёв энди гапга аралашди.

— Тўйга бормадинлар-да! — деди у гавдасига ярашган ингичка товушда. Гапирганида учли бақбақаси ликиллаб тураркан. Энди пайқадим. „Бизни тўйга айтмовдинлар шекилли“, дегим келди-ю, тагин ўйлаб қолдим. Ким билсин, балки Турсунойга хат-пат юборишган-у, мен беҳабар қолгандирман.

— Мен Тошкентга уч йил олдин бир келганман. Жуда ўзгариб кетибди, — деди куёв яна бақбақасини ликиллайтиб.

— Бу кишининг ўзлари сизларга шаҳарни томоша қилдирадилар, — янгангиз менга имо қилди. — Шунақа пайтда ўйнаб қолмасанглар, кейин вақт топилмайди.

— Биз ҳам шуни ўйлаб тургандик, — куёв тасдиқлаб бош силкиди. — Кўчанинг четига ка-а-а-та қилиб, „Санъат усталари концерти“, деб ёзиб қўйибди. Апиша! Баққа келаётганда аши кансертга тушамиз, деб қўйгандик. Паришталар омин деган экан. Поччамиз тўрттагина билет топсалар, биргалашиб томоша қиламиз!

Нонуштадан кейин Турсуной билан йўлакка чиқиб маслаҳатлашдик.

— Энди бундоқ қиламиз. Ишхонадаги ўртоқлардан қарз кўтариб тураман. Жой масаласини бундай тақсимлаймиз. Келин-куёвга ичкарига жой қилиб берасан. Ёш

нарсалар экан. Бир-биридан ажратиш яхшимас. Боғбон амаки балконда, жияни ошхонада ёта қолсин. Ўзинг бир амаллаб кавшандозга жойлашарсан. Мен кечкурун, меҳмонлар билан ўтиришиб бўлгандан кейин ишхонамга бориб ёта қоламан. Ишимиз икки сменалик деб баҳона қиламан.

— Майли, — деди Турсуной пичирлаб. — Фақат тезроқ пул топмасангиз бўлмайди. Аксига олиб кўк чой ҳам қолмабди.

Пулни олгандан кейин қайси бозорга борсам экан, деган ўй билан зинадан тушиб кетаётгандим, бир оз хириллаган овоз эшитилди.

— Ие, ассалому алайкум, куёв тўра!

Чўчиб бошимни кўтардим. Рўпарамда юзлари офтобда қорайган, чайир гавдали, қўш белбоғ боғлаган киши турарди. Пастдан эса беш-олти ёшлардаги боласини етаклаган семиз хотин ҳарсиллаб чиқиб келарди. Нотаниш киши кўришиш учун кучоқ очганди, қўлимни чўзиб қўя қолдим.

— Ие, танимадилар шекилли, куёв? — деди у ранжиб. — Қишлоққа борганларида ҳамсуҳбат бўлгандик. Қарта ўйнагандик. Пирра! Аммо ўзлари пирранинг хўп ҳадисини олган эканлар! Қаторасига етти марта қолдиргандингиз...

— Келаверинглар, келаверинглар, — дедим дамим ичимга тушиб. — Бемалол...

— Ўзларига йўл бўлсин? — деди „пиррачи“.

Менми? Мен... Кўчиб кетяпман. Аспирантлар уйига! — шундай дедим-у, учта зинани битта қилиб сакраб-сакраб пастга тушдим-да, кўчага отилдим.

МУСОФИР БЎЛМАГУНЧА...

...**Б**ир замонлар чет элга чиқиш жудаям Марсга бўлмаса ҳам Ойга учиш билан тенг эди, десангиз бугунги ёшлар ишонмайди...

Ўша замонда денг... Омадим чопиб десаммикин, палакат босиб десаммикин, чет элга чиқадиган бўп-

қолдим. Тагин қаёққа денг? Капстранга! Эскилар „Мусофир бўлмагунча мусулмон бўлмайсан“, деб бежиз айтмаганини ўшанда тушундим. Аввал ўн бештами, йигирматами суратимни олишди. Кейин йигирматами-йигирма бештами қоғозни тўлдирдим. Кимсан? Нимасан? Қаерда туғилгансан? Қачон? Отанг ким? Онанг-чи? Улар қаерда, қандай иш қилган. Ишласа, неча йил ишлаган? Мабодо отанг ўлган бўлса, қачон ўлган-у, нега ўлган, қаерга кўмилган? Онанг-чи? Авлод-аждодингда қамалганлар ёки чет элда яшайдиганлар борми?

Сизларни билмадим-у, шахсан мен ўйлаб қарасам, ҳаммаси жўяли саволлар. Рост-да! Аллақачон бандаликни бажо келтирган отам раҳматликнинг катта бобоси қайсидир хорижий давлатда ҳамон ҳасса таяниб юрган бўлса-чи? Яхшими-ёмонми, инглиз тили ўқитувчиси деган номимиз бор, ахир. Мени ўғирлаб кетиб, шўролар юртига ашаддий душман бўлмиш агентларга тилмоч қилиб олишса-чи?

Ҳайрият! Анкетамдан биттаям ишқал чиқмади. Московнинг чет элларга самолёт учирадиган аэропортида тўпланган тумонат одам орасидан ўтиб, омон-эсон божхона эшигига етиб келдик. Кўк шапка кийган сезгир ҳарбий кўзимга шунақанги узоқ, шунақанги синчиклаб тикилдики, беихтиёр ерга қарадим. (Бултур ҳайвонот боғига болаларни саёҳатга олиб борганимда олти қулочлик бўғма илон қуёнга шунақа чақчайгани эсимга тушди.)

— Гражданин! — деди хушёр чегарачи ҳамон кўзимга чақчайиб. — Доллар борми?

— Йўқ!

— Олтин борми?

— Ие, менда олтин нима қилади?

— Саволга жавоб беринг!

— Олтин йўқ!

— Антиквар? Хоч борми?

— Нима у?

— Наркотик модда-чи?

— У нима дегани?

— Чекадиган!

— Бор. „Космос“.

— Арақ борми?

— Бор. Икки шиша. Ҳамма олгани учун мен ҳам...

— Бу ёққа! — Ҳушёр чегарачи ияги билан имо қилди.

Чамадонингни кўтар! (Тамом бўлдинг, мулла Алижон!)... Совуққина хонага кирдик. Жомадон титкиланди. Сочик у ёққа ташланди, соқол машина бу ёққа... Келинингиз „Мусофир юртларда тишингизнинг кирини сўриб юрасизми“, деб иккитагина қазии пишириб берган эди. Ўшанга айниқса, қизиқиб қолишди. Тўғри-да! Колбаса деса колбасага ўхшамайди, гўшт деса — гўштга! Орасига тилла тангалар тиқиб қўйилган бўлса-чи? Қазии шўрлик обдан текширилди. Жомадон „шубҳадан холии топилгач“, янгии буйруқ бўлди: „Ечин!“ Пайпоғимнинг орасигача қараб кўрдилар. Ҳеч бало топилмагач, божхона ходими буюрди:

— Бўпти, ўтаверинг, гражданин!

Ҳайрият-ей! Жомадонни чала-чулпа ёпиб югурдим. Шу пайт радиода биз учадиган самолётга таклиф қилиб қолди. Гапиради-гапиради-да, охирида „сенкью“ деб қўяди. Вой овсар-ей! Ўзии таклиф қилиб, ўзии раҳмат дейишга бало борми. Ит қувган соқовдек ойнабанд эшик томон чопдим. (Ҳарна олдинроқ борганим.) Узундан-узоқ йўлақдан ўтиб, узундан-узоқ автобусга чиқиб олдим. Автобус ғириллаб борди-да, самолёт олдида тўхтади. Ерга тушай десам, эшигии очилмайди. Қарасам, ҳамма бир томонга силжияпти. Биз ҳам одоб сақлаб (айнии пайтда шошилиб) оломонга қўшилдик. Тавба! Бунақа автобусни биринчии кўришим! Эшигини тўппатўғри самолёт туйнугига рўпара қилиб қўйса-я! Буни қаранг! Ҳушрўй стюардесса самолётга кириб бораётган ҳар бир йўловчига салом беради.

— Хэлло! Ҳуш келибсиз, жаноб!

Менга қараб алоҳида таъзим қилди...

— Хэлло, сэр! Ҳа, маккор! Ҳозир илжаясан-да, беш дақиқадан кейин: „Кечирасиз, гражданин, жойнии бўшатишингизга тўғри келади, паттани адашиб бери-

шибди, кейинги рейсда учасиз“, деб тушириб юборасан! Ўрнимга ўзингинг паттасиз танишингни ўтқазиб қўясан. (Кўрганмиз бунақасини! Аҳмоғингни ҳаммомдан қидир.)

Югуриб бориб ўриндиққа ўтириб олдим. Шоша-пиша тасмани белимга боғладим. Эндиям тушириб кўрчи! Нафасимни ростлаб олмасимдан бояги хоним тепамда пайдо бўлди.

— Яхши жойлашиб олдингизми, сэр? Чанқамадингизми?

— Но! Но! — дедим тўнғиллаб. Шундаям илжаяди.

— Чеккингиз келса, марҳамат! Ёнингиздаги қўшингиздан рухсат сўраб, чекаверинг!

Тамаки хумор қилаётганини қаёқдан билди бу? Ё синамоқчими? „Гражданин фалончи жамоат жойида чекди“, деб эртага газетангда дўмбира қилмоқчисанда! Овора бўласан!

Бақириб бердим.

— Но! Айм нот смокинг! — дедим инглизчани „қойил қилишимни“ намойиш этиб. Зум ўтмай димоғимга тамаки ҳиди кирди. Бирам ширин, бирам хушбўй, лаънати!

Мундай қарасам, ёнимда ўтирган семиз ажнабий бемалол сигарет тутатяпти. „Пэл-мэлл!“ Бор-е, ажнабий чекканда, мен индамай ўтираманми, дедим-у, ўзимизнинг „Космос“ни бурқситишга тушдим.

Самолёт осмонга кўтарилиб улгурмасдан бояги хоним ялтироқ бандли аравагани судраб ёнимга келди.

— Кўнглингиз нима тусайди, сэр? Пиво? Енгил вино? Коньяк, виски?

Вой алвасти-ей! Қаранг маккорлигини! Бизнинг юртда ичкиликка қарши кураш бошланганини билиб туриб атайлаб қиляпти. Бир қултум ичсам борми, дарров хўжайинларига хабар қилади. Хўжайинлари совет ҳукуматиға, ҳукумат мактаб директориға... Қарабсизки...

— Но! — дедим сиполик билан қўл силтаб.

Қўшним узунчоқ бокалдаги винони, пластмасса стакандаги пивони олиб, кетма-кет иккаласини бўшатди. Ҳузур қилиб кекирди.

— Нима, сиз чанқамадингизми? — деди тўсатдан.

Ия, мен бунн ажнабий деб ўтирсам, ўзимиздан экан-ку! Минг йиллик қадрдонимни топгандек, қувноиб кетдим. Бирпасда апоқ-чапоқ бўлдик-қолдик! Сашавой кўриниши савлатли бўлгани билан мендан уч ёш кичкина экан. У ҳам бизнинг гуруҳда — турист экан. Ўша мамлакатга аввал ҳам борган экан.

— Сашавой, укам! — дедим орзумандлик билан. — Бир шиша пиво бўлса-ку жон деб ичардим-а, менда доллар йўқ-да! Долларга алмаштириб берган ўттиз сўмга ўғлимга шим олишим керак. Жинси шим...

Сашавой қорнини лиқиллатиб, маза қилиб кулди.

— Эй, Али! Али! Пиво билан сухой вино текин! Билдингми! Коньяк, виски — у бошқа масала. Валюта керак! — шундай деди-да, тугмачани босган эди, сертабассум хоним пилдираб етиб келди.

— Жанобга... — Ҳамроҳим менга имо қилди. — Икки шиша пиво, икки бокал вино!

(Қойилман! Инглизчани сувдек биларкан.)

— Момент сэр... — Хоним таъзим бажо айлаб зипллаб кетди.

— Нега... Икки шиша? — дедим талмовсираб.

— Мен ҳам чанқаброқ турибман. — Сашавой қорнини силаб қўйди.

Тонготар палласи чириб бораётган капитализмнинг ириб битиш арафасида турган мамлакатига қўндик. Божхонага кирдик... Ҳозир бошланади! Қардан келдинг? Нима мақсадда келдинг? Неча кунга келдинг? Отанг ким? Онанг қачон ўлган? Нечта боланг бор?

Одамга алам қиларкан! Вой, каллаварамлар-ей! Ақалли биттаси „кимсан“, демаса-я! Кутиш залига чиқишимиз билан Сашавой қўлимдан судради.

— Юр! Машина кутиб турибди.

Жон-поним чиқиб кетди.

— Жомадоним! — дедим бақириб. — Жомадоним! Ичида иккита қази, тўртта патир, писта-бодом бор!

— Ўчир-ей! Чамадонингга ит ҳам тегмайди. Юравер!..

Автобусда кетяпмиз. Кўзим осмонўпар иморатлар, бир-биридан чиройли машиналарда-ю, хаёлим жомадонда. Эсиз-эсиз иккита қази, тўртта патир, хотиним ўз қўли билан думба ёғига қовуриб берган ярим тоғора бўғирсоқ... Қулоғини ушлаб кетди-да! Сашавой бўлса, парвойи палак! Суянчиққа бош ташлаб, мудраб кетяпти. Ора-сира ўртачароқ хуррак ҳам отиб қўяди. Э, хомсемиз! Ўзингнинг юкинг йўқ-да! Менинг шунча нарсам гумдон бўлса майли-а! Қаранг, ўзи семиз бўлсаям, уйқуси зийрак экан! Машина тўхташи билан дарров кўзини очди.

— О, „Виктория!“ — деди автобус деразасидан қараб. — Беш юлдузли меҳмонхона! Во! Ташвиш қилма, Али! Мен сенга ҳамроҳ бўламан!

Ҳамроҳ бўлармиш! Ундан кўра жомадонимни топ!

Узун-қисқа бўлиб мусофирхонага кирдик. Ё, тавба! Жинними булар?! Ҳе йўқ-бе йўқ, ҳар биримизнинг қўлимизга биттадан калит тутқазяпти. Бошпурт текшириш — йўқ. Қоғоз тўлдириш — йўқ... Ўғрилиқ шунақадан бошланади-да!

— Мана, хонамиз ҳам ёнма-ён экан! — Сашавой елкамга қоқди. — Юравер!

Ғижиниброқ кетидан эргашидим. Йигирма олтинчи қаватга кўтарилдик. У ўзининг, мен ўзимнинг хонамни очдим. Қарасам, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, шундоқ кираверишда жонажон, қадрдон жомадоним турибди-да!.. У ёғи нима бўлди, демоқчимисиз? Нима бўларди! Музейларга бордик, театрларга... Тўғри, сафардошларимиз ўнг келди дегунча гуриллаб ўзини дўконга уради. Нима зарил! Биз — интеллигентмиз! Педагогмиз! Унақа очкўз эмасмиз... Шунақа-ку... Ўғилчанинг буюртмаси нима бўлади? Амриқоча жинси шим? Бу ёғи сафаримиз ҳам қариб қолди. Сашавойга ялиндим. „Шундоқ-шундоқ! Сен дунё кўрган одамсан. Мениям дўкон-пўконга олиб кирсанг-чи!“ Сашавойнинг жаҳли чиқиб кетди.

— Ну, Али! Вот дурак! Алмаштириб берган 30 сўмни қайтиб олиб кетмоқчимидинг? У ёқда биласанми, нима бўлади? — Бармоқларини панжара қилиб кўрсатди. — Валюта олиб ўтдинг, деб, тиқиб қўйишади, овсар. Юр, тезроқ қутул ўша сабил қолғур долларингдан!..

Бир дўкон олдида тўхтадик.

— Бу озиқ-овқат магазини! Гастроном! — Сашавой кўлимдан тортди. — Жинси шим бошқа жойда сотилади.

— Ҳай, бир кирайлик, дўстим, — дедим ялиниб. Эҳҳа! Дўконмас, томошахона-ку бу! Сут — ўн хил! Қаймоқ — саккиз хил! Гўшт — ўн икки хил! (Боринги, бедана-ю какликкача бор!) Пишлоқ — йигирма хил! Колбаса — ўн саккиз хил! Кокос ёнғоғи, банан, гилос (кузда гилос қаёқдан келганийкин), нок, шафтоли, узум... Йў-ўқ! Бу ерда бир гап бор. Атайлаб, бизга ўхшаган туристларга кўз-кўз қилиш учун очиб қўйган бу дўконни! Мени анойи деб ўйлаяпсанми? Қани, сот мард бўлсанг! Ўғлимга жинси олмасам-олмабман!

— Саша! — дедим ҳовлиқиб, — қоғозинг борми?

— Нимайди? — Сашавой киссасидан ён дафтарчани чиқарди.

— Очирид! Гражданлар, очирид! — Сашанинг қўлидан дафтарчани юлқиб олиб, ёза бошладим. — Мен биринчиман. Саша — иккинчи. — Ҳаяжонланиб кетганимдан ўзбекча, русча, инглизча сўзларни аралаш-қуралаш қилиб, бақиравердим: — Гражданлар! Очирид-га туринглар! Менга пишлоқ керак! Банан! Кокос ёнғоғи! Келаверинглар! Учинчи ким, учинчи? Фақат илтимос, тартиб сақлансин!

Бир маҳал қарасам, Сашавойнинг кўзи ола-кула бўлиб кетяпти, нуқул қорнини лиқиллатиб, ҳансирайди. Тили калимага келмайди. Калта юбка кийган қиз югуриб келди.

— Хэлло, сэр! Ким сизни ранжитди? Марҳамат, ичкари киринг! Э кап оф кофе, плиз...

Сашавой шундагина тилга кирди.

— Но, миссис, но, — деди ясама табассум билан. — Бу сэр ўзи шунақа... Ҳазилкашроқ...

Судрагудек бўлиб, қўчага олиб чиқди.

— Эсинг жойидами? — деди қизариб-бўзариб. — Одамни шарманда қилдинг-ку!

— Нега шарманда қиларканман? Озиқ-овқат программасини ёзмасдан туриб, қаёқдан топибди шунча нарсани? Ҳаммаси ёлғон!

— Ўғлингга шим олмоқчимисан? — Сашавой чуқур хўрсинди. — Бер, ўша долларингни! Юр бу ёққа! Фақат, илтимос, энди кўчада пойлаб турасан.

На илож?! Кўндим... Ишонсангиз, тўрт қаватли эмас, беш қаватли эмас, ўттиз қаватли супермаркет олдида тўхтадик. Сашавой „шу ерда қимирламай тур“, деди-ю, ичкари кириб кетди. Ростини айтсам, узоқ кутганим йўқ. Сашавой чиройли „салапан“ қопчиқ кўтариб чиқди.

— Ма! Қирқ саккизинчи размер. Сдачини ол: тўрт доллар. Кетдик энди. Группа бошлиғидан балога қолиб юрмайлик!

— Қаёққа кетамиз? — дедим мазахўрак бўлиб. — Хотинимга кўйлак олмаймизми?

Сашавой кўзимга тикилиб турди-турди-да, ҳасрат аралаш уф тортди. (Назаримда, қорни ҳам пучқайиб қолгандек бўлди.)

— Қайси аҳмоқ сенинг тўрт долларингга яхши кўйлак беради?

Баланд келдим.

— Бўлмасам, хотинимнинг олдига икки қўлимни бурнимга тиқиб бораверайми?

— Э-э, бошга битган бало бўлдинг-ку! Юр-чи, шу атрофда коммиссион дўкон бор эди. Юриб-юриб бир дўконга кирдик. Дўмбоққина сотувчи қиз югуриб келиб, салом берди.

— Гуд ивнинг, сэр! Виски, кофе?

Вискига бало борми? Матоҳингни кўрсатмайсанми?

Ажаб, ҳайҳотдек дўконда харидор йўқ. Япон телевизори, Жанубий Корея магнитофонлари, япон камералари. Ҳайрият, латга-путталар ҳам бор экан. Мана, ўша кўйлак! Худди хотиним орзу қилгани! Бежирим, гулдор! Биз томонларда камида икки юз сўм туради! Тепасига ўн доллар деб ёзиб қўйибди. Инглизчани қойил қилишимни билдириб қўйиш учун сўрадим:

— Хау мач даз ит кост, неча сўм туради?

— Тэн доллар.

— Тэн доллар эмиш! Ўн долларим бўлса, сенга яли-

ниб ўтирармидим. Магнитофон олиб қўя қолмасмидим, аҳмоқ? Қарасам, хонимча кўйлакни қопчиққа солиб, қўлимга тутқазяпти.

— Но! Но! — дедим ваҳимага тушиб. — Ай хэв но тэн доллар. Менда тэн доллар йўқ!

Шовқин-суронни эшитиб, ичкаридан сумакдек найнов йигит чиқди. Савдо ходимини (ие, кечирасиз, миссис — бизнесменни) нега хафа қияпсан, деб қулоқ-чаккамга тушириб қоладими, десам, йўқ, азда-базда салом бериб, қўлини чўзяпти!

— Сенькю сэр! — дедим жон ҳолатда. — Менга кўйлак но! Орага Сашавой тушди. Кўйлак ўн долларга қимматлик қилишини айтди.

— О-кей! Севен доллар! — капиталист илжайди.

— Но! Но!

— Сийкс доллар!

— Но, керакмас, менда олти доллар йўқ, ай хэв онли фо доллар, фақат тўрт доллар! — дедим тўртта бармоғимни диккайтириб.

— О кей! — капиталист тагин қўлимни қисди. — Майли, ҳозир фо доллар, қолганини эртага ташлаб кетасиз.

Кўрқиб кетдим.

— Но-о-о! — дедим тажанг бўлиб. — Биз эртага учиб кетамиз. Ай вонт ин хоум. Уйга! Тю-тю-тю!! Советюнион! Москау!

— О-о-о! Советюнион! Сувенир, сэр, сувенир!

Қарасам, кўйлакни қўлтиғимга қистиряпти. Садақа қияпти, шекилли?!

— Но! — дедим ер тепиниб. — Но! Хоҳласанг фо доллар. Хоҳламасанг, катта кўча! Бунақа кўйлаklar бизда твенти цент — йигирма тийин туради, тушундингми?

— О-кей, сэр! Фо доллар... — капиталист дўстона илжайди. — Кофе, виски?..

Фирибгар! Ўзинг тўрт долларга жон деб турган экансан-ку, тагин олифтагарчилик қиласан!..

Эртасига саҳарлаб она юрт томон учдик. Самолётдан тушишим билан жонажон Москванинг қор аралаш

мусаффо ҳавосини тўйиб-тўйиб симирдим. Оҳ-оҳ-оҳ! Қандай мазали! Қандай муаттар! Хаёл суриб турсам, кўк шапка кийган аэропорт ходимаси елкамга туртди.

— Эй, кишлак! Сенга алоҳида таклиф керакми? Чик автобусга!

Бор экансиз-ку, опажон! Бир ҳафтадан бери ўнг елкам қичишиб юрган эди, ўзи! Меҳмонхонанинг эшигига „Жой йўқ“ деб ёзиб қўйилган бўлса-да, бизга жой топилди. (Ҳар қалай мусофир юртдан мазор босиб кел-япмиз.) Анкета тўлдирдик. Кимсан? Нимасан? Қаерда яшайсан? Қаердан келдинг? Нима учун борган эдинг? Бу ерда қанча бўласан? Қачон кетасан? Нимага кетасан?

Жонажон саволларни шунчалик соғиниб қолган эканманки, анкетани узоқ, завқ билан, чиройли ҳуснихат билан тўлдирдим. Мундай қарасам... Жомадонимни... Ё алҳазар! Шундоққина оёғим остида турган эди-я! Майли, садқайи сар! Қази еб бўлинган! Бўғирсоқни Сашавой билан баҳам кўрганмиз. Соқол машина уйдаям бор! Бир кун соқол олмасак... Биров куёв қилармиди бизни! Фақат жинси шим билан хотинимнинг қўйлаги... Майли, буниям яраси осон. Эртага ГУМ-га кирамиз... Харид қиламиз...

Магазин дегани бундоқ бўпти-да! Уч юзтача одамдан кейин навбатга турдим. (Бор экансан-ку, акагинанг айлангур очирид!)

— Охири сизми? — дейишим билан лаби бўялган хотин бобиллаб берди:

— Ҳа, нимаиди? Қоп қўтариб келгандирсан? Жонга тегди булар! — Юзи тиришиб кетган чол оёқ-қўли асабий қалтираб чийиллади. — Мешочниклар! Нима кўрса ташмалаб кетади. Биз, москваликларга нима қолади?

Тўғри айтяпти! Қийин шуларга! Тулалик ўзи тайёрлаган колбасани Москвадан олиб кетса, ярославлик ўзи ишлаган пишлоқни Москвадан харид қилса, дўппи кийган ўзбек ўзи эккан пахтадан тикилган шимни Москвадан сотиб олса? Олис чет элдан олиб келинганини жонажон пойтахтда биров „шмон“ қилиб кетгани билан кимнинг иши бор? Ўзингга эҳтиёт бўл! Жомадонингни бутингга қистириб, устига миниб ол!

Уч юз киши бирдан гапирса, ғалати бўларкан. „Мешочник“ бўлдим, „азиат“ бўлдим, „приписчик“ бўлдим, „басмач“ бўлдим... Чидадим. Начора, айб ўзимда! Жомадонимга хушёр бўлсам-ку...

Икки соатчада омон-эсон ичкари кириб олдим. Мана ўша шим! Жинси! Ранги ҳам ўша, бичими ҳам. Тўғри, чоклари жиндай қийшиқроқ, баҳоси жиндай баландроқ... Нима қипти? Этикеткасини олиб ташлаймиз. Кейин, учинчи қаватга чиқиб, яна бирон соат очирид турсам, хотиннинг кўйлаги ҳам...

Кассага югурдим. Шапалоқдек олтин балдоқ таққан қизалоқ узатган пулимни нари сурди.

— Паспорт!

— Нима?

— Паспорт! Московская прописка!

— Ахир мен Москвада...

— Ўтинг, гражданин! Следующий!..

Домодедово деган аэропортда самолётимиз жиндек кечикди. Аввал бир соатга, кейин уч соатга, ундан кейин етти соатга... Ростини айтсам, диктор қизга ачиhib кетдим. „Фалон рейс билан Тошкентга учадиган самолёт...“, деб қайта-қайта гапиравериb оғзи қуруқшаб кетди, шўрликнинг!

Палакатни қаранг! Самолётга чиққан заҳоти тугмачани босишга бало бормиди! Ҳалиям чет элда юрибман, дедим шекилли. Илжайдим.

— Миссис! Иложи бўлса чой... Совқотиb кетдим...
Плиз...

— Нима? — Стюардессанинг қоши чимирилди.

— Ким „плиз?“

— Миссис, — дедим ялиhib. — Иложи бўлса битта чой.
Плиз... Марҳамат...

Стюардесса ўсиb кетган соқолимга, бошимдаги дўппимга тикилиb турди-да, ажиb бир табассум ҳаля этди.

— Балким кофе ҳам сўрарсиз! Тасмани тақинг, гражданин!

Капитализмнинг касали тез юқаркан-да! Стюардессанинг жаҳли чиққанини-ку кўриb турибман. Че-

кишни ким қўювди менга! Ўша заҳоти тепамда пайдо бўлди.

— Гражданин! — деди лаблари гезариб. — Ҳозир самолётдан улоқтириб юбораман!

Ҳайрият! Улоқтириб юбормади. Бир соатдан кейин самолёт радиосидан баджаҳл стюардессанинг мулойим овози янгради:

— Ҳурматли пассажирлар! Тайёр бўлиб туришингизни сўраймиз. Ҳозир сизларга прохладительний напиток берилади!

Стюардесса қанча баджаҳл бўлса, шунча меҳрибон экан. Биз ҳам бир стакан „прохладительный“ сувдан, жиндақ қариоқ, жиндақ чандирроқ бўлсаям оч қорин билан йиғлаб кўришадиган товуқ оёғидан бенасиб қолмадик. Тошкентда эса каминани айрича иззат-икром билан кутиб олишди. Бир эмас, иккита милиционер!

Тушунадиган болалар экан. Атиги эллик сўм жарима солиб, қўйиб юборишди...

Мана энди туппа-тузук мусулмон бўлиб ўтирибмиз. Яхшиям мусофир юртига борганим... Мактаб-чи, дейсизми?

Районодан хат келибди. Директоримиз ётиғи билан тушунтирди. „Самолётда безорилик қилибсиз. Чекибсиз! Педагог ҳам шунақа бўладими? Соқол олмасангиз, хизмат бурчини бажараётган аэрофлот ходимини „плиз“ деб ҳақорат қилсангиз... Бидамиз, сиз яхши ўқитувчисиз. Лекин... Бунақа одам мактабда ишласа... Ёшлар тарбиясига... Мениям ўйланг! Тобуткашмиз... Кўздек қўшнимиз. Мендаям бола-чақа бор“.

Ростини айтсам, директор шўрликка ачинганимдан йиғлаб юбордим. Ҳозир ота касбини қиялпман — сандиқчиман. Топиш-тутишим ёмон эмас. Ойига учта сандиқ ясасам, аввалги маошимдан тўрт ҳисса кўп пул бўларкан... Ўша стюардессани кўриб қолсам, яна бир марта „плиз-и-из!“ деб қўймоқчиман! Шояд ишларим янаям юришиб кетса!

1987 й.

Агар „палакат босиб“ ёзувчи бўлмаганимда, албатта милиция ходими бўлардим. Ўзи болалигимдан орзуим шу эди... Майли, ҳозир гап бунда эмас. Бу воқеага кўп йиллар бўлди. Ўшанда арзимас нарса учун „шонли совет милицияси“нинг фидойи старшинасини шунчалик ташвишга солганимдан ҳамон хижолатдаман. Аслида-ку айб менда эмас, „Пўнчикда!“

...Ўша куни мукофот пули олмасак, „Пўнчик“ мукофотни „юваниз“ деб тиқилинч қилмаса, шунча ғалва йўқ эди.

Шундай қилиб, лойиҳа институтининг „уч оға-ини ботирлари“, яъни Бобур — „Пўнчик“, Ботир — „Тараша“ ва Баҳром, яъни мен — лақабимни айтмай қўя қолай, иссиққина қаҳвахонага кирдик. Бурчакдаги илгичга кийим-бошларни ечиб, сосиска едик. Биттагина „Портвейн“ни бўшатдик.

— Энди менга жувоб! — деди Бобур лунжини юмронқозикдек тўлдириб сосиска чайнарган. — Дилишкани боғчадан олмасам, ўртоқ хотин ўлдиради!

Зум ўтмай кийиниб келиб, яна тепамизда пайдо бўлди.

— Ма, эҳтиёт қил! — деди банди елим қоғоз билан ямалган каттакон папкамни стол тагига тиқиб. — Анави ерда бегона кампания ўтирибди. Илиб кетмасин тагин!

„Пўнчик“ пишиқ-да! Калласи ишлаганини қаранг.

„Тараша“ бир зум хаёл суриб ўтирди-да, сийрак киприкларини пирпиратди.

— Эшитиб кўр-чи, қорнимдан йиғламсираган товуш келмаяптими?

— Келяпти! — деди илжайиб. — Меникидан ҳам келяпти. Бояги вино зерикиб қолди, шеригини чақиряпти.

Хай, „йигирма олтинчиси“дан яна биттагинасини „отдик“. Қорин тўқ — қайғу йўқ... Илгич олдиға борсак, телпагим йўқ! Пальто бор. Шарф бор, фақат телпак йўқ. Янгигина, иссиққина телпагим! Илгич атрофини

қарадик, бўм-бўш бўлиб қолган столларнинг тагигача ўрмалаб чиқдик: йўқ! Тамом-вассалом!

Тарвуз қўлтиқдан тушиб, ташқари чиқдик. Қулогим шунақанги музлаб кетдики, чертсангиз жиринг этиб синиб тушадиган. Ҳалиги кайфдан асар қолмади. Буни қарангки, эллик қадам юрмай тепасида неон чироқ ёниб турган „оперпункт“ рўпарасидан чиқиб қолдик. Ҳар куни шу ердан ўтиб эътибор бермаган эканмиз.

— Бўлди! — деди Ботир тарашадек гавдасини ғоз тутиб. — Телпагинг топилади! Мана, милиция топиб беради!

Каталакдек хона тўридаги столда ўтирган старшинанинг важоҳатини кўриб бақа бўлиб қолдим! Тўланбой полвон унинг олдида боғча бола! Ҳар елкасига иккитадан одам ўтирса чирпирак қилиб ташлайди! Юзлари қип-қизил. Соқол олаётганда беҳосдан тиг тегиб кетса, камида бир ярим литр қон оқса кераг-ов!

— Киравер! — деди „Тараша“ далда бериб. Кейин гапни совутмай старшинага мурожаат қилди. — Ўртоқ начальник! Жиноят содир бўлди. Ўғирлик!

Старшина чарчаганми, уйқудан қолганми, ҳузур қилиб обдан эснади. Этак томондаги лиқилдоқ курсиларга имо қилди.

— Т-а-ак... — деди кўзидан оққан мўлдир-мўлдир ёшларни артиб. — Т-а-ак...

— Ўртоқ начальник... — Ботир тағин гап бошлаган эди, старшина рапидадек кафтини кўтарди.

— Пастрадавший ким?

— Манаву! — Ботир менга имо қилди. — Ярим соат олдин...

— Минуточку, гражданин! — деди старшина анчайин кескин оҳангда. — Пастрадавшийнинг ўзи гапирсин!...

Ҳаммасини айтиб бердим. Бир бошдан. Кўрқибгина... Старшина тоқат билан эшитди. Кейин стол тортмасидан қоғоз олди.

— Т-а-ак, энди бошлаймиз! — деди тантанавор алфозда. — Фамилиянгиз?

Айтдим.

— Исмингиз?

Айтдим.

— Иш жойингиз?

Айтдим.

— „Полингиз?..“ Ҳа, тушунарли... Вазифангиз?

Айтдим.

— Уй адресингиз?

Айтдим.

— Оилавий аҳволингиз?

Унисиниям айтдим.

— Бобонгиз нима иш билан шуғулланган?

— Билмайман, — дедим ҳайрон бўлиб.

— Нега билмайсиз?

— Унда мен йўқ эдим.

— Харашо. Аввал судланганмисиз?

— Йўқ.

— Қандай мукофот олгансиз?

— Э, кўп олганмиз! — дедим мақтаниб. — Бугун ҳам олдим. Ўтгиз уч сўм. Квартальный мукофот!

— Унисини сўраётганим йўқ! — деди старшина асабийлашиб. — Сайланганмисиз?

— Бўлмаса-чи! Месткомда хазинабонман.

— Уф-ф! — Старшина қоғоз қиртиллатавериб чарчаб кетди шекилли, каттакон рўмолча билан пешанасини артди.

— Итак, нима бўлди? — деди кўзимга тикилиб. — Бир бошдан айтинг.

Ҳайрон бўлиб гоҳ унга, гоҳ Ботирга термилдим.

— Айтиб бердим-ку ҳаммасини.

— Гражданин Баҳром Холмирзаев... — у қўлидаги қоғозга қараб олди. — Тўис... Холмуродов! Бояги айтганларингиз оғзаки гап. Буниси — дакумент! Айтингчи, пастрадавший Холмирза... Тўис Холмуродов, қайси стадия?

Капалагим учиб кетди.

— Қанақа „статья“?

— Статья эмас, стадия! — деди старшина жеркиброқ. — Исклерозингиз нечанчи стадия?

— Қанақа склероз?
— Исклероз бўлмасангиз телпакни нега йўқотасиз?
— Йўқотгани йўқ, ўғирлатди, — деди Ботир тушунтириб.

— Минуточку, гражданин! — деди старшина. — Пастрадавшийнинг ўзи гапирсин! — Кейин бир зум ўйланиб қолди. — Харашо! Қайси кафега кирдингиз?

— Мана шу, — дедим чайналиб. — Эллик қадам наридаги...

— Оти борми ўша кафенинг?

— „Лаззат“.

— Қайси кўчада жойлашган?

— Мана шу кўчада. Ҳов ана, чироғи кўриниб турибди, ўртоқ лейтенант.

Лейтенант деганим ёқди шекилли, старшина анча юмшади.

— Кўчанинг номини сўрасам, бу чироқни гапирди, — деди нолиб. — Одамларга ҳайронсан, қаёққа борганини ўзи билмайди-да, тагин претензия қилади! Итак, кафега кирдингиз... Кейин-чи?

— Шу... Ечиниб, кийимларни илгичга илдик.

— Қайси томондайди?

— Нима „қайси томонда?“

— Вешалка!

— Бурчакда, чап томонда.

— Нега чап томонда?

— Ҳайронман.

— Нимадан ясалган?

Ҳеч балога тушунмадим.

— Нима, „нимадан ясалган?“

— Вешалкани сўраяпман! — деди старшина аччиқланиб. — Нимадан ясалган? Ёғочми, темирми?

— Темир! — дедим ишонч билан.

— Илгаги нечта эди?

Қаранг, шунисига эътибор бермаган эканман.

— Эсимда йўқ.

— „Эсимда йўқ“ эмиш... Телпакни қайси илгичга илган эдингиз?

- Бунисиям... — дедим баттар эсанкираб. — Эсимдан чиқибди, ўртоқ лейтенант.
- Старшина бу гал ҳам юмшади.
- Харашо... Кейин-чи?
- Шу ... Овқат едик.
- Қанақа овқат?
- Сосиска.
- Неча порса?
- Мен бир порс, манаву бир ярим...
- Шеригингиз ўзи учун жавоб беради... Итак, қанча ўтирдингиз кафедра?
- Бир соатча.
- Тиш дўхтирга қатнаб турасизми?
- Нимайди? — дедим ҳайратланиб.
- Саволни мен бераман, пастрадавший Холмирза... Тўйс, Холмуродов! Тишингизнинг мазаси йўқми?
- Йўғ-е, тишим бутун.
- Тиши бутун одам тўртта сосискани бир соат ейдими?
- Очирит кўп экан, — дедим ёлғон гапириб.
- Хўп, кейин нима бўлди?
- Кейин... Кийинаман деб бундоқ қарасам, телпагим йўқ!
- Харашо, — деди старшина бир қадар енгил тортиб. — Телпагингиз қанақа эди?
- Шу... Телпақдака телпақ...
- Оти нима ўша телпақнинг: кубанками, ушанками?
- Анавинга ўхшаган, — деб Ботир тиззасига қўндириб ўтирган телпақка имо қилдим.
- Старшина яна узоқ қоғоз ғиртиллатди.
- Қачон сотиб олган эдингиз?
- Елка қисдим. Худо ҳақи, телпақни қачон олганим паққос эсимда йўқ экан.
- Уч йилча бўлди, — дедим дудмал қилиб.
- Бизга канкретний гап керак, — деди старшина норози оҳангда. — Аниқ айтинг!
- Уч йил бўлди! — дедим таваккал қилиб.
- Қайси пайтда?

— Тушунмадим, — дедим кўзимни пирпиратиб.

— Нимани тушунмайсиз? — старшина юзимга синчковлик билан тикилди. — Ёзда олганмисиз, қишдами?

— Қиш эди!

— Соат неча эди?

— Пешинга яқин.

— Аниқроғи?

— Ўн икки ярим! — дедим иккиланмай.

— Ҳаво қанақа эди?

— Нима?

— Ўша пайтда, яъни бундан уч йил аввал — йигирманчи январь куни кундуз соат ўн иккидан ўттиз минут ўтганда, телпак сотиб олаётганингизда об-ҳаво қанақа эди?

— Эсимда йўқ, — дедим тан олиб.

— Нега эсингизда йўқ? — деди старшина кўзимга боягидан ҳам синчковроқ тикилиб.

— Э, бўлди! — дедим ёдимга тушиб. — Гупиллатиб қор ёғиб турганди.

— Яхши! Текшириб кўрамиз. — У бир зум сукут сақлади. — Неча сўмга олган эдингиз?

— Телпакними?

— Пальтони сўраётганим йўқ-ку! — деди старшина энсаси қотиб.

Қаранг, буниси ҳам хаёлимдан кўтарилган экан.

Индамай ўтирганимни кўриб, старшина баттар тутатди:

— Ҳеч бўлмаса, қардан олганингизни биларсиз?

— Биладан, — дедим ҳозиржавоблик билан. — Бозордан олганман!

Старшина уф тортди.

— Магазин тўла телпак, булар бозорга югуради! Қайси бозордан?

— Эски жўвадан.

— Кимдан олгансиз?

— Биттасидан.

— Аниқ гапиринг! Ким экан ўша телпакфуруш?

— Қаёқдан билай.

— Одамларга ҳайронсан. Мол олади-ю, кимдан олганини билмайди.

Телпак сотган одам эркакми, хотинми?

— Эркак эди, — дедим жонланиб.

— Алоҳида белгиси бормиди?

— Ниманинг?

— Ниманинг эмас, кимнинг! — деди старшина хуноби ошиб. — Телпакфурушни сўраяпман!

— Бор эди! Бошига бир эмас, учта телпакни устмауст қўндириб олган эди.

— Телпакни ўша одамдан олганингизга гувоҳингиз борми?

— Йўқ, — дедим ростини айтиб.

— Шунақа-да! — старшина надомат билан бош чайқади. — Ҳозир кўрсангиз танийсизми?

— Телпакними?

— Телпакфурушни! — деди у тоқати тоқ бўлиб. — Кейин бир қадар жаҳлдан тушди шекилли, осойиштароқ сўради. — Астари қанақа эди?

— Нима?

— Телпакнинг астари қанақа эди? Кўкми, қорами, қизилми?

Ўлай агар, телпакни шунча кийиб, астарига қарамаган эканман.

— Эсимда йўқ, — дедим бўшашиб.

Старшина хўрсинди.

— Одамларга ҳайронсан. Кийим кийишни билади-ю, рангига қарамайди. Алоҳида белгилари бормиди?

— Телпакфурушнингми?

— Телпакнинг!

Нажот кутиб Ботирга қарадим.

— Бор эди! — деди „Тараша“ ўтирган жойида бир қимирлаб. — Чап қулоқчини қийшиқроқ эди. Куядори ҳиди келиб турарди.

— Малчите пажалиста, гражданин! — Старшина жўвадек бармоғини кўтариб, пўписа қилди. — А, вапше, — деди хафсаласи пир бўлиб, — битта гувоҳ инобатга ўтмайди. Камида иккита керак. — Кейин менга юзланди. — Мўйнаси қанақа эди?

Эсанкираб қолганимдан саволини яхши тушунмадим.

— Нега анграясиз, пастрадавший? — У қошини чимирди. — Қанақа мўйна эди? Норками? Қоракўлми, андатрами?

— Қуён эди.

— Алоҳида белгиси бормиди?

— Телпакнингми?

— Қуённинг! Қуённинг ранги қанақа эди?

— Кулранг эди!

— Эркакмиди?

— Телпакфурушми?

— Қуён! — деди старшина ростмана бўғилиб. — Қуён эркакмиди, урғочими?

Боядан бери чидаб ўтирган „Тараша“нинг тажанглиги тутиб кетди шекилли, шартта ўрнидан турди.

— Хунаса! — деди қўлини пахса қилиб. — Хунаса қуён эди! Бир оёғи чўлоқ эди! Бир қўзи ғилай эди!

— Гражданин! — старшина чаққонлик билан ўрнидан туриб устимизга бостириб кела бошлади. Аммо хона ўртасида таққа тўхтаб қолди. Баркашдек юзининг марказида кўриниб-кўринмай турган тугмачадек бурни қимирлаб кетгандек бўлди. Ҳавони бир-икки ҳидладида, ғолибона илжайди. — Йигирма олти! — деди тантана билан. — Йигирма олтинчи портвейн! — гурс-гурс юриб бориб, стол устидаги телефон гўшагини юлқиб кўтарди. — Алё, ҳушёрхонами? Оперуполномочиний Эшбоев гапиряпти...

— Қо-о-оч! — „Тараша“ шунақанги чинқирдики, хона жаранглаб кетди. — Қочиб қол! — деди-ю, ўзини эшикка урди. Оёғим остида ётган папкамга чанг солиб, мен ҳам кетидан ташландим.

...Атрофи гарбил тахта билан ўралган, зилзиладан кейин қайта қурилаётган аллақандай бино тагига етганда нафасимизни ростлаб олдик.

— Хафа бўлма, ўртоқ, — деди Ботир ғарч-ғурч қор кечиб бораркан. — Бошинг совқотган бўлса, менинг телпагимни кийиб кета қол...

— Э, йўқол! — дедим алам билан...

Уйга келишим билан келинингиз чиройли табас-
сум ҳадя этди:

— Телпагингиз қани?

— Ие, тушиб қопти! — дедим бош яланглигим эн-
ди эсимга келгандек сочимни чангаллаб.

Келинингиз боягидан ҳам чиройлироқ жилмайди.

— Бошингиз тушиб қолмадими ишқилиб?

Эртасига „Пўнчик“ одатдагидек ишга кечикди.
Ботир билан кечаги ҳангомани эслашиб ўтирсак, ко-
тиба қиз Гуличка эшикдан мўраллади.

— Сиз! — деди менга қўлини бигиз қилиб. — Дирек-
торга! Срочно!

Юрагим така-пука бўлиб кирсам, директор тажанг
бўлиб турган экан.

— Кеча нима ҳунар кўрсатдингиз? — деди чимирилиб.

Энди оғиз очмоқчи эдим, жеркиб берди.

— Ўн беш сутка ўтиришни хоҳламасангиз манави
жаримани тўлаб келинг. Эллик сўм! — шундай деб алла-
қандай қоғозни юзимга улоқтирди. — Ичадиган — булар,
балогардон — мен!

Хонага қайтиб кирсам, „Пўнчик“ энди келиб тур-
ган экан.

— Нима бўлди? — деди Ботир иккови бараварига.

— Ўл бўлди, дард бўлди! — дедим бақириб. — Сен,
ярамас „Пўнчик“ кафега судрамасанг, телпагим йўқол-
масди... Телпагим йўқолмаса...

— Телпак? — Ботирнинг лунжи шишиб кетгандек
бўлди. — Папкангни очиб кўр-чи?

Ҳеч балога тушунмай, каттакон папкамни очдим.
Қай кўз билан кўрайки, телпагим бир қулоқчини қий-
шайиб илжайи-и-иб ётибди! Алам билан „Пўнчик“нинг
ёқасига ёпишдим. Лўппи юзи тандирдан янги чиққан
нондек қизариб кетди.

— Қўйвор! — деди ҳансираб. — Кеча бегоналар илиб
кетмасин деб папкангга солиб қўйгандим. Яхшиликка
ёмонликми, „Чурук папка!“

Ана холос! Баҳонада менинг лақабимни ҳам билиб
олдингиз.

ДОМЛАНИНГ АЙТГАНИНИ ҚИЛ...

Телевизорда маза қилиб футбол кўраётган эдим, эшик қўнғироғи жиринглаб қолди. Кўча эшикни очдим-у, кўзларимга ишонмай бирпас туриб қолдим. Бир вақтлар мактабда зоологиядан ўқитган домламиз Очил Оқилович жилмайиб турибди.

Қаранг-а, ўзгармабди. Юм-юмалоқ қорни, йўғон бўйнига ярашиб тушган ажиб бақбақаси — ҳаммаси ўша-ўша.

— Мана, сиз бормасангиз ҳам биз келдик. Шунақа экан-да, кичкиналарни катталар йўқлайдиган бўпкетган ҳозир!

Ростини айтсам, шунча йиллардан бери домламни бирон марта йўқламаганимга уялиб кетдим. Устозим ичкари киргунча мени койиб келди.

— Институтни битирдингиз, биолог бўлдингиз, шу домлам менга сабоқ берган эди-ку, деб бирон марта зиёрат қилмадингиз. Диссертация ёқладингиз, банкетингизга таклиф этмадингиз. Ҳа, энди домлангиз хаёлингиздан кўтарилганда-а! Тасанно! Тасанно!

Нима ҳам дердим, айб ўзимда. Узр сўраган бўлдим.

— Кечирасиз-да, домла... Хизматчилик, иш тигиз, уст-устига командировка...

Очил Оқилович бошини ликиллашиб қўйди-ю, индамади. Уйга киришимиз билан домлам телевизорга имо қилиб, тағин дашном берди:

— Анавини дарров ўчиринг, ука!

Ҳайрон бўлиб, домлага қараб қолдим. Футбол бўлмаса ҳам гўргайди! Ўзимни эшитмаганга солиб, талмовсирадим.

— Қани ўтирсинлар, домла, ўтирсинлар...

— Аввал анави дилбузарни ўчиринг, ука!

Меҳмон бир нима деганидан кейин гўрни гинг дейсанми, ўчира қолдим.

Очил Оқилович мамнун бош силкиди.

— Баракалло! Домлангиз бир нима деганида дарров ҳўп денг. Билиб қўйинг, телевизор деган матоҳ хоти-

рани сусайтирар экан. Яқинда чет эллик бир олим текшириб кўрибди: ультрабинафша нурлар кўз орқали ўтиб, мияни суюлтириб юборармиш!..

Нимаям дердим. Бўлса бордир.

Келинингиз эшикдан мўралади.

— Кўк чой дамлайми, қора чойми?

— Домла нима десалар шу, — дедим меҳмоннинг кўнглига қараб.

— Ҳеч қанақаси керакмас! — домла зардали қўл силтади. — Дунёда энг кўп чой ичадиган халқ қайси, биласизми?

Қаранг, шунисидан беҳабар эканман.

— Инглизлар! — деди домла комил ишонч билан. — „Правильное питание“ деган журнални ўқийсизми, ҳеч? Ўшанда бир инглиз тадқиқотчисининг ўзи ёзган. Жаҳонда исклероз билан энг кўп касалланадиган халқ инглизлар экан. Ёши элликдан ўтганлар адашиб қолса, бошқалар йўл кўрсатиб юбориши учун бўйнига адресни осиб юаркан. Мен ҳам чой ичмай қўйганимга саккиз йил бўлди. Нуқул доғ сув ичаман. Худога шукур, хотирам булоқ сувидек тиниқ!

Буфетдан бир шиша коньяк олиб ийманиброқ ўртага қўйдим.

— Зинҳор-базинҳор! — Очил Оқилович кўзларини чирт юмиб олганча бош чайқади. — Мана шу қургур хотирани, айниқса, сусайтиради-да! Япониялик бир олимнинг ёзишича ўттиз йил арақ ичган одам ўзининг отини ҳам унутиб қўярмиш.

— Шундоқ-ку, домла... Энди сиз билан биз муттасил эмас, ойда-йилда бир марта...

Домлам аввал шишага, кейин қадаҳларга қараб қўйди-да, секин уф тортиб, кўзларини сузди. „Ҳайрият, рози бўлди“, дедим ичимда.

Чўқиштириб ичдик.

Учинчи қадаҳдан кейин келин ўртага ош келтириб қўйди.

— Қани, домла, бошласинлар... — дедим тавозе билан.

Очил Оқилович бир ошам олди-ю, афти буришиб кетди.

— Бай-бай-бай! Тузи мунча баланд!

— Йўғ-е... — дедим бўшашиб. Бир-икки ошам еб кўрдим. Йўқ, нозаниндай ош!

— Польшалик олимнинг мақоласидан хабарингиз йўқми? Ўзи олим экан-у, ошпазлик қиларкан... Ана ўша ошпаз — олимнинг ёзишича, ош тузи хотирани, айниқса, сусайтираркан, — деди домлам қўлини арта туриб. — Айтишларича, Арасту бир умр туз емаган экан. Тузни иложи борича камроқ ишлатинглар. Мен пенсияга чиққанымдан буён тузсиз овқат ейман.

„Вой-бў! — дейман ичимда, — хотирамни сусайтирмай деб очимдан ўламан шекилли энди!“

Барибир, меҳмонинг овқатга қўл урмаганидан кейин қандоқ қилиб ўзинг ейсан? Йиғиштириб қўя қолдим. Келин лаганни олиб чиқиб кетаётганида худди ҳаммасига хотин айбдордай чунонам ўқрайдимки, бир қошим нақ сочимга бориб етди, чоғи...

Ярим кечагача у ёқ-бу ёқдан гурунглашиб ўтирдик.

— Энди бизга рухсат! — Очил Оқилович ҳай-ҳайлашимга қарамай ўрнидан турди.

Йўлакка чиқдик.

— Бир пой пайпоғим кўринмайдими? — домлам туфлисини титкиларкан, пешанасини тириштириб менга қараб қўйди.

Эсхонам чиқиб кетди. Бу қандоқ бедодлик? Уйингга одам деб келган меҳмонни дурустроқ кутолмасанг! Қилган овқатинг оғзига ёқмаган бўлса, бунинг устига пайпоғи йўқолса?!

— Йўғ-е, — дедим атрофга аланглаб. — Пайпоққа тегадиган ёш боламиз йўқ-ку! Ўзи қанақа эди?

— Қизиқмисиз? — Очил Оқилович ўнг оёғини баланд кўтариб кўрсатди. — Буниси қанақа бўлса унисиям шунақа-да? Ё икки оёққа икки хил пайпоқ кийиш мода бўлганми ҳозир?

Меҳмон кутмай ҳар нима бўлай! Йўлакнинг бурчак-бурчакларини, айвонни, ҳатто газплитанинг таги-

гача титкилаб чиқдим. Йўқ! Домланинг пайпоғи ерда ҳам, кўкда ҳам! Келин ичкаридан янги пайпоқ кўтариб чиқди.

— Мана буни кия қолинг, домла!..

— Керакмас! — Очил Оқилович оғриниб қўл силкиди. — Ўзимнинг пайпоғим дуруст. Невара келин туширганимизда қудам совға қилган эди...

Очил Оқилович совуққина хайрлашиб жўнади. Эртага пайпоқни албатта топиб қўйишга ваъда бердим. Домлам эшикдан чиқиб кетиши билан келинга заҳримни сочдим.

— Ўлгудай бепарвосиз! Меҳмон кутишни билмайсиз!

— Мен қаёқдан билай? — деди жиғибийрони чиқиб. — Нима, мен домлангизнинг пайпоғини киярмидим?!

— Эслаб кўринг! Балки шўр овқат еявериб, хотирангиз сусайиб қолгандир. Муттасил телевизор кўравериб миянгиз суюлиб кетгандир. Қаранг-чи, юваман деб бирон ёққа отгандирсиз. Балки туфлисини артиб қўяётганингизда туширгандирсиз. Домланинг қанақа инжиқ одамлигини билмайсиз, ҳали!

— Кўрсам, айтмасмидим...

Хуллас, жанжаллаша-жанжаллаша ухлаб қолибмиз. Тонготарда кўнғироқ овозидан уйғониб кетдим. Тавба, ким бу, бемаҳалда эшик қоққан?

— Ким? — дедим дарвоза олдига келиб.

— Мен, домлангизман...

Юрагим зирқираб кетди. „Пайпоғига келган!“

Эшикни очдим. Ғира-шира қоронғида Очил Оқиловичнинг жилмайиб турган чехрасини кўрдим. Жон ҳолатда оёғига қарадим-у, қоронғида ҳеч нарса кўролмадим.

— Келинг! — дедим бўшашиб.

— Келдик... — Негадир домламнинг овози меникидан ҳам бўшашиброқ чиқди.

— Қани, уйга кирайлик, — дедим йўл бошлаб.

— Ҳа, йўқ... Кўяверинг... — домлам ярим йўлда тўхтади. — Биласизми, ука... Кеча оқшом... Бу ёққа келаёт-

ганимда бир пой пайпоғимни уйимга ташлаб, бир пойини кийиб келаверган эканман... Қидириб овора бўлманглар, деб айтгани келдим...

ОСМОНДАН ТУШГАН ПУЛ

Бозор иқтисоди деган гаплар пайдо бўлган, пуллар ўзгариб турган пайтлар эди. Бир куни ишлаб ўтирсам, Ёзувчилар уюшмасидан қўнғироқ қилиб қолишди.

— Сизга пулқоғоз кепти. Уюшманинг почта қути-сида экан. Саид Аҳмад ака менга ташлаб кетдилар.

— Қанча экан?

— Ўн мингдан ортиқ!

(У пайтда ўн минг сўм катта пул эди.) Ишонқирамаган эдим, уюшма ходими астойдил ранжиди:

— Сизни алдайманми, ака? Мана, қоғоз қўлимда турибди-ку!

— Майли, эртага бориб оларман, — дедим ҳамон шубҳаланиб. Ростдан, шунча пул қаердан келиши мумкин?

Бир соатчадан кейин Саид Аҳмад ака қўнғироқ қилди:

— Пулингни олдингми, болам?

— Эртага олмоқчиман. Шунча пул қаердан келишига ақлим етмай турибди. Саид Аҳмад аканинг аччиғи чиқди:

— Шу сенга проблема бўлдимми?! Худо берганига шукур қилмайсанми? Мен қанақа сигарет чекишимни биласан-а?

— Биламан. „Родопи“.

— Маладес! Пулингни олсанг, менга сигарет олиш эсингдан чиқмасин.

— Хўп. Бир блок.

— Бекор айтибсан! Икки блок! Осмондан ўн минг тушиб турибди-ю, зикналик қилади. Қурумсоқ!

Оқсоқол тўғри айтади. Ўн минг кичкина пулми? Балки бирон ерда китобим чиққандир. Ҳозир нима кўп, наشريёт кўп...

Кечқурун янгангиз ётиғи билан гап очди:

— Куз келиб қолди. Невараларга иссиқ кийим олмасак бўлмайди.

Ўн минг лоп этиб хаёлимга келди.

— Оламиз! — дедим ҳозиржавоблик билан.

— Дилишкага этикча...

— Оламиз!

— Шоҳрухга пальто... — Оламиз!

— Ҳумоюнга... — Оламиз!

— Қудангиз тўй қияпти. Қудачилик — минг йилчилик...

— Тўёна берамиз! Беш-олти минг етар.

Янгангиз кўзимга хавотирланиб тикилди:

— Қарз оласизми?

— Нега қарз оларканман?

— Китобингиз чиқдими? — деди у қувониб.

— Шунақа шекилли...

Эртасига паспортни киссага солиб, уюшмага бордим. Қўнғироқ қилган ходим қўлимга пулқоғоз тутқазди. Ўн минг тўққиз юз саксон беш сўм! Ҳаммаси законний! Муҳриям бор!

— „Ювамиз!“ — дедим ваъда бериб. Шўпирга машинани Главпочтага ҳайдашни буюрдим.

— Маҳкамжон, — дедим ҳайдовчига, — анчадан бери Чақарнинг лағмонига бормаи кўйдик-а?

— Ҳа, — деди ҳайдовчи. — Лағмонни боплайди! — Бугун борамиз! Жигар кабобниям сайратворади, азамат!..

Почтанинг бешинчи дарчасига бориб, пулқоғозни тўлдирдим. Почтачи қоғозга қаради, паспортга қаради. Кейин стол тортмасидан гиштга ўхшатиб тахланланган пулларни олиб, шундоқ бурнимнинг тагига, пештахтага териб қўйди. Ундан кейин чаққонлик билан эллик сўмликларни санай бошлади. У пул санаяпти-ю, менинг хаёлим бошқа ёқда. Қудамизга тўёна — беш-олти минг. Саид Аҳмад акага сигарет. Икки блок. Дилишкага этикча. Таги қалинидан. Шоҳрухга пальто... Ичи мўйнализидан. Ҳумоюнга кўйлакча. Ўнта. Уюшма ходимига арақ. Иккита. Чет элникидан...

— Ўн беш сўмингиз борми? — деди почтачи пулни санаб бўлиб.

— Саксон беш сўм қолаверсин! — дедим сахийлик билан. Тўғри-да, шуларгаям қийин. Кун бўйи бировнинг пулини санайди. Бизга саксон беш сўм нима бўпти! Яна иккита эллик сўмлик бераман. Болаларига ширинлик олиб берсин. „Сникерс“ дейдими, ана ўшандан!

— Энди бланканинг иккинчи қисмига ҳам қўл қўясиз. — Почтачи шундай деди-да, стол четида турган қутичадаги қоғозларни титкилашга тушди. Узоқ титкилади. Қайтиб келиб, гоҳ мен тўлдирган пулқоғозга, гоҳ менга тикилиб қолди. Бирдан ранги ўчди. Пештахтага териб қўйилган тахламларни юлқиб олди-ю, шоша-пиша тортмага тикди.

— Бу нима? — деди пулқоғозни пештахтага қўйиб.

— Пулқоғоз, — дедим ҳайрон бўлиб.

— Қачон олдингиз?

— Бугун.

— Бу — сўм эмас, сўм-купон-ку! Мана, қаранг, — у пулқоғознинг муҳрини кўрсатди.

— Тўқсон тўртинчи йил биринчи мартда юборилган. Ҳозир бу — ўн сўм тўқсон тийин бўлади!..

Почтахонадан қандай чиққанимни билмайман. Машинага ўтиришим билан Маҳкамжон сўради:

— Лағмонга ҳайдайми? Абед ҳам бўпқолди ўзи.

— Ишхонага! — дедим зарда билан. — Бугун обед қилмаймиз. Эртагаям!

Пешиндан кейин Саид Аҳмад ака қўнғироқ қилди:

— Менга сигарет опқўйдингми, икки блок?

— Опқўйдим! — дедим тўнғиллаб. — Икки отим нос!

Оқсоқол негадир қиқирлаб кулди.

— Раҳмат! Шунақа бўлишини билардим. Ўтган ҳафта мен ҳам Главпочтага борганман. Битта мен аҳмоқ бўлавераманми, сен ҳам аҳмоқ бўлгин, дедим-да, болам! — Бир зум жим қолди-да, қўшиб қўйди. — Хафа бўлма, болам, меники ўн етти минг эди!

Сиз нима десангиз деяверинг-у, аммо мен биринчи апрелни ҳар йили байрам қиламан. Ўн йилдан буён.

Ўшанда ён қўшним бўларди. Битта „дом“нинг битта қаватида, битта деворнинг икки томонида яшардик. Ўлгудек ғаламис эди. Бир куни деворга марҳум дадамнинг суратини олиб қўймоқчи бўлдим. Биласиз, бетон деворга мих ўтиши қийин. Амаллаб қоқиб қўйдим. Эртасига қарасам, деворнинг нариги томонидан бир қаричли мих туртиб чиқиб турибди. Қўшним менга қасдма-қасдликка мих қоқиб, алламбало сурат осиб қўйган бўлса керак. Хайит куни тўрт яшар ўғлим хурсанд бўлсин деб ўйинчоқ сурнайча олиб келгандим. Қўшним аллақайси коллежда ўқийдиган ўғлига ростмана карнай олиб берди. Кечаси билан ота-бола карнай чалишни машқ қилиб чиқишади.

Кучаниб чалинса карнай ғалати овоз чиқараркан... Оддий магнитофонимиз бор эди. Бир куни болалар овозини қаттиқроқ чиқариб қўшиқ эшитган эканми, эртасига қўшним „музыкальный центри“нинг карнайини бизнинг деворга қапиштириб, туни билан „рок-музыка“ қўйиб чиқди...

Ҳар ким олдидаги майдончага кўчат ўтқазган эди. Бизнинг икки туп гилос қийғос гуллади. Қўшним эккан толнинг авжидан дарак йўқ. Аммо қувончим узоққа чўзилмади, гилосларимиз энди ранг киргизганда куриб қолди. Тагидан нукул керосин ҳиди келади. Ноилож арралаб ташладик. Бунинг устига телефонимиз қўшним билан блокировка қилинган. Қачон қўнғироқ қилмоқчи бўлсам, қўшним гўшакни кўтариб қўяди. Менгаям йўқ, унгаям.

Бир куни ишхонада ўртоғимга ҳасрат қилиб қолдим.

— Бори шуми? — деди ўртоғим. — Мана кўрасан, биринчи апрелгача қўшнинг масаласини ҳал қиламиз.

У шундай деди-ю, қўшнимга телефон қилди. Параллел телефондан мен ҳам эшитиб турибман.

— Бу Олимовнинг уйими? — деб сўради ўртоғим.
— Йўқ, мен қўшнисиман. Нимаиди? — деди қўш-
ним.

— Мен институтда бирга ўқиган ўртоғиман, — де-
ди дўстим. — Олимовни табриклаб қўймоқчи эдим. Қўш-
ма корхонага раҳбар бўпти.

— Маошиям ошгандир? — деди қўшним уф тортиб.

— Ҳа, доллар олади!

Қўшним индамай гўшакни илиб қўйди. Кечқурун
борсам саломлашмай уйига кириб кетди.

Эртасига дўстим яна қўнғироқ қилди.

— Бу Олимовнинг уйими?

— Йўқ, нимаиди? — деди қўшним.

— Олимовни депутатликка номзод қилишган экан.
Шунга хурсанд бўлиб қўнғироқ қилаётгандим.

Кечқурун келсам қўшним зинадан тушиб кетяпти.
Мени кўриши билан қўлидаги конвертни яширди.
„Юмалоқ хат“ ёзгани аниқ. Индамай кетавердим. Ин-
динига яна дўстим телефон қилди.

— Бу Олимовнинг уйими?

— Йўқ, дедим-ку! — Қўшним инграб юборди. — Ни-
ма гап? Мен унинг қўшнисиман.

— Ташқи ишлар вазирлигидан қўнғироқ қилияпмиз,
Олимов танловда ғолиб чиққани учун чет элга бир ой-
лик саёҳатга бориши керак. Тезроқ ҳужжатини топширса
бўларди. Малол келмаса, шуни айтиб қўйсангиз...

Кечқурун келсам, қўшним, қуриб қолган тол та-
гидаги ҳарракда хомуш ўтирибди. Ранги бир ҳолатда.

— Тинчликми қўшни? — дедим кулиб. — Хафа кў-
ринасиз?

— Мазам йўқ, — деди инқилаб. Аммо телефонда
эшитган „янгилигини“ айтмади.

Уч кундан кейин дўстим қўнғироқ қилди.

— Бу Олимовнинг уйими?

— Олимов ўлар ҳолатда ётибди! — деди қўшним
мингиллаб. — Нима деб қўяй?

— Аттанг! — деди дўстим. — Қўшнингиз лотереяга
машина ютган экан. Олиб кетсин, демоқчийдик.

Телефонда қисқа-қисқа гудок эшитилди.

Кечқурун келсам, қўшним йўқ. Юрак ўйноғи тутиб, касалхонага олиб кетишибди. Бир ойдан кейин қайтиб келди. Аммо узоқ туролмади. Бизнинг „дом“имиздан кўчиб кетди. Ўша куни биринчи апрель эди. Мана, ўн йил ўтибди. Шундан буён ҳар гал биринчи апрелни байрам қиламиз.

ОМАДЛИ ЖЕНТЕЛЬМЕНЛАР

— **А**зиз телетомошабинлар! Пирамиданинг қир учига чиқиб, Жомолунгма чўққисини томоша қилаётган, бир миллион, беш миллион, боринг ана элик миллион ютаётган, бахтли воқеага рўпара келиб бахтини топаётган, аъло ўйин ўйнаб, рақиб дарвозасига жавобсиз ўнта тўп ураётган азаматлар сони кун сайин кўпайиб бормоқда. Мана, ўзингиз гувоҳ бўлинг! Марҳамат қилиб, ўзингизни таништирсангиз?

— Мен Бухоронинг Ромитан райониданман. Отим Бақоев Пўлот. Ўзийм мактабга ишлайман. Шунайчикун панжшанбе куни хотиним билан машинага Бухорода бориб эдийм. Кетопсак, лотарея сотопти. Сотувчи ўзимнинг собиқ ўқувчим экан. „Домулла Бақоев, деди, мангинанинг лотареясидан биртагина олинг, охе!“ деди. Хотиним айтди: „Кот-мотта одам лотареяни нима қиласиз, ундан кўра бачаларга банан олайик“, деди. „Ҳай бирта лотарея олсак олибмиз-да“, деб шунай ўчирсам, „автомобиль“ деб ёзиб қўйибди. Хотиним „иби-и-и-и!“ деди-ю, йиқилиб тўхтади!

— Сизни чин дилдан табриклаймиз, Пўлатжон! Хотинингизни ҳам қутлаб қўйинг. Бундан кейин машина ютсангиз, йиқилиб юрмасинлар! Мана, сизга машинанинг калити! Мана, қўшимча пул!.. Аммо бу ҳали ҳаммаси эмас, азиз дўстлар! Бугун бахти кулганларнинг кунидир! Мана, яна бир голибимизни кўриб қўйинг! Исмингиз?

— Мен Ҳамидхон Хабибхоновман. Намонгоннинг Учқўрғонидан бўламан. Ўтган ҳафта институтга кетут-

сам супермаркетнинг олдида лотерея сотутти экан. Учтагинасини олган эдим, машина чиқди!

— Табриклаймиз, Ҳамидхон ука! Муборакбод бўлсин! Айтинг-чи, ўқийсизми, ишлайсизми?

— Институтда ўқийман.

— Кўрдингизми, азизлар! Омад кулиб боқса ёш ҳам, касб ҳам танламайди! Айтинг-чи, Ҳамидхон ука, отанангиз бормилар?

— Борлар. Дидом борлар. Абам борлар. Мана, абамнинг ўзлари.

— Ие, аяжон, сиз Ҳамидхоннинг аялари бўласизми?

— Ашнақа, укажон! Баламнинг бахтидан ўргилай! Латареяга ютганини эшитиб, қалдираб қолсам денг! Дидасини айтмайсизми? Баҳорда қурт ўлгирга барг кесаман деб тутдан йиқилиб беланги бўпқолган эдилар. Хушхабарни эшитиб, диканглаб туриб кетсалар денг! Минг раҳмат сизларга!

— Мана, укажон, машинанинг калити! Ҳайдашни биласизми?

— Биламан, ока, правам бор!

— Ундай бўлса, оқ йўл сизларга! Қаранг, ҳурматли томошабинлар! Ёшгина йигитчанинг машинага чаққонлик билан миниб, учуриб кетганини қаранг! Шу кетиши бўлса, тўрт соатдан кейин ўзини Учқўрғондан кўради! Азизлар, навбатдаги ғолибимизни кўрсангиз, ҳайратда қолишингиз аниқ! Мана, ўзингиз гувоҳ бўлинг! Сиз? қаердансиз, отахон?

— Немене?!

— Қаердан бўласиз, дейман?

— Жагинроқ кел, ширағим, қулоғим овор!

— Қаердан келгансиз, деб сўраяпман, бобой?

— Южний Қазахстаннинг Кентов қалъасиндин! Олтинши увлим Жеттисойда „алфабас“ совхозинда малши бўлиб ишлайди. Ўси увлимни кўраен деб келиб эдим. Ипподромга барсам, бирови латарея сатиб жатқан экан. „Алинг ақсақал, машин жутасиз“, деди. Сасиб қалиб оновини олиб эдим, бировини ўширсем, машина шигибтур.

— Эшитдингизми, дўстлар! Отахоннинг гапларини эшитдингизми? Бизнинг ўйинимизга фақат ҳам-юртларимиз эмас, қардош қўшниларимиз ҳам ишқибоз бўлмоқда. Ишқибоз бўлибгина қолмай, ютмоқда! Неча ёшдасиз, отахон?

— Не дейсин?

— Ёшингиз нечада?

— Жетмис жеттида! Ат жили тувғанмин.

— Қаранг, қадрли дўстлар. Ёши етмиш еттига чиққан, юзидан нур ёғилиб турган отахонни табрикланг! Машинанинг қанақасини танладингиз, отахон? — Вовширағим, моған тўрт дўнгалеги бўлса бўлди.

— Айтинг-чи, отахон, оилангиз катта бўлса керак?

— Улкен. Уш қатин...

— Кечирасиз, отахон, нима учта?

— Уш аёлим бор. Ўзбек байиса том солади, қазақ байиса қатин олади, деган сўзни эсипегенмисин? Уш қатин, ўн жетти увил-қиз, қирқ уш невара, секкиз шўберам бор.

— Қойилман, отахон! Учала кампирингиз билан қўша қаринг! Невара-чевараларнинг роҳатини кўринг! Бўлдим, хайр, омадингизни берсин!

Азиз томошабинлар! Ҳали айтганимиздек, бугун чиндан ҳам ғолиблар куни! Ана, тагин бир омадли йигит келмоқда! Ўзингизни таништирсангиз?

— Отим Сардор. Фамилиям Рустамов.

— Сардоржон! Бошингизга бахт қуши қандай қўнганини батафсилроқ айтиб беролмайсизми?

— Этсам этвураман! Бувам раҳматли этганийдила. „Қиморри яқинига йўлама, бадбахт, қиморвоззи ко-саси оқармийди“, диганла. Латарея-патареяга тоқатим йўқ. Оддих куни шошиб кетвоссам, бир бола „маши латареяни олинг, ока, мошина ютасиз“, дийди. „Ютадиган латарея бўса нега ўзинг омийсан?“ дисам, „пулим йўқ-де, ока“, дийди. „Неччи пул?“ дисам, „беш юз“, дийди. Минг сўм берсам, қўлимга иккита билет тиқиштир-вотти. „Хов, братан, издачисини бермисанми, сани латареянг диб ўйимга пияда кетаманми?“ дисам, „ик-кита олауринг“, раччўт бўловуз“, дийди. Э, бор-е, нима бўса бўлди, диб, мундоқ ўчирсам, мошина чикди!

— Ана, кўрдингизми, азизлар! Омаднинг кулиб боқишини қаранг! Ўзингиз қаерда яшайсиз, Сардоржон?

— Точний адресим керакми, пажалиста! Тошкент шаҳар, Оқтепа массиви, Қўштерак кўчаси, ўн тўртинчи уй!

— Нима? Стоп! Калланг ишлайдими, ука! Точний адресга бало борми? Эртага бутун маҳалланг, қариндош-уруғинг уйингга ёпирилиб кирса, ютган машинанг қани, диса нима қиласан?

— Мани аҳмо диб ўйлавоссизми, ока! Хич қанақа „Оқтепа-моқтепа“ни билмийман! Адресим сапсем бошқа. А вапше отимам Сардормас, Алибек! Ҳамма Альберт дийди!

— Шунақа демайсизми, укажон! Внимание, запись! Ҳурматли томошабинлар. Кулиб турган йигитнинг қувонч тўла кўзларига қаранг! Мана, сизга машинанинг калити! Яна бир нарса сўрасам, майлими, Сардоржон?

— Сурийвуринг!

— Уйланганмисиз?

— Велосипед олишга пул йўғ-у, хотинга бало борми?

— Шунинг учун сўрадим-да, укажон! Мана, сизга яна тўрт миллион сўм пул! Каттакон тўй қилишга бемалол етади! Танлаганингиз борми ўзи?

— Бор! Беш-олтитаси очирит бўптирипти!

— Тўйингизга бизни ҳам таклиф қилинг, Сардоржон! Кўрдингизми, азизлар! Бугун Сардоржонга қўшалоқ байрам! Бўлажак куёв гулзорга кирган боғбондек энг сара гулни танлаб олади ва қарс-бадабанг тўй қилади! Сўнг Сардоржон келинни миниб, „Дамас“ни қўлтиқлаб... Тойис... „Дамас“ни миниб, келинни қўлтиқлаб никоҳ сайлига чиқади. Азиз дўстлар! Шундай қилиб, бугун сиз бир эмас, тўрт нафар бахти кулган ғолибни кўрдингиз!.. Навбатдаги ютуқ сизники бўлиши мумкин. Шошилинг! Имкониятни бой берманг! Ўйнанг! Ютинг!

Муаллиф изоҳи. Бу гапларнинг ҳаммаси ҳазил. Телевизорни бўкиртириб реклама қиладиган лотереячиларга ҳам, чипта сотиб олмаса, „аллергияси“ қўзиб, кечаси билан „қашланиб“ чиқадиған мухлицларга ҳам омад тилайман!

ҒАРОЙИБ САЁҲАТ

*Устоз Саид Аҳмад ака Америкадан келган куни
телефонда айтиб берган ҳангома*

— Алё, ўзингмисан, болам? Ваалайкум ассалом, мулло бўлгин! „Зиёратлар қабул“, дейсанми? Мурод ҳосил! Раҳмат. Сафар қандоқ бўларди, зўр бўлди! „Қани бир эшитайлик“, дейсанми? Майли, сазанг ўлмасин. Аммо-лекин сен ярамаснинг бир одатинг ёмон. Мендан зўр-зўр ҳикояларни эшитиб оласан-да, қўшиб-чатиб ўзингники қилиб ёзасан. Бу сафар шунақа қилмасанг, ҳаммасини бир бошдан гапириб бераман.

Аслида-ку, Америка тўғрисида аввал ҳам анча-мунча нарсга ўқиганман. Ёшлигимда Аччиқ Махсум деган ёзувчининг (сенлар уни Максим Горький дейсан) „Сарик иблис шаҳри“, бақириб шиғир ўқийдиган Маяковскийнинг „Нима бизга Америка“, деган асарларини варақлаганман. Ҳатто ўзимиздан чиққан Узоқов деган муҳбир ҳам „Америкасини ҳам кўрдик“, деган мақола ёзган эди. Шулар Американи кўрганда, нега мен бормаслигим керак?

Шундоқ қилиб, биқинига „Пан-Американ“ деб ёзиб қўйилган, гардани ҳўкизникига ўхшаб шишиб кетган „Боинг“ самолётига ўтирдик. Ишонсанг-ишонмасанг, ичи бамисоли метронинг ўзи! Шифти шунақанги баландки, Сабонис деган найнов баскетболчи бемалол баскетбол ўйнаса бўлаверади! Шунақанги узунки, у боши билан бу боши кўринмайди!

„Боинг“ осмонга кўтарилиши билан ёнимга қошлари ипдеккина, сочлари тилла кокилдек, оёқлари узун-узун, тиззасидан икки қарич баландда тўхтаб қолган этак остидан оппоққина сонлари кўриниб турган хонимча келди. Оғизчаси ангишвонадек. Лаблари худди гилос тишлаб турганга ўхшайди. Одамнинг дилини қитқлайдиган майингина, сирлигина табассум ҳадя этди.

— Гуд монинг, мистер! — деди.

Бир вақтлар Сталин лагерларида саргардон бўлиб юрганимда бир инглиз шпиони ҳам бизнинг баракда

ётарди. Шу билан гаплашиб, тилини бинойидек ўрганиб олгандим. Ўша эсимга тушиб, жавоб қилдим:

— Хэлло! Окагинанг айлансин, хэлло!

Хонимча тилини бунчалик билишимни кутмаган эканми, қувониб кетди. Бирпасда анча нарсаларни гапириб ташлади. „Джус“ дейдими-ей, „биир“ дейдими-ей! Айниқса, „чикен“, „чикен“ деган сўзни ўн мартача қайтарди-ёв! Сал аччиғим чиқди.

— Ҳай, менга қара, — дедим тушунтириб, — нега нуқул „чикка-пукка“ дейсан? Нима, сен билан ошиқ ўйнапманми?

Хонимча зипиллаб кетаётган эди, ёнимда ўтирган бўйинбоғ таққан, башанг кийинган америкалик йигитча гапириб қолди:

— Ошиқ ўйнаймиз, деётгани йўқ, товук келтирайми, деяпти.

Ҳайратдан ёқамни ушлаб қопман. Ўзбекчани сувдек биладиган бу ажнабий қаёқдан пайдо бўлди?

— Менга сени Худонинг ўзи етказди, болам! — дедим севиниб. — Ўзбек тилини қаёқдан ўргангансан?

— Мен ўзбекман, Саид Аҳмад домла! — дейди.

Баттар ҳайрон бўлдим. „Бўлмаса нега бунақа сап-сариқсан, нима бало, онанг зарчавага бошқоронғи бўлганмиди?“ дегим келди-ю, хафа қилиб қўйишдан қўрқдим.

— Мабодо Носир Фозиловга қариндошлигинг йўқми, олтиндек ялтираб турибсан, — десам кулади.

— Мен Ҳайитвой сариқнинг невараси бўламан, — дейди.

— Ие, тахтапуллик Ҳайитвой сариқнинг неварасимисан? — дедим. — Буванг раҳматли кўп яхши одам эди. Сал тажанглигини айтмаса, жа ориятли эди. Бир гал беданаси Исроил калнинг беданасидан енгилиб қочганда, жониворнинг калласини шартта узиб ташлаганини кўрганман. Отинг нима болам, Америкага нега кетяпсан?

— Отим Ҳайитбоев Саид. Калифорния университетида магистратурада ўқийман, — дейди.

— Бундан чиқди, адаш эканмиз! — дедим елкасига қоқиб.

— Сизнинг ҳамма китобларингизни ўқиганман, домла, — деди адашим.

Шу пайт яна ўша хонимча келиб қолди. Тагин ширин табассум билан „чикен“, дейди.

— Барака топгур, — дедим ансам қотиб, — „чикен-пикен“ингни бошимга ураманми? Дунёда товуқдан аҳмоқ парранда бўлмайди, одам нуқул товуқ еса, ақли суюлиб, товуқмия бўлиб қолади! Менга қора қўчқорнинг думбаси солинган, чўнғаранинг гуручидан дамланган бир луқмагина палов берсанг, кифоя. Устига Учқўрғоннинг от қоқилса йиқиладиган беҳисидан ярим паллагинасини бостириб келсанг ҳам тешиб чиқмайди. Эрталабдан бери қорин пиёзнинг пўстига айланиб кетди-ку!

Адашим гапимни таржима қилди. Хонимча табассум билан эшитди. Хаёлимга ғалати ўй келди. Менимча, бу онасининг қорнидан туғилгандаям „инга-инга“ деб йиғлаган эмас, илжайган бўлиши керак.

— Но проблем! — деди бош ирғаб. Кейин яна анча гаплар айтди.

— Проблема йўқ, — деди Саидбой таржима қилиб. — Жаноб хоҳласалар Нью-Йоркдаги „Бухоро“ ресторанига кириб, „халта палов“ ейишлари мумкин. Биз чикен, бифштекс, янги сўйилган чўчқа гўшtidан пиширилган хот-дог билан сийлашга тайёرمىз. Афсуски, жаноб айтган пиёзнинг пўсти бизда йўқ...

Инсоф билан айтганда, бифштекс мазалигина экан. Ўзинг биласан, овқатдан кейин сигарет мойдек кетади! Айниқса, ўзимизнинг „Хон!“ Ҳузур қилиб икки-уч тортигимни биладан, тепамда яна хонимча пайдо бўлди.

Бижир-бижир қилиб алланималарни гапирди. Нуқул „фифти доллар“, дейди. Тилмочга қараб, нима гап, десам, „эллик доллар экан“, дейди. Бунинг одамшавандалигига қаранг! Иззатимни жойига қўйиб, менга эллик доллар бермоқчи! Ўзбекистондек мўътабар юртдан бораётган азиз меҳмонлигимни билибди-да!

— Мени сен сийласанг, сени пайғамбарлар сийласин, — дедим дуо қилиб. — Менга сенинг пулинг жаям

керакмас. Америкага сафаримнинг бориш-келиш паттасини ҳукуматнинг ўзи обертган. Ҳатто „Шератон“ гастинисасининг ҳақини ҳам олдиндан тўлаб қўйган. Худога шукур, ҳурматим бор. Энди-и-и жудаям кўнглинг бўлмаётган бўлса, „эллик доллар, олтмиш доллар“, деб майдалашиб ўтирмагин-да... — Шундай деб, бу ёғини таржимонимдан аниқлаштириб олдим: „Минг“ни нима дейди булар?

— „Таузен“, — деди Саидбой ҳозиржавоблик билан.

— Бир йўла таузен доллар бериб қўя қол, — дедим хонимчага. — Невараларга падарка-мадарка обортарман.

Хоним гапимнинг таржимасини эшитди-ю, негадир кўзи ғилай бўлиб кетди. Биттаси менга қарайди, иккинчиси адашимга! Ҳалиям кулиб турибди-ю, йиғлаётганга ўхшайди.

— Эллик долларни у эмас, сиз беришингиз керак экан! — деди Саидбой.

Ҳайрон бўлдим.

— Нега берарканман?

— „Пан-Американ“ компаниясининг самолётида чекиш мумкин эмас, эллик доллар жарима тўласинлар, деяпти.

Ростмана жаҳлим чиқди.

— Биринчидан, мен умрим бино бўлиб жарима тўлаган эмасман. Менинг машинамни кўрса, ГАИ тескари қараб туради. Биладики, нарушение қилсам, бир тийин ҳам бермайман. Иккинчидан, мен ўзимизнинг „Хон“ни чекдим. Американики эмас. Учунчидан, шу одатинг бор экан, нега олдиндан айтиб қўймадинг? Шунинг учун мен сенга эмас, сен менга жарима тўла! „Беш юз“ни нима дейди?

— „Файф хандрит“, — деди таржимоним.

— Файф хандрит доллар, — дедим бешта бармоғимни кўрсатиб. — Бўлмаса, каттангни чақир!

Зум ўтмай форма кийган учувчи пайдо бўлди. Шунақанги пўрим, шунақанги „аккуратний“ки, Умарали Норматовга ўхшаб кетади. Ҳозир одоб билан жигарни эзди, деб турсам, чест берди. „Мистер“ деб гап бошлади-ю, бирдан чехраси ёришди.

— Саид Аҳмад ака, ўзингизмисиз? — деб қучоқлаб олди.

Разм солиб қарасам, таниш кўринади.

— Менга қара, чувалачилик Мирваққос қатикчининг ўғлимисан? — десам, „Қаёқдан билдингиз, дадам сизни кўп гапирардилар, бир мактабда ўқиган экансизлар“, — дейди.

Бирпасда апоқ-чапоқ бўпкетдик.

Шу самолётда иккинчи учувчи экан. „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ компаниясининг вакили, обрўси жа баланд экан. Инглизчани „михлаб ташларкан!“

— Бу сэр кимлигини биласанми? — деди хонимчага. — Мистер Саид Аҳмад, ўзбекнинг Марк Твени бўлади. Тушундингми?

Хонимча шунақанги хижолат бўлди, шунақа хижолат бўлди! Нуқул „Айм сорри мистер Ахмед, айм сорри, плиз!“ дейди. (Узр сўраяпти чоғи.)

— Майли, гуноҳингдан кечдим, оканг айлансин! — дедим раҳмим келиб. — Менга приз бермасанг ҳам хафа бўлмайман. Фақат Нью-Йоркка қўнганимизда таузент доллар бериш эсингдан чиқмасин!

Учувчи шу самолётга минишимдан беҳабар қолганини, бўлмаса „дўппидеккина“ ош дамлаб қўйган бўлишини айтди. Нега бунақа олис сафарга отланганимни сўради. „Келинлар кўзғолони“ Америкада сахналаштирилгани, ака бухор яҳудий қадрдонларим асар премьерасини кўрмасам, хафа бўлишини айтиб, ўн бир марта телеграмма юборганини, шу баҳона кўрмаган жойларни кўриб, оёғимнинг чигилини ёзиш учун сафарга чиққанимни айтдим. Фармонбиби ролини ўйнаган актрисага бир жўра жуҳуд атлас олиб кетаётганимни ҳам эслатиб қўйдим. Учувчи менга қилинган бояги нохуш муомалани „дазмоллагиси“ келдими, таклиф қилиб қолди.

— Самолётнинг юқори қаватида бассейн бор. Юринг, маза қилиб чўмилиб оласиз. Ҳали манзилга етишимизга саккиз соат бор, Атлантика устидан ўтаётганда ўзимиз ҳам зерикиб кетамиз, — деди.

Хушламайроқ турганим учун баҳона қилдим.

— Қўя қол, укам, ўнг оёғим зирқиллаб оғриб турибди.

— Юраверинг, бассейннинг суви иссиқ, — деб қўлтиғимдан олди, таржимон Саидбой ҳам эргашиди. Лифт ғувуллаб тепага олиб чиқди. Кичикроқ теннис майдончасидек келадиган ҳовузда кўм-кўк сув мавжланиб турибди. Бассейн ўртасида иккита сув париси сузиб юрибди. Кошинланган қирғоқда тагин иккитаси ўтирибди. Иккитасининг сочи малла, иккитасиники қопқора. Ростини айтсам, умрим бино бўлиб бунақанги парипайкарларни биринчи кўришим! Менинг ўрнимда Чингиз Аҳмаров бўлса, бир зумда „Америка мадоннаси“ деган портрет чизиб ташлаган бўларди. Микеланжело тирилиб келса, шуларнинг ҳайкалини ясарди. Оқ мрамардан! Шунақанги мукаммал, шунақанги „фигурний“ки, Умар Ҳайёмнинг чиккабел кўзаси буларнинг олдида хумдек гап! Йўқ, булар одам боласи эмас, ҳақиқий сув париси! Ҳушёр бўлмасанг, афсун қилиб, сув тагига тортиб кетади! Ана, биттаси „келавер“ деб имо қилипти. Кафтимни пешанамга соябон қилиб тикилиб қарасам, думи йўқ! (Сув парисида дум бўларди, шекилли.) Энди имлайсанми, ноинсоф! Ақалли ўн-ўн беш йил аввал қаёқда эдинг?! Бассейн тугул денгизнинг тубига ҳам биргалашиб тушиб кетаверардим!

— Ечинадиган хона у ёқда, душхона бу ёқда. Энди, оқсоқол, хизматчилик, бизга рухсат, — деди учувчи. — Ҳадемай Бермуд учбурчаги устидан ўтамиз. Штурвални ўзим ушлаб турмасам, анави америкалик ҳамкасбларим қийналиб қолиши мумкин. Нима, сиз билан менга ўхшаб ҳар куни қази-қарта еб юрибдимики, билагим бақувват бўлса!

Таржимоннинг икки кўзи париларда. Чарвиги тикилган мушукникига ўхшаб йилтираб турибди. Тагин менга ақл ўргатади.

— Оқсоқол, одатда, бассейнга тушишдан олдин душхонага кириб, шампунга обдан чўмилиш керак, бўлмаса юз доллар жарима солади, — дейди.

Жиндай рашким келди.

— Мен бекордан-бекорга чўмиладиган анойилардан эмасман, — дедим зарда билан.

Шунақа десам, нима дейди, дегин? „Ўзингиз ҳам яқин беш-олти йилдан бери чўмилишга эҳтиёж сезмаган кўринасиз“, дейди. Буvasи ҳам шунақа, тўнг одам эди. Ке, шу ёш бола билан тенг келаманми, деб лифт томон юрган эдим, кетимдан эргашиди.

Жойимизга келиб ўтиришимиз билан сертабассум хонимча тагин тепамизга келди.

— Кофе? Ти? — деди қилдек қошини учуриб.

— Жаноб кофе ичадиларми, чойми, деб сўраяпти, — деди таржимоним.

Биласан, умримда кўк чой ичмаганман. Кўк чой ичсам, обрўйим тушиб, давлениям пасайиб кетади. Шунақа-ку, боя жарима тўлайсан, деб тинкамни қуритгани учун мен ҳам гашига текким келди.

— Менга кофе-мофе сапсем керакмас. Менга 95 кўк чойдан бир чойнаккина опкел. Шри-Ланканинг чойидан бўлсин. Чойнакка тушиши билан шапалоқдек ёйилиб кетадиганидан бўлсин, о-кей? — дедим қўлимни пахса қилиб.

Хонимча таманно билан нари кетди. Буларнинг чой заводи борми, нима бало! Патнисда етти хил кўк чой олиб келса, денг! Каҳрабодек аччиқ қилиб дамланган чойдан икки хўплам ичганимни биламан, шилқ этиб пинакка кетибман. Айтмовдимми, кўк чой давлениямни тушириб юборади, деб! Совуғим ошиб кетган-да!

Бир маҳал: „Кўзингизни очинг, оқсоқол, бу ёғи яқин қолди“, деган овоздан уйғондим. Тепамда чувачилик учувчи турибди.

— Нью-Йоркка етиб келдик, самолётни атайлаб пастлатиб учирайми, тепадан туриб шаҳарни бир томоша қиласизми? — дейди.

Хаёлимга „аригиналний“ фикр келди.

— Менга қара, укам, — дедим. — Ростдана менга хизмат қилгинг келаётган бўлса, бир иш қиласан. Самолётингни „Озодлик ҳайкали“ атрофида икки марта

айлантириб ўтасан. Шу хотинни яқиндан кўришни кўпдан бери орзу қилиб юрардим.

— Но проблем, оқсоқол! — Учувчи шундай деб чест берди-да, кабина томон югуриб кетди.

Зум ўтмай узоқдан ҳайкал кўринди. Бошида чам-барак. Қўлида машғала. Самолёт шунақанги яқин бордики, қаноти ҳайкалнинг қўлига тегиб кетай деди. Шунда ғалати иш бўлди. Бояги хотин ўнг қўлидаги машғалани олиб, чап қўлтиғига қистирди. Кейин ўнг қўлини Капитолий қуббасидек бўлиққина чап кўкси устига қўйиб, таъзим бажо қилди.

— Ассалому алайкум, қадрли Саид Аҳмад ака! Бизнинг юртимизга хуш келибсиз! — деди тантанавор оҳангда. — Сизнинг келишингизни интизорлик билан кутаётган эдим. „Келинлар қўзғолони“ комедияси „Тикланиш“ театрида намойиш қилинади!“ деган рекламани бошим атрофидан икки юз марта айлантирдим! — Шундай деди-да, эгилиб-эгилиб тағин уч марта таъзим қилди. Ўзиям чимилдиқдан янги чиқиб, қайнатасига салом қилаётган келинчакка ўхшаб кетди.

— Ваалейкум ассалом, қизим! — Шундоқ дедим-да, самолёт деразасидан бошимни чиқариб, пешанасидан ўпиб олдим. (Пешанаси муздеккина эканига парво ҳам қилмадим.) — Умрингдан барака топ! Бахтли-саодатли бўл! — дедим. „Қўшганинг билан қўша қаригин“, — дегим келди-ю, бу атрофда бошқа ҳайкал йўқлиги эсимга тушиб, у ёғини айтмай қўя қолдим. Шу пайт керосин охишлаб қолдим, самолёт пастлай бошлади...

...Ие, шошмай тур, болам, боғ эшиги очилди, шекилли. Ана, оқ „Нексия“ кириб келяпти. Ким бўлди бу? Машинанинг чап эшигидан ГАЙнинг таёғига ўхшаган бурун чиқиб турибди. Ие, Анвар Обиджон-ку! Жа яхши кўраман-да, шу боламини! Олтиариқнинг „бадринг“идан бир қопгина обораман, деганди. Шуни олиб келяпти чоғи... Қолганини кейин эшитарсан. Бадрингни вақтида мариновка қилиб қўймасак, сўлиб қолади...

Муаллиф изоҳи. Ҳикояни устоз қандай айтган бўлса, шундайлигича қоғозга туширдим. Сёнкью веримач! Гуд бай!

МЕҲМОН ОТАНГДАН УЛУФ

Биз азалдан бой-бадавлатмиз. Давлатимиз мил-мил! Бой бўлмасак, оқпошшо ҳазрати олийларининг мўътабар назарлари Туркистонга тушармиди? Қайси аҳмоқ қашшоқ юртга аzza-баzza лашкар тортиб боради? Ўшанда, бундан салкам юз эллик йил аввал десангиз, қудратли чор Русиясининг аскарлари Тошкентга „муждика“ чалиб кирган экан. Ҳамма хурсанд! Ўйин-кулги... Буни қарангки, бир кампир тандирдан янги узилган иккита нон кўтариб, остонага чиқибди. Меҳмон — атоийи Худо! Сийлаш керак! Шунда шоп-шалоп таққан аскар қилич билан бир уриб, кампирни икки нимтага бўлиб ташлабди. Қани, инсоф билан айтинг-чи, аскар болада нима гуноҳ? Ҳамма айб кампирнинг ўзида! „Ассалому алайкум, саллот болам, хуш кепсан, уруш қилавериб, одам ўлдиравериб силланг қуриб кетгандир, иссиғида еб ола қол, болам“, демайдими? Умрида патир нон кўрмаган саллот шўрлик қаёқдан билсин, бу хотин нон беряптими, заҳарми?

Оқпошшо олий ҳазратлари хўп инсонпарвар бўлган эканлар-да! Тошкент босқинини эшитиб, диллари оғрибди. Полковник Черняевни қаттиқ койибдилар ва унга „генераллик унвонини“ бериб, бриллиант сопли олтин қилич ҳадя этибдилар. Шаҳримиз биқинидаги Черняевка деган ном ҳамон ўша „шонли ғалаба“дан дарак бериб турибди...

Кейин „хуррият“ бўлиб замонлар ўзгарди, ҳамма тенг бўлди. Ҳамма бир-бириникига меҳмонга борадиган одат чиқарди. Йигирманчи йиллари Тошкентга Самара деган жойдан меҳмонлар келди. Минг-минг меҳмон... Тошкент — нон шаҳри, деганлари рост экан. Бозорлар тўлиб кетган. Бир томонда — ширмон бозор, бир томонда — қаймоқ бозор.

Фақат бу юртнинг одамлари ғалати. Новвой саватга нонини уюб қўяди-да, қўшниси билан гап сотади. Оғзида нос. Деҳқон қовун тўла аравасини қаровсиз ташлаб, чойхонада ёнбошла-аб, кўк чой ичади. Заргарни айтмайсизми, заргарни! Дўконига кулф осишга ақли ет-

майди, тентак! Эшигини ип билан боғлаб, пешинда мачитга югуради. Бу ёқда нима бўлаётганидан хабари йўқ, намоз ўқийди фанатик! Йў-ўқ! Одам бир нарсани астойдил хоҳласа, тез ўрганаркан. Меҳмонлар бир „шмон“ қилган эди, мезбонлар кундуз куниям эшигига қулф солиб ўтирадиган бўлишди. Қўнғироғини боссанг, аввал дурбинда мўралаб қарайди. Кейин эринмасдан етти пуштингни суриштиради. Ундан кейин камида олтита қулфни шарақ-шуруқ қилиб очади. Ана ундан кейин эшигини қия қилади-ю, ичкаридан ўртачароқ бузоқдек ит югуриб чиқади-да, „қўлингни кўтар!“ дейди. Мана буни чинакам „сивилизасия“ деса бўлади!

Фалокатни қаранг! Тошкентда ер қимирлади. Ёмон қимирлади! Тошкентдай шаҳри азим ялписига қурилиш майдонига айланиб кетди. Кошоналар, осмонўпар иморатлар...

Каллахонадаги овсар бўлса, тайёр уйга кўчмайди. „Ҳа, нима гап?“

— „Маҳалламдан чиқмайман, дўмингга кўчмайман. Тобуткашларимдан ажралмайман!“

Э, ўргилдим димоқ-фироғингдан. Шундоқ уйлар бўш ётса-ю, сен ноз қилсанг?!

Нима? Участка керак? Марҳамат, хоҳласанг Қурбақаободга кўч, хоҳласанг — Тошбақаободга! Лой теп, гишт қуй, сомон сувоқ қил... Битиб қолар ахир, ўша участканг! Беш йилдами, ўн йилдами... Йигирма йилдами... Сенда нима кўп — бола кўп! Эрта-индин ёнингга кириб қолади. Биргалашиб лой чангаллайди... Вой-бў! Шу чурвақаларнинг ҳаммаси сеникими? Қачон улгурдинг, хумпар?! Худо ҳақи, ҳайронман! Қайси хонадонга кирсанг, атрофингда бола ўралашади. Тўртта, олтита, ўнта, ўн иккита. Биттасининг хотини ўн олтита туғибди-я, тавба! Бу юртнинг эркаклари белига матўр боғлаганми, нима бало?! Бир гап айтайми? Опке қулоғингни! Ажойиб мутахассислар келган. Ўшаларга хотинингни обор! Бор-йўғи икки марта учрашса бас. Матўринг қизимоқ тугул портлаб кетсаям, хотининг туғмайди. Тамом-вассалом! Тўғри-да, хотинни авайлаш керак. Уям дам олсин-да, феодал!

Қайси куни шу гапни айтиб, балога қолдим! Зўрға қочиб қутулсам, денг. Ерга ётқизиб савалардиям-да! Бўлмасам-ку, оддий деҳқон экан ўша „қаҳрамон ота!“ Э, қаҳрамон бўлмай, ҳар нима бўл! Салкам бир соат баҳслашиб, ниятимни тушунтиролмасам-а! Нима дейди денг? „Нега энди бошқа томонларда ўн болали оилани мақтаб, дунёга дoston қилади-ю, сен менинг ишимга аралашасан? Негa эр-хотиннинг тўшагини ҳидлайсан?“ Э, тўшагинг бошингда қолсин-е! Ичим ачиганидан айт-япман-да, нодон! Ўн битта болани бошингга урасанми, шунча болани боқишнинг ўзи бўладими? Боланг кўпай-маса „порахўр“ бўлмасдинг, „кўшиб ёзувчи“ бўлмас-динг, „боқиманда“ бўлмасдинг. Яхшиям Гдлян, Иванов деган „азаматлар“ бор экан! Минглаб одамларни қа-моққа тикди. Нима? Туҳмат дейсанми? „Ўзбек иши“ ҳақорат дейсанми? Туҳматми, балoми-баттарми, иш-қилиб „адолат“ ўрнатди-ку! Ҳа, энди, тўқайга ўт кетса, ҳўлу қуруқ баравар ёнади-да! Сен айтган бегуноҳлар беш йил ётар, ўн йил ётар... Жони соғ бўлса, чиқиб келади-да, бир кун... Оббо! Яна гапиради-я! Бошқа юрт-лар билан нима ишинг бор? Порахўрлик марказда ҳам бўлган бўлса, бўлгандир. Кўшиб ёзиш Ростовда бўлган бўлса, бўлгандир. Текинхўрлик Кавказдаям бўлган бўл-са, бўлгандир. Сенга нима? Марказдан ишнинг кўзини биладиган „раҳбар кадрлар“ келди. Эшитяпсанми, мар-каздан! Ўзбекистонда „тартиб ўрнатиш“ учун!

Хўп, инженер пиллагига йўл-йўриқ кўрсатса нима бўпти? Ё ўзиям қуртга айланиб, пилла ўрасинми? Денгизчи, дейсанми? Авваламбор, денгизчи полизчига ақл ўргатаётгани йўқ. Иш талаб қияпти. Қолаверса, қовун деган сабил сув ичадими? Ҳа, баракалла! Сув-нинг қадрини аллақандай саводсиз деҳқон биладими ё ўн етти йил уммонда сузган денгизчими? Ўйлаш ке-рак-да, дўстим! Менга қара, ука! Сен-чи, ақлинг етма-ган ишларга аралашма, маъқулми? Пахтангни суғор, узумингни хомток қил, томорқангдаги жўхорингни қайир... Кейин... Хотинингни дўхтирга обор. Бола туға-вериб, минорка товукқа ўхшаб қопти, шўрлик! Э, биро-

дарлар! Нимасини айтасиз! Ошкоралик, демократия деган гаплар чиқди-ю, одамлар бузилди. Пўристой бир калхўзчига гап тушунтираман деб миям ачиб кетса-я! Тушунинглар ахир. Меҳмон дегани отангдан улуг бўлади! Менга қолса, ҳалиям ўша гапим-гап: келаверинглар, азиз меҳмонлар! Марҳамат! Уйимизнинг тўри — сизники! Бизга остона ҳам бўлаверади. Агар остонага сиғмай қолсак, ҳовлига чиқамиз. Ҳовлига сиғмасак, кўчага чиқиб кетамиз. Борди-ю, кўчага сиғмай қолсак, буниям йўли бор. Осмони фалакдан пайдар-пай учар ликопчалар тушиб турибди. Ўшанга ўтирамиз-у, ҳайё-ҳайт деб, ўзга сайёраларга учиб кетамиз!

1985 й.

МОДДИЙ ЁРДАМ

Бу ғавғоларнинг ҳаммаси арзимаган гапдан бошланди. Бир куни касаба уюшмасининг бошлиғи Усмон ака ёнимга келиб, елкамга қўлини ташлади.

— Аёлларга қалайсиз? — деди тўсатдан.

Ҳеч балога тушунмадим.

— Қайси маънода?

— Ну, масалан, ҳурмат қилиш маъносида.

— Ҳа, энди эл қатори, — дедим ростини айтиб.

— Бўлмаса бундай... Бир хизмат қиласиз. Уч кундан кейин хотин-қизлар байрами. Эркаклар номидан кичкинагина зиёфат уюштирсак нима дейсиз?

— Неча сўм керак? — дедим мақсадини тушуниб. Фирмамизда бунақа тадбирлар тез-тез бўлиб туради. Биров нафақага чиқади, биров уйланади, биров туғади, дегандек...

Чўнтагимдан энди пул чиқараётган эдим, Усмон ака қўлимни ушлади.

— Пулингиз керакмас, — деди сирли қилиб. — Сиз бермайсиз, оласиз!

— Нима?

— Оласиз? — Бир варақ қоғозга ариза ёзиб бера-сиз-у, элик минг сўм оласиз. Биз шунга ихчамроқ банкет қиламиз.

Мендан нима кетди. Барибир, аёллар байрамида эркаклар номидан ўзимиз ҳам қатнашамиз-ку!“ Менга ёрдам беринглар, қийналиб қолдим“, деган маънода ариза ёзиб, қўл қўйиб бердим. Ўша заҳоти кассирдан эллик минг олиб, Усмон аканинг қўлига топширдим. Байрам қўнгилдагидек ўтди. Жиндай шампан ичдик, аёлларни қутладик...

Бу гаплар паққос эсимдан чиқиб кетган эди-ю, бир куни касаба уюшмасининг мажлиси бўлқолди. Усмон ака қилинган ишлар ҳақида гапира туриб, тўсатдан қўлини бигиз қилиб мени кўрсатиб қолди.

— Мана, яхши устамиз Ботировни олайлик. Шу ўртоқ оғир касал бўлиб ўрнидан туролмай ётганида биз унга эллик минг сўм моддий ёрдам бердик!

Атрофда ўтирганларнинг ҳаммаси бир йил тўшакка ёпишиб ётган одамни кўрмоқчи бўлгандек менга бурилиб қаради. Ҳайрон бўлқопман! Бола бўлиб „их“ деган эмасман. Қишда қорда ювинаман. Тошни есам, кум қилиб юбораман! Энди шуни айтмоқчи эдим, қарасам, Усмон ака бошқа масалага ўтиб кетибди. Индамай қўяқолдим.

Орадан бир ҳафта ўтдимиз, ўн беш кунми, Усмон аканинг хонасига чақириб қолишди. „Энди моддий ёрдам берса олмайман“, деган ўй билан эшикни очсам, хонада кўзойнак таққан семиз хотин, рўпарасида Усмон ака ўтирибди. Стол устида ҳар хил қоғозлар, папкалар...

— Танишинг! — деди Усмон ака мени кўрсатиб. — Ботиров деганимиз шу киши бўладилар.

Аёл кўзойнак ортидан юзимга синчиклаб тикилди.

— Опамиз тафтиш комиссиясининг аъзоси бўладилар, — деди Усмон ака. — Шаҳар бошқармасидан келганлар.

— Қалай, участкангизни тиклаб олдингизми? — деди нотаниш хотин меҳрибонлик билан. Ҳайрон бўлиб Усмон акага қарадим. Кўзини қисяптими, қовоғи учяптими, тушунолмай гарангсиб турган эдим, Усмон ака гапни илиб кетди.

— Э, унчалик ёнган эмас! — деди шанғиллаб. — Бу кишининг ўфилчаси шўх-да! Онаси дўконга чиқиб

кетганида электр плиткани разеткага тиқибди. Шунга ақли етганини кўрмайсизми? Боғча боласи-я бўлмаса! Отасига ўхшаган шустрый-да! Биз берган эллик минг сўм билан уйни таъмирлаб олдингиз-а, тўғрими?

Нима деб гўлдираганимни билмайман. Амаллаб чиқиб кетдим. Бора-бора бу гаплар унут бўпкетди. Энди тинчидим деб юрсам, Янги йил арафасида касаба уюшмасининг ҳисобот мажлиси бўлиб қолди. Ўзингиз биласиз, эси бор одам мажлиснинг орқароқ қаторида ўтиргиси келади. Аксига олиб, кечикиб келибман. Мажбур бўлиб биринчи қатордан жой олдим. Иккита одамдан кейин минбарга Усмон ака чиқди. Мени гапирмаса эди, деб юрагим пўкиллаб турганди, худди айтганимдек бўлди.

— Ҳурматли мажлис қатнашчилари! — деди у кичикроқ дастурхондек келадиган рўмолчаси билан пешанасини артиб. — Биз нуқул ишни ўйлайвермай, инсонларга ғамхўрлик қилишни ҳам билишимиз керак. Одам ҳамма нарсадан азиз, биродарлар! Мана, ҳурматли Ботировни олайлик. Ажойиб кадр! Фирмамининг кўрки. Устига-устак кўп болали оиланинг бошлиғи. Бир эмас, олтита қизи бор! Биринчи қор ёққан куни учинчи синфда ўқийдиган қизалоғи яхмалак ўйнайман деб оёғини синдирибди! Ботировга дарров эллик минг сўм моддий ёрдам бердик!

Кўз ўнгим қоронғилашиб кетди.

Сакраб ўрнимдан турдим-да, минбарга қараб бор овозда қичқариб юбордим.

— Дод!

Каттакон зал сув қуйгандек жимжит бўлиб қолганини, ҳамма менга ҳайратланиб қараётганини пайқадим.

— Мен ҳеч қачон ёрдам олган эмасман! — дедим қўлимни пахса қилиб. — Ҳеч қачон ўладиган касал бўлмаганман! Уйимга ўт кетганмас! Ёнадиган участкамининг ўзи йўқ! Бир хонали каталак квартирада тураман. Разеткага сим тиқадиган ўғлим ҳам, яхмалак учадиган қизим ҳам йўқ, билдингми?! У ёғини сўрасанг, хотиним ҳам, хотин олишга пулим ҳам йўқ! Қутулдимми энди?!

Нафасим бўғзимга тикилиб, ҳарсиллаганча жойимга ўтирдим. Усмон ака семизгина бузоқбоши кўриб қолган хўроздек бошини гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа ташлаб, менга узоқ тикилиб турди-да, негадир илжайди.

— Ўртоқлар! — деди маҳзун оҳангда. — Инсонларга кўпроқ ғамхўрлик қилайлик, деб бежиз айтмадим, биродарлар. Кўриб турибсизлар! Бир йил ичида Ботилов биродаримизнинг бошига шунча ташвиш тушди. Уйига ўт кетди. Ўзи касал бўлиб, бир ўлимдан қолди. Ширингина қизалоғи майиб бўлди... — У менга қараб оғир-оғир бош чайқади. — Тағинам фил экансиз, биродар! Худо сабр берсин. — Кейин йиғилганларга қараб, „ана шунақа гаплар“, дегандек маъноли бош чайқади. — Хафа бўлманг, — деди тагин менга юзланиб. — Биз сизни албатта даволатамиз. Яхши психиатрлар бор! Керак бўлса эллик минг сўм эмас, олтмиш минг, ҳатто етмиш минг моддий ёрдам берамиз!

Ўрнимдан яна сапчиб туриб кетдим. „Ёрдаминг билан қўшмазор бўл!“ деб бақирган эдим... Ҳеч ким эшитмади. Ҳамма гулдурос қарсақ чалар, Усмон ака эса виқор билан минбардан тушиб борар эди...

СОАТ

Эрталаб ишга кетаётиб, бундай қарасам, қўл соатим тўхтаб қопти. Силкитиб кўрдим, бураб кўрдим, қани юрса!

— Соат тўхтаб қопти, — дедим остонада турганча. Келинингиз чимирилди.

— Сизнинг қўлингизга тушган нарса соғ қолармиди?

Аслида-ку, соатда ҳақим ҳам қолмаган. Ўн йилдан берими, ўн беш йилдан берими тақаман. Шунақа-ку, соатни келинингиз совға қилган. Ўз қўли билан. Хотин кишининг совғаси туфли ичидан туртиб чиққан михга ўхшайди. Ўзини эслатиб турмаса, кўнгли жойига тушмайди. Устига-устак бизнинг соат аллақандай батареяли соатлардан эмас. Механический! Бураладиган!

— Ёш болага ўхшайсиз, — деди келинингиз дашном бериб. — Дарров тузаттириб олинг!

Нима бўлса бўлди, дедим-у, бекатдаги соатсознинг дўкончасига кирдим. Бир кўзига дурбин тақиб ўтирган бурни чўмичдай соатсоз қошини учуриб имо қилди:

— Хизмат, акамулло?

Индамай соатни узатдим. У соатнинг орқа қопқоғини очди-да, оғир-оғир бош чайқади.

— Соат деганини мундай тутмайдилар-да, акамулло! Муни қаранг! Муни қаранг! — У аллақандай катта-кичик винтчалари қалашиб ётган соатни бурнимнинг тагига олиб келиб кўз-кўз қилди. — Бир тонна кир йиғилибди-ку ичига! Ҳа энди ўзингиз бир кун ювинмасангиз таъбингиз тирриқ бўлиб юрасиз. Ҳай, бу соат деганиниям озода сақлаш керак-да, акамулло. Яқин беш йилдан буён қўл тегмай кирлаб кетибди-ку, жонивор.

— Қачон тузатасиз? — дедим гапни чўзмаслик учун жеркиброқ.

— Ҳай, энди, акамулло, бўёқчининг нили эмас-да бу. Ҳар битта винтини олиб тозалаймиз. Яна ўрнига қўямиз. Ҳай, ана беш кунда келсангиз, соат тап-тайёр-да, акамулло!

— Қўя қолинг, уста, — дедим чайналиб. — Келгуси сафар олиб келарман.

— Ихтиёр ўзингизга.

Уста соатни қайтарди-ю, бир кўзига дурбинни тутиб ишини қилаверди.

Бекатга бориб чорак соатча турдим ҳамки, автобусдан дарак йўқ. Энди хуноб бўла бошлаган эдим, кўчанинг у юзида, сартарошхона ёнбошида жойлашган бошқа бир соатсозлик дўкони эсимга тушиб қолди. „Бир кириб кўрмайманми, — дедим ўзимга-ўзим. — Ишга кечикишга кечикдим. Барибир соатни тузаттириш керак-ку“.

Бу дўконнинг устаси жингалак сочли йигит экан. Чаққонлик билан соатни очди-ю, шу қадар алам-ситам билан ҳуштак чалиб юбордики, соатга эмас, устага раҳим келиб кетди. Кейин худди оғир жиноят қилиб қўйган одамга тикилгандек кўзимга узоқ қараб қолди.

— Ҳа? — дедим унинг тикилишига тоб беролмай.

— Ёқут! — деди соатсоз маъноли бош чайқаб.

— Нима ёқут?

— Ҳар қандай механический соатда тош бўлади. Мана, „двенадцать камней“, деб ёзиб қўйибди. Демак, бу соатда ўн иккита тош бор, дегани. Тош нимадан бўлади? Ёқутдан!

— Нима қипти? — дедим хавотирланиб.

— Нима қиларди, соатингизнинг тоши тўкилиб та-
мом бўпти, оғайни! Ёқут деган нарса қанақа камёб
тошлигини биласизми? — Уста сирли бир гап айтаёт-
гандек овозини пасайтирди: — Менга қаранг, оғайни,
ўзимизнинг одам экансиз. Сиз учун майли, топаман.

— Қанча бўлади? — дедим енгил тортиб.

Уста олий математика машқини бажараётгандек
пешанасини тириштириб узоқ ҳисоблади.

— Ўн беш минг сўм! — деди ниҳоят мушкул маса-
лани ечгандек енгил тортиб. — Сизга ўн беш минг. Ҳо-
зир мунайчукун соатларга заpchас топиш осонмас. Антик-
вар — бу соат. Аммо-лекин ўзимизнинг одам бўлганин-
гиз учун амаллайман-да, оғайни! Бўлмаса-ку, бу соат-
ни аллақачон поезднинг тагига ташлаб юбориб, қутулга-
нингизнинг суюнчисига зиёфат қилиб беришингиз
керак эди-я!

— Раҳмат! — устанинг қўлидан соатни тортиб ол-
дим. У ўрнидан туриб кетди.

— Ие, ҳа, йўл бўлсин, оғайни!

— Поезд йўлига! — дедим тўнғиллаб.

Автобусдан тушиб ишхона дарвозасига етибманки,
ҳамон бошимга бало бўлган соатнинг, усталарнинг гў-
рига гишт қалайман. Аксига олиб, шундоқ... кираве-
ришдаги темир дарвозанинг ёнида ҳам соатсозлик уста-
хонаси бор экан. Ҳар куни шу ердан кириб чиқаркан-
ман-у, эътибор бермас эканман. Ишинг тушмаганидан
кейин шу-да!

Мана, қасдлашиш бўлса, деб бу устахонага ҳам кир-
дим. Афтига қараб ёшини билиб бўлмайдиган, пеша-
наси тиришган, юзи қошиқдеккина киши ойна тўсиқ

орасидаги тешикчадан индамай қўл узатди. Соатни олди-ю, негадир орқасини эмас, ойнасини очди. Бир нима қирс этди. „Тамом!“ — дедим ичимдан зил кетиб. — Соатдан ажралдинг. Бир чеккаси яхшиям бўлди. „Кулдинг“.

Уста қўлидаги соатга қараб соатимни тўғриладида, туйнукдан узатди.

— Марҳамат!

Ҳайрон бўлиб соатни қулоғимга тутсам, бинойидек юриб турибди.

— Қанча бўлади? — дедим киссамни ковлаб.

— Пулингиз керакмас. Мили ойнасига тегиб қопти. Эҳтиёт қилинг!

СЎҚҚАБОШ БЕВАГИНА

— **М**умкинми? Гуд монинг! Салом! Рухсатингиз билан ўзимни представить этсам... Жонетта Кабуловна Халтаева! Мен к сожалению сизнинг сочинениеларингизни ўқиган эмасман. Ростини айтсам, китоб ўқишга вақт йўқ. Биласиз, время — деньги. Хотя эшитганман. В основном мамашкалар ҳақида ёзаркансиз.

Менинг ҳам тўртта болам бор... Нима? Унақага ўхшамайди, дейсизми? Раҳмат, комплемент учун! Ҳамма шунақа дейди. Мен мамамга ўхшайман. Мамам олтмиш ёшдаям аппетитний эди. Как куколка! Ҳар куни сочини причёска қилдирарди. Альчибальтга! Альчибальтни танийсизми? Неужели? Первокласний мастер-ку! Мужской салонига бормаганмисиз? Впрочем, майли... Оловингиз борми?.. Йўқ-йўқ, мен „Море“ чекаман... Сенкью. Зажигалкангизга гап йўқ. Точно импортний!

Итак, тўртта болам бор. Маратик — Нукусда. Интернатда. Ёши... Минуточку, ёши, помоему ўн тўртда. Шу йил ўн тўртта киради. Копия — папаси. Кр-р-расавчик! Смуглийлиги, кўзининг разреза... Папаси билан биринчи встречамиз Нукусда практикага борганимда бўлган. Зам министр эди. Шунақа абаятельный, шунақа интеллигентний. Икки йилча турдик. Цивили-

зованный ажрашдик. Тўғриси айтди. „Жаночка, жоним, — деди, — бу ёғи прокол бўладиганга ўхшайди, хотиним жалоба ёзибди, двоеженство учун ишдан ҳайдашлари мумкин“, деди. Биласиз, у пайтда бунақа масалалар строгий эди. „Маратик учун волноватся қилма, ўзим опекамга оламан, сен, Тошкентга кетавер, регулярно бориб тураман“, деди. „О-кей!“ Дедим...

...Нигорочка — Самарқандда. Тоестъ, Нигорочка эмас, Наргизочка! Нигорочка — Қўқонда...

Где-то икки йилча олдин Самарқандга бордим. Наргизочканинг детдомига кирдим. Детдом — так себе. Аммо директор ништяк экан! Дылда!

Бўй-басти икки метр. „Братан, дедим, — Наргизочкадан хабар олишим қийин. Ишларим навалом“, дедим. „Хотиржам бўлинг. Наргизочкага ўзим оталик қиламан“, деди. Уч кун меҳмон бўлдим. Кр-р-утой эркак экан! Молодец!

Наргизочканинг папочкаси ҳам крутой эди. Межрайонний нефтебазада директор бўлиб ишларди. Ёши элликдан ошган бўлса-да, как огурчик эди. Самарқанднинг пахани эди. Хотинидан қўрқмасдан шик-к-карний тўй қилди. Ресторанда. Ёмон яшамадик... Қамалиб кетгани чатоқ бўлди.

Ўша ердан „ксива“ келди — хабар. У кишининг айтишларича, как будто ҳаммасига мен виновата эканман. Э, тўкил дедим! Бензинга дизтопливо қўшишни мен ўргатдимми сенга дедим!

Аммо Нигорочкадан анчадан бери хабар олганим йўқ. Айтим-ку, „время — деньги“. Қўқонга ҳеч йўлим тушмаяпти. Нигорочка отасида қолган. Предприниматель эди. „Жаҳон бозорида“ саккизта „точка“си бор эди. Характери „миленький“. Такой послушный. Иккита хотинидан боласи бўлмагани учунми, Нигорочкани жонидан ортиқ кўрарди. Ҳар куни минг хил ўйинчоқ олиб келади. Ҳаммасига ўзи айбдор! Нукул замечание беради, нотация ўқийди. „Жаннатхон, таҳорат сувини яхши иситмабсиз. Хуфтондан кейин кўчага чиқмасинлар. Номаҳрамларга кўринмасинлар. Бегона эркаклар билан

гаплашмасинлар!“ Томи кетган фанатик! Эркакнинг ҳам бегонаси бўларканми?! Э, сирпал, дедим! Обберган бир хонали квартирангга как дурочка учинчи хотин бўлиб ўтиришим керакми, дедим!

...Пардон, яна оловингиздан... Сенкью. Между прочим, зажигалкангизга гап йўқ! Кўп чекасизми? Шавкатнинг папасиям кўп чекарди. Мана буни настоящий мужик деса бўлади! Қомат бесподобний! Сочлар курчавий! Бизнесни синдириб қўяди! Ҳамма иши „дода“! Тўртта хотинини вот так обеспечить қилиб қўйган. Разумеется загсимиз йўқ эди. Впрочем буниси неважно. Иккита „Мерси“ бор эди. „Мерс-600“! Белдерсойдаги дачасини айтинг! Саунаси, бассейни...

Нет равных! Бир йилча бўлди. Россияга кетганча дараги йўқ. Ўша ердаги братанлардан суриштирсам, биз не в курсе дело, дейди...

Шавкатчик ўзимда. Икки ёшга чиқди. Шустрий. Ходячая бомба. Между нами бир гап айтайми? Уйга нотаниш „дядя“лар келса, ҳалитдан мени ревновать қилади, паразит! Сизни „фазендам“га „ходячий бомба“ йўқлигида чақираман, о-кей!

В общем майли, ближе к делу! Менга сизнинг пад-держкангиз керак. Ҳокимиятга заявление берган эдим. „Мен мать одиночкаман. Қийналиб кетдим, шаҳар марказидан квартира беришингизни сўрайман“, деб. Борсам бир пацан ўтирибди. Ўн кундан кейин келинг, деди. Бугун борсам нима дейди денг? „Тўрт хонали уйингиз бор экан-ку!“ дейди. Мен уйни сенинг пулингга опманми? Худога шукур, бошимда эрларим тоесть, эрим бор, тоесть бор эди. Бу уйни ўз пулимга сотиб олганман. Йигирма минг „бакс“га! Тағин нима дейди денг, фраер? „Опажон, „монетный двор“дан чиқиб келдингизми, ҳамма ёғингиз бриллиант-ку!“ дейди. Менга комплимент қияпти, сопляк! Бриллиантни сен подарка қипсанми? Аёл бошим билан бизнес қиялман. „Челнок“ка борялман. Стамбулга, Дубайга, Южный Кореяга... Осонми? Ҳар қадамда „мент!“ „Доля“ чўзмасанг, ҳаммасини опқўяди!

Кстати... Дубайда бўлганмисиз? Обязательно боринг! Техника почти даром! Тилла — навалом. Араблар темпераментний бў... Ну, буниси неважно!

Короче, ҳокимиятдаги ўша пацан „Сизга уй йўқ, ҳамма квартиралар приватизация қилиб бўлинган, қаёққа борсангиз, „катта кўча“, деди. Шуни бир фельетон қилинг! Беспомощный мать-одиночкани унижат қилиш қанақа бўлишини бир кўрсатиб қўйинг! Мен ҳам қарздор бўлиб қолмайман. Фамилияси... Минуточку, фамилияси... Ёзиб олганман...

Нима? Ёзмайсиз? Тоестъ, как ёзмайсиз? Нима? Нима дедингиз? Яна бир қайтаринг! „Мен инкубатор тутадиган уста эмасман“, дедингизми? Ким инкубатор? Нега аёл кишини ҳақорат қиласиз? Нима ҳақингиз бор? Нахал! Писака несчастный! Ма, зажигалканг бош-шингдан қолсин!

„КЎКЙЎТАЛ“

Телевизор томоша қилиб ўтирсам, бир фермерни кўрсатиб қолди. Қашқадарёдами-ей, Сурхондарёдами-ей, биттаси саккизта новвос боқибди, азамат! Ҳар новвосларки, филдек келади! Э, қандингни ур азамат, дедим. Ўйлаб ўтириб дилимда бир ният туғилди. Мен ҳам „фермерлик“ қилсам-чи? Тўғри, шаҳар жойда фалон гектар ер оламан, деб бўлмайди, новвос боқишнинг ҳам иложи йўқ. „Сичқон сигмас инига, галвир боғлар думига“, дегандек олти сўтихлик ҳовлида новвос у ёқда турсин, эчки ҳам боқиб бўлмайди! Яхшиси, теплица қураман: иссиқхона! Худога шукур уйим жудаям катта эмас. Ҳовли ҳангиллаб ётибди. Хизматим ҳам жа унчалик қийинмас. Қоровулчилик. Бир кун „исмин“га борсам, икки кун уйдаман. Мен ҳам хусусий фермер бўлсам, теплица қурсам, қишда кўк пиёз, редиска, кашнич, укроп дегандек. Эрта баҳорда памилдори, бодринг... Қарабсизки, аканг қарағай пулнинг тагида қолиб кетади! Йўқ, мен унақа ноинсофлардан эмасман. Бошқалардан арзонроқ сотаман. Хусусий фермамнинг номи-

ни ҳам ўйлаб қўйдим: „Инсоф!“ Рост-да, инсоф сари — барака, деган машойихлар!

Ён қўшним катта жойда ишлайди. Шунга маслаҳат солсам, маъқул бўлди.

— Фақат, — деди қўшним, — теплица солишнинг ўзи бўлмайди. Маблағ керак. Каттагина маблағ!

Маблағ топдим. Эскироқ бўлса ҳам юриб турган „Жигулим“ бор эди: „нол-олти!“ Сергелининг бозорига опчиқиб сотдим. Пулни сандиққа солиб, ғайрат билан ҳовли этагини қазиб ётсам, қўшним чиқиб қолди. „Нима ҳаракат?“ деган эди, бўлажак теплицага пойдевор қазийётганимни айтдим.

— Майли-ку, — деди қўшним, — теплица қуришдан олдин лицензия олиш керак, рухсатнома! Бўлмаса, очган кичик корхонангиз незаконний бўлади!

Иссиқхона „законний“ бўлиши учун ҳокимликка боришим керак экан. Туман ҳокимлигига бордим. Ўғлим тенги йигит хушмуомалалик билан кутиб олди.

— Хизмат почча? — деди.

Билдимки, бу йигит наманганлик экан. Наманганликлар ҳурмат қилган одамини „почча“, дейди. Худди Фарғонада „тоға“, Хоразмда „дойи“, Тошкентда „амаки“ дегандек. Иссиқхона очмоқчи эканимни эшитиб, хурсанд бўлди.

— Тўғри қиласиз, почча! — деди. — Менинг дидомлар ҳам очганлар. Намонганда! Биз гул экамиз.

Яхши йигит экан. Ҳамма йўл-йўриғини тушунтирди. Энг аввал маҳалладан испаравка олишим керак экан. Фалончи Пистончиеп чиндан ҳам шу ерда туради, теплица қуриш учун етарли майдони бор, деб...

Кечқурун маҳаллага чиқсам, испаравка берадиган ўзимнинг собиқ синфдош дўстим экан. „Бераман деса қўлига, чиқариб қўяр йўлига!“ деб шуни айтса керак-да! Қучоқлашиб кўришдик. Ўқувчилик пайтларимизни эсладик. Ланка тепганимиз, ёнғоққа тош отиб, синфхона деразасини синдириб қўйганимиз...

Ниятимни айтган эдим, синфдошим негадир бирдан жиддий тортди. Столнинг нариги томонига ўтиб ўтирди. Қоши чимирилди.

— Справка дейсизми? — деди негадир „сизсираб“. —
Фамилиянгиз? Исми-шарифингиз?

— Жиннимисан? — деган эдим, қоши баттар чи-
мирилди.

— Фамилиянгизни сўраяпман!

Начора, айтдим.

— Турар жойингиз? Туғилган йилингиз? Иш жо-
йингиз? Мутахассислигингиз? Қарамоғингизда нечта жон
бор? Судланганлар, қамалганлар йўқми?

Ҳаммасини айтдим. Дўстим каттакон дафтарга шо-
шилмасдан ёзиб олди.

— Шамолладингизми? — деди тўсатдан.

Ҳайрон бўлдим.

— Шамоллаганим йўқ.

— Бўлмаса нега йўталаяпсиз?

— Қани йўталганим?

У қаламни зарда билан столга отди.

— Ҳамма гап шунда-да, хумпар! Нега йўталмаяпсан?!

— Нега йўталишим керак?

— Мактабда ҳам аҳмоқ эдинг, аҳмоқ! — деди у ба-
қириб. — Йўтал, дегандан кейин йўталгин-да, бефа-
росат! — шундай деб икки бармоғини ишқалаб кўрсатди.

Энди тушундим. Чўнтагимдан битта минг сўмлик
чиқарган эдим, хиёл чехраси ёришди.

— Яна йўтал, хумпар! Жонлироқ йўтал!

Тагин тўрттагина „йўталган“ эдим, испаравка кў-
лимга тегди. Дўстим мен билан қайтадан кучоқлашиб
кўришди.

— Бу дунёда бормисан, ўртоқ! Соғлиқларинг ях-
шими, ўртоқ? Юз долларлик пулдек камнамосан, ўр-
тоқ? Невараларинг чопқиллаб юрибдими? Қайси куни
Хомид қоранинг ақиқасида ўртанча қудангни кўриб
қолдим. Жа зўр одам-да қуданг, кўрсанг мендан салом
айтгин, ўртоқ!

Чиқиб кетаётганимда қаттиқ тайинлади:

— Тез-тез кептур, испаравка керак бўлса бирпасда
есть қиламан, ўртоқ!

...Ҳокимиятдаги „қайним“ яна очиқ чехра билан
қарши олди.

— Энди иш жойингиздан испаравка оласиз, почча. Бу одам чиндан ҳам бизда ишлайди, меҳнат интизомини бузмайди, кичик корхона очса ишга зарари тегмайди, деган маънода.

Ишхонадаги испаравка берадиган қиз тушга яқин келди.

— Бланка йўқ, амаки! — деди ниятимни эшитиб. — Компьютер ҳам ишламаяпти. К тому же эртага Дилянинг туғилган куни. У менга „Шанель“ падарка қилганди!

Ростини айтсам, ҳеч балога тушунмадим.

— Армияга борганмидингиз? — деган эдим, қизнинг ипдек қошлари чимирилиб, сочига тегай деб қолди.

— Нима? — деди чийиллаб.

— Шинел падарка қилган бўлса, армияга борганмисиз, дейман?

— Қанақа „шинел?!“ Шанель! Французкий духи! Тушундингизми амаки? Бир флакони эллик доллар туради!

Синфдош дўстимга „йўталганим“ эсимга тушиб, ўртачароқ „йўталган“ эдим, камлик қилди. Дилянинг „шинели“га қаттиқ „йўталиш“ керак экан. Ҳайтовур испаравка қўлга тегди. Фақат чўнтакда шамол гириллай бошлади. Йўқ, бундан кейин „йўтал“ни дипломаттами, хўжалик сумкасигами солиб юрмасам бўлмас экан!

„Қайним“ бу гал ҳам мулойим кутиб олди.

— Энди райгаздан испаравка керак, почча.

— Райгазнинг нима кераги бор? — деган эдим, тушунтирди.

— Ҳамма гап райгазда-да, поччажон! Теплицани таппи билан иситмайсиз-ку! Мени дидом ҳам газ билан иситуттила!

Райгаз бошлиғининг юзи ичига газ тўлдирилган пуфакдек дўмбоққина экан.

— Ҳа-а-ай, — деди салмоқлаб, — Акун теплица қуропман, денг?

— Энди қурмоқчиман.

— Акун газ сўропман, денг?

— Теплицани газ билан иситади-да, укажон! — дедим „қайним“нинг гапини эслаб.

— Иби! — деди у елкасини учириб. — Ман сизга газни қайдан олай? Ичимдан чиқариб берайми, охе? Манга газ йўқ! Газни давленияси кун сайин пасайиб кетопти! Боғчага бачалар совуқ қотгон, сизни теплицангизга памадор пишгон! Шунайми?

Хафсала билан „йўталган“ эдим, газнинг давленияси кўтарилди, боғчадаги болалар совқотмайдиган бўлди.

...Бу сафар „қайним“ жиндай хомушроқ қарши олди. Кўлидаги ҳужжатларни варақлаб, тўсатдан сўраб қолди.

— Ие, неваралар ҳам борми, почча?

— Бор! Худога шукур, иккита!

— Икковиям боғчага боруттими?

— Боради. Икковиям боради.

— Боғчадан испаравка оласиз, поччажон!

— Теплицани боғчада қураётганим йўқ-ку! — дедим ҳайрон бўлиб.

— Тўғри, поччажон, — деди „қайним“, — теплицани ҳовлига қурасиз. Аммо теплицадаги патинжонни невараларингиз ушласа, неварангиз, Худо кўрсатмасин, оқар сувда „хўп этиб“, сариқми, дезинтериями юқтирган бўлса, сизнинг патинжонни еган харидор касал бўлиб қолса...

...Боғча опа бўғирсоқдеккина жувон экан. Мени кўриб суюниб кетди. Невараларимни роса мақтади! Жаҳонгир жуда шустрий эмиш. Ухла деса, каравот тагига кириб кетармиш. Қайси куни ҳамма болалар ухлаб ётганда шарни пуфлаб, „баранг“ этиб ёриб юборган экан, ёнидаги каравотда ётадиган қизалоқ ҳушидан кетиб қолганмиш. Зато Нигорочка „паслушний“ эмиш.

— Батарея ўлгур ишламаяпти, — деди батареяни чангаллаб. — Мана, ўзингиз ушлаб кўринг! Газ-ку етарли, трубалар чириб кетган! Янгилаш керак! Шу бугун Жаҳончикдан айттириб юбормоқчи эдим. Радителлардан пул йиғяпмиз. Ўн минг сўмдан. Жон бошига, тоис бола бошига. Ундан кейин саккизинчи мартга „утренник“ қилмоқчимиз. Сиз ҳам албатта келинг!

Начора, „йўталдим“. Қаттиққина. Кучанибгина...

..., „Қайним“ аввалгидан ҳам хомушроқ кутиб олди.

— Табиатни муҳофаза қилиш ташкилотидан испаравка опкелинг! — деди совуққина қилиб.

Табиатни муҳофаза қилиш ташкилотининг каттакон хонасида, каттакон одам каттакон стол ортида сигарет бурқситиб, кулини каттакон кулдонга чертиб ўтирган экан.

— Галинг, ёшулли! — деди овози гулдираб. — Не-чиксиз?

Ҳаммасини бир бошдан тушунтирдим. Каттакон одам сигаретини баттар бурқситиб, норози бош чайқади:

— Теплицани найтасиз ёшулли, кўчангизда ёп борма?

— Нима у „ёп“?

— „Ёп“да, ариқ! Теплисани гўнги ариққа тушами ахир?

— Ариқ йўқ, — дедим тушунтириб. — Канализация бор.

— Товуқ ферма очсангиз-а, — деди у тўсатдан. — Юмурта барак ер эдик.

— Товуқ ҳам яхши-ю, — дедим мурасага чақирувчи оҳангда, — аммо ҳамма ёқни ифлос қилгани чатоқ.

— Қўйсангиз-а, ёшулли! — деди у каттакон кафти билан тутун ҳайдаб. — Теплиса ифлос қилмайми? Гўнг сасимайми? Газ ҳавони бузмайми, ёшулли?!

Қарасам, гап чалкашадиган. „Йўталдим“. Қаттиқ-қаттиқ „йўталдим“. Теплица ҳеч қаерни ифлос қилмайдиган, гўнг сасимайдиган, газдан атир иси келадиган бўлди. Сотилган машина пулининг баракаси учиб, таги кўриниб қолди.

Ҳокимиятдаги „қайним“ бу сафар салом-алик ҳам қилмади.

— Налоговой инспекцияга киринг! — деди тўнғиллаб.

Налоговой инспекция дегани арининг инига ўхшаркан. Бири киради, бири чиқади. Бири бақиради, бири дўқ уради... Менга кечга яқин навбат келди.

— Теплицани нима қилмоқчисиз? — деди малласоч йигит қоғоз титкилаб.

— Шу... Кўкатлар, резавор...

— Қанақа „ревизор?“

— Ревизормас, резавор. Кўк пиёз, кашнич, укроп...

— Хрен-чи?

Аввалига ҳеч балони тушунмадим-у, кейин бориб етди. Демак, бу ўртоқ қишга тузлов қилишни яхши кўради. Тузлов эса хренсиз бўлмайди.

— Экаман, албатта экаман! — дедим ишонтириб. — Биринчи хрен сизники бўлади. Свежийсидан опкеб бераман!

Негадир гапим умуман таъсир қилмади.

— Гадавой даромадингиз қанча? — деди қоғоздан кўз узмай.

— Қанақа даромад?

— Теплицанинг даромади!

— Ҳали теплица қурганим йўқ.

— Қурасизми ахир?!

Қарасам, „йўталишдан“ бўлак иложим йўқ...

..., „Қайним“ менга қайрилиб ҳам қарамади.

— Землемерга учрашинг! — деди юзини ўгириб. — Иккинчи қават.

Сўраб-сўраб, землемернинг хонасини топдим. Ингичка мўйлови ўзига ҳўп ярашган одам экан.

— Килигиз, — деди этакдаги курсига имо қилиб. — Исанмисиз?

Ҳужжатларни обдан кўздан кечириб, сўради:

— Земельный участок позволять итами?

— Ҳовлим катта, — дедим тушунтириб, — олти сотих.

— Постройка қилган чиқарсиз олай?

— Бор. Икки уй, бир айвон.

— Низаконний пастройка йуқми?

— Йўқ, ҳаммаси законний!

У қоғозларни шошилмай, узоқ варақлади.

— Теплицани нишатасиз? Проект разработка итарға тигиш, пожарний охранадан справка оларға тигиш. Сигиз-туғиз кушнидан официальный разрешение оларға

тигиш! Ай, сплошной валакита, сволош! Лучше всего дополнительный постройка итинг-да и всё! Олти сотих земельный участок пастройка итарға бирилған, теплица қуарға тугул!

— Бошқалар теплица қуяпти-ку, — дедим ялин-гудек бўлиб. — Ҳозирча уй-жойим етарли. Амаллаб турибмиз. Қолаверса, янги уй қуришга пул қани?

— Интересно! — У сариқ мўйловини қийшайти-риброқ илжайди. — Теплица строить итарға оқча бор. Пастройка қиларға йуқ, шулайми?

— Энди, шу... Машинани сотувдим...

Землемернинг юзи ёришди.

— Неужели? „Нексия“ или „Мерседес“?

— „Жигули“ эди, анча уринган...

— Сумға сотдигизми или долларға?

...Бўлмади! Машинамнинг сўнгги пулини „йўталдим!“

...Бу сафар „қайним“, айниқса, хуноб бўлиб ўтир-ган экан. Қўлимдан қоғозларни юлқиб олиб, улоқтириб юборди.

— Қанақа одамсуз! — деди йиғлагудек бўлиб. — Уч ойдан бери қатнайсуз, нега йўталмайсуз?! Нега бош-қаларга йўталасиз-у, менга йўталмайсуз, поччажон! Сизда инсоф борми, поччажон?!

Ростимни айтсам, „қайним“нинг олдида ер ёрил-мади-ю, ерга кириб кетмадим! Буни қаранг, мен аҳмоқ, мен каллаварам ҳаммага „йўталибман-у“, шунча хизмат қилган „қайним“га „йўталиш“ хаёлимга келмабди!

Эрталаб йўлга чиқаётиб, теплица қуришга маслаҳат берган қўшнимдан ўн минг сўм қарз олгандим. Ҳар эҳтимолга қарши. Шуни узатган эдим, „қайним“ баттар тутақиб кетди.

— Йўталингиз шуми, почча! Ўлар ердამисиз, поч-ча! Ҳозир местний йўтал ўтмайдиган бўлган, „кўки“дан йўталинг, билдингизми, „кўки“дан.

...Кўчага чиқсам, ёмғир қуйиб ётибди. Аксига олиб соябон ҳам олмаган эканман. Уйга кириб келдим-у, ўзидан-ўзи йўтал тута бошлади. Йўқ, идоралардаги „йўтал“мас, ростакам йўтал! Нафас олсам, ўпкам уч йил аввал қазо қилган раҳматли холамнинг амиркон махсисидек фикил-

лайди... Ярим кечага бориб, иситма кўтарилиб кетди. Хотиним „тез ёрдам“га телефон қилиб, ярим соатча гаплашди. Икки гапнинг бирида „аҳволи оғир“, дейди. Охири, телефонни кўтариб бошимга келди.

— Мана, ўзингиз тушунтиринг! — деди гўшакни қўлимга тутқазиб.

Бир амаллаб гўшакни қулоғимга босдим.

— Камида ўн литр! — деди аллақандай аёл шангиллаб.

— Нима ўн литр? — дедим ҳансираб.

— Боядан бери қулоғингизга танбур чертапманми! Бензин! Ўн литр бензин!

— Бу бензаколонка эмас, — дедим нафасим баттар қисиб.

— Тушуниб турибман! — деди аёл ҳамон шангиллаб. — Энергоносителлар қиммат. Лимит тамом бўлган. Машинада бензин йўқ! Ярим кечаси кўчада қолиб кетайликми?

Машина сотганимда гаражда қолган ярим канистр бензин эсимга тушди. Сўнгги кучимни тўплаб инқилладим:

— Келаверинг, барака топгур! Бензин бор.

Ҳайтовур бирон соатлар деганда „тез ёрдам“ етиб келди. Уйга дўхтирдан олдин шўпир кирди. Бу ёқдан мени суяб чиқишди, у ёқдан ўғлим гараждан олиб чиққан канистрни кўтариб шўпир зингиллади.

— Тўқсан учми, ока? — деди-ю, жавобимни ҳам кутмай, машинасига бензин қуйди. Канистрни машинасининг юкхонасига ташлаб қўя қолди. — Янаги сафар „визов“ қилганингизда ташлаб кетарман, ока. Шошиб турибмиз. Яна уч жойдан бензин, тоис касал олишимиз керак!

Инсофли одамлар экан. Фир этиб „гўрбанниса“га олиб боришди. „Гўрбанниса“нинг навбатчи дўхтири ёш бўлса ҳам кўзи пишиб кетган экан. Бир қарашда касалимни аниқлади-қўйди.

— Ташвиш қиманг, кеннойи! — деди хотинимга. — Окам кўкйўтал бўптила. Та-а-ак, палатада жой йўқ, аммо окамизни қабул қиламиз! Каридорга кушетка қў-

йиб берамиз. Яхши одамларга ўхшайсизлар... Та-а-ак, ёзиб олинг, кеннойи! Бўмаса эсиздан чиқиб кетади. — Шундай деб тортмадан қоғоз-қалам олиб, хотинимга тутқазди. — Осма уколга система. Олтита, ну дапустим ўнта! Шприц — ўттизта. Ҳозирча етади. Етмаса, яна этамиз. Никотинка, баралгин, атееф — булар ампулада. Та-а-ак, таблеткалар. Анальгин, йўқ, яхшиси анаприлин, эффекти кучли. Сульфадемитоксин. Раунатин. Окамда давление бор экан. Демидрол ёки тазепам ҳам бўлаверади...

Дўхтирнинг оғзидан муттасил отилиб чиқаётган сўзларни ғира-шира эшитяпман. Бошим ғувуллаб, нафасим сиқиб боряпти.

— Ёздизми, кеннойи? — деди дўхтир бир зум тўхтаб. — Та-а-ак, коридор биздан. Кушетка биздан. Матрас биздан. Та-а-ак ёзинг кеннойи. Ёстиқ авра. Чойшаб. Пододеяльник. Сочиқ. Иложи бўлса иккита. Бинт, йод, пахта. Стерильний бўлсин... Чойнак, пиёла, коса, вилка, қошиқ, кўк чой — икки пачка...

У ёғи нима бўлганини билмайман. Бир маҳал кўзимни очсам, тепамда хотиним йиғлаб ўтирибди. Дўхтир билагимни ушлаб, томир санаяпти. Ўпкам оғзимга тикилгудек йўтал тутди.

— Ташвиш қиманг, кеннойи, ташвиш қиманг, — деди дўхтир хотинимни юпатиб. — Окамни бир ҳафтада отдек қиворамиз! — Кейин менга юзланди. — Йўталинг, ока, қаттиқроқ йўталинг! Иложи бўлса, „кўки“дан йўталинг! Қанча кўп йўталсангиз, шунча тез тузаласиз!

ҚИЗИЛ ҚАРҒА

(Йигирманчи аср эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим-қадим замонда, Қураматоғ томонда бир Саҳоба бўлган экан. Кунлардан бир кун Саҳоба тоғдан тушиб, ҳассасини дўқиллатиб кетаверибди-кетаверибди, чанқаб ҳолдан тойибди. Бир туп садақайрағоч тагига етганда ҳушидан кетиб йиқилибди. Бир маҳал қулоғига „қарр-қарр“ деган овоз

кирибди. Хушига келиб кўзини очса, садақайрағоч шохига битта олақарға қўниб, нуқул қагиллаётганмиш.

— Худо хайрингни бергур, ақалли Яратган эгамга омонатимни топшираётганда ўз ҳолимга қўйсанг-чи, — деб илтижо қилибди Саҳоба. Шунда олақарға тилга кирибди.

— Ҳасса билан қайрағоч тагини чуқуласанг, сув чиқади, — дебди.

Саҳоба ҳассасини уч марта ерга урган экан, булоқ очилиб, бир тегирмон сув чиқибди.

— Илоё дунё тургунча тургин! — деб дуо қилибди Саҳоба олақарғани.

Дуо ижобатга ўтибди. Олақарға дунё тургунча яшайдиган бўпти. Садақайрағоч атрофида қишлоқ бунёд бўлиб, „Олақарға“ деб ном олибди. Минг йил ўтибди, икки минг йил ўтибди. Олақарға ўлмабди-ю, қариб-чуриб кучдан қолибди, кўзи хиралашибди. Аммо қулоғи бинойидек эшитаркан. Эртадан кечгача садақайрағоч шохиди мудраб ўтирганча, кўп воқеаларга гувоҳ бўпти.

Кунлардан бирида қишлоқда олатасир отишма бошланиб кетибди. Елкасига милтиқ осган одамлар „Инқилоб!“, „Хуррият!“ деб ҳайқаришибди. Ҳамма хурсанд, ҳамма бахтиёр бўпти. Орадан ҳеч вақт ўтмай, „Йўқолсин золим бойлар!“ деган гап чиқибди. Чиндан ҳам яқин-атрофда биттаям бой қолмабди. Қочгани қочиб қутулибди. Қолгани олис юртларга бадарға қилинибди. Битта от, битта ҳўкизи борлар ҳам „ёт унсур“ деб совуқ жойларга ўрмон кесгани жўнатилибди. Ҳамма тенг бўпти: ҳамма бир хил кийинармиш, ҳамма бир вақтда ётиб, бир вақтда турармиш, бир вақтда овқат ермиш. Бир хил ўйлармиш. Хўп ғаройиботлар бўпти. Мойсиз, пиликсиз чироқлар ёнибди, кўприклар қурилибди, йўллар очилибди. Ёппасига саводсиз халқ қаторасига саводхон бўлибди. Шунақанги саводи чиқибдики, шоир Маддохий эртадан кечгача ўқиса адо бўлмайдиган қасида ёзибди. „Ким эдик ўтмишда биз, ақли йўқ ва нота-вон, бобомиз Маймун эди, момомиз — Ҳамдунахон! Бизни одам айлаганлар омон бўлсин, замон бўлса, замонамдек замон бўлсин!“

Бир куни садақайрағоч соясига бир эмас, иккита машина, учта арава келиб тўхтабди. Олақарғанинг кўзи хиралашиб қолгани учун қайси машина „ЭМКА“, қайси арава извошлигини ажрата олмабди. Аммо кекса ақлини ишлатиб билибдики, булар жўн одамлар эмас, нақ Донолар кенгаши! Анави — ҳаммадан қаттиқ гапирётгани — кенгаш раиси — Зукко. Одат шунақа экан: ҳамма нарсани Донолар кенгаши ҳал қиларкан. (Агар Донолар кенгаши қоғоз ёзиб бермаса туғилган бола — туғилмаган, ўлган одам — ўлмаган бўларкан.)

— Ҳамма саводхон бўлганидан кейин қишлоқнинг номини ёзиб қўйиш керак-да, — дебди Зукко. — „Олақарға“ дегани-ку, яхши ном. Лекин „Қ“ билан „Ғ“ни ҳаммаям тушунавермайди. Келинглар, ўйлашиб кўрайлик: нима қилсак „Олақарға“ ҳаммага тушунарли бўлиши мумкин?

Бир соат ўйлашибди, икки соат ўйлашибди, ҳеч кимдан садо чиқмасмиш. (Одат шунақа экан: одамлар ўйлаган гапини айтмас экан. Айтса, тилини кесиб олишаркан. Бир хилларга шафқат ҳам қилишаркан: тилини кесиб ўтирмай, калласини олиб қўя қолишаркан.)

— Тушунарли, — дебди кенгаш раиси Зукко мажлисга якун ясаб. — Биласизлар, сиз билан биз кичкина одамлармиз. Бу масалани Катталар ҳал қилади. Биз учун олисдаги Катталар ўйласин...

Икки ҳафтами, уч ҳафтами ўтгач, садақайрағоч соясида тумонат одам тўпланибди, куйлар чалинибди, мактаб болалари бўйнига бўйинбоғ тақиб, саф тортибди. Зукко йўлнинг чап томонига ўз қўли билан қозиқ қоқиб, „Алья карга“ деган ёзувни илиб қўйибди.

— Мана энди ҳаммаси тушунарли бўлди! — дебди тантана билан. Саф тортган мактаб болалари бараварига: „Бахтли болалигимиз учун халқлар отасига раҳмат“, деб бақаришибди. Шоир Маддоҳий янги шеърини ўқиб берибди: „Агар сен бўлмасанг, баҳор келмасди. Агар сен бўлмасанг, шамол елмасди... Сен бўлмасанг мен бахтиёр кулмасдим... — Оломон ўртасида турган отасини кўриб қолибди-ю, у ёғини мингиллаб ўқибди: „Сен бўлмасанг, умуман... туғилмасдим“. Охирини тан-

тана билан якунлабди: „Бахтимизга улуғ доҳий омон бўлсин, замон бўлса, замонамдек замон бўлсин!“

Шундай қилиб, йўлнинг бир томони „Олақарға“ бўпти, бир томони — „Алья қарға“. Орадан ой ўтибди, йил ўтибди... Қишлоқ яшнаб кетибди. Бир томон пахтазор, бир томон жўхоризор... Ўзиям шунақанги зўр жўхори унар эканки, поясидан тўсин ташлаб иморат қурсангиз, юз йил қилт этмай тураркан.

Фалокат қош билан қовоқнинг ўртасида туради, деганлари рост экан. Айни жийда гуллаган кезлари сел кебди-ю, „Олақарға“ деган ёзувни таг-туғи билан қўприб кетибди. Уч кундан кейин садақайрағоч соясига бир эмас, тўртта машина келиб тўхтабди. (Кўзи баттар хиралашиб қолган Олақарға пайқамабди: қайси бири „Чайка“, қайси бири „Волга“. Аммо ҳалиям қулоғи бинойидек эшитаркан. Тағин Донолар кенгаши тўпланганини тушунибди.)

— Кўчанинг чап томони-ку, аниқ, — дебди Зукко. — „Алья қарға“ жойида турибди. Хўш, ўнг томонини нима деймиз? Ҳамма ўз таклифини айтибди. Биров ундоқ дебди, биров бундоқ. (Одат шунақа экан: ҳамма гапираркан-у, ҳеч ким ҳеч нимани ўйламас экан.)

— Яхши! Қишлоқнинг номи топилди, — дебди Зукко. — „Алья қарға“ дегани — „Олия қарға“ дегани экан. Йигирманчи йилларда Олияхон деган хотин ўтмиш сарқитларига қарши қўлида қурол билан жанг қилган экан. Ички душманлар аламига чидолмай унга „қарға“ деб лақаб қўйган экан. Биринчи бўлиб колхозга кирибди, азамат! Гектарида уч юз центнердан жўхори ҳосили олибди. Бугун биз унинг номини абадийлаштирамиз!

Бу сафар Маддоҳий жўхориға бағишланган шеърини ўқибди. „Гўшт кабобни емангизлар, қаритади, макка-кабоб дардингизни аритади. Далаларнинг маликаси омон бўлсин, замон бўлса, замонамдек замон бўлсин!“

Шундай қилиб, кўчанинг бир томони „Олия қарға“, бир томони „Алья қарға“ бўпти. Ой ўтибди, йил ўтибди. Сув омборлари қурилибди, каналлар қазилибди. Ҳамма ёққа ёппасига пахта экиладиган бўпти. Саводсиз Саҳоба ҳассасини чўқилаб, чиқарган булоқ аллақачон

қуриб қолганини ҳеч ким ўйлаб ҳам ўтирмабди. Пахта-нинг оти „оқ олтин“, пахтакорнинг номи „олтин қўл-лар“ бўлибди. Айтишларига қараганда, атлас қўйлак кийган қизлар ялла айтиб, олтин қўл билан пахта те-раркан.

Қизлар пахта тераверибди-тераверибди, охири „оқ олтин“дан шунақанги хирмон уюшибдики, унинг олди-да икки минг йилми, уч минг йил аввал Саҳоба тушиб келган Қураматоғ ҳаммомпишдек гап эмиш. Мактаб болаларини айтмайсизми? Шунақанги чаққон эканки, отини ёзишдан кўра „оқ олтин“ теришни яхши билар-кан. „Оқ олтин“ ичида юравериб-юравериб, ўзлари ҳам олтинга айланиб кетибди: ранги сап-сарик эмиш. „Оқ олтин“ни ҳашаротдан асрайдиган тилсим дорилар то-пилибди, дорини осмондан сепадиган „пўлат қушлар“, „пўлат қуш“ни учирадиган „дала лочинлари“ пайдо бўпти.

Фалокат қош билан қовоқ ўртасида туради, деган-лари рост экан. Бир куни чанқовдан қуриб қолган сада-қайрағоч шохиди мудраб ўтирган Олақарға туш кўрибди. Гуллаган боғ эмиш, кўм-кўк яйлов эмиш. Яйловда сурув-сурув қўйлар ўтлаб юрганмиш. Олақарға қўй жунидан полапонларга ин ясаётганмиш. „Эсингни едингми? — деб ўйлабди Олақарға уйғониб. — Полапонларга бало борми? Қариган чоғингда тухум босишни сенга ким қўйибди! Ана, қанчадан-қанча қарғанисалар тухумини олдириб ташлаяпти! Мабодо тугса ҳам инкубаторга топ-ширяпти“.

Шу гап хаёлига келиши билан осмонда „тарр“ этган товуш эшитилибди. Иссиқдан мудраб қолган „дала ло-чини“ пахтазор қаерда туггани-ю, қишлоқ қаердан бошланганини билолмай нақ садақайрағоч устидан „тилсим“ дори сепиб ўтибди. „Пўлат қуш“ „тарр“ этиб-ди. Олақарға сўнгги марта „қарр“ дебди-ю, попиллаб ерга қулабди. (Ўзиям бу дунёда яшайвериб чарчаб кетган экан шўрлик.) Эртасига десангиз яна бир фалокат рўй берибди: канал тошибди. Ўзиям шунақанги тошқин бўптики, „Алья карга“ деган ёзувни қозиқ-позиғи билан кўпориб кетибди.

Куриб қолган садақайрағоч тагида тўртта машина тўхтабди. Олақарға ўлиб кетгани учун қанақа машина келганини ҳеч ким суриштириб ўтирмабди. Лекин Донолар кенгаши мажлисни бошлаб юбораверибди. Кенгаш роса икки ҳафта давом этибди. (Одат шунақа экан: ҳамма гапираркан-у, ҳеч ким эшитмас экан.)

— Катталар билан келишмасак бўлмайди, — дебди Зукко мажлис якунида. — Ҳар қалай сиз билан биз — кичкина одамлармиз.

Бир ойдан кейин куриб-қақшаб кетган садақайрағоч тагида тумонат одам тўпланибди.

— Ўртоқлар! — дебди Зукко қоғозга қараб (одат шунақа экан. Одамлар қоғозга қарамаса, гапидан адашиб кетаркан. „Ўртоқлар“ деган сўздан тортиб, „Эътиборингиз учун раҳмат“, деганигача қоғоздан ўқиб бериларкан.)

— Ўртоқлар — дебди Зукко қоғоздан кўз узмай. — Катталар айтишдики, „Олия қарға“ дегани „Алая қарға“ дегани экан. Эътиборингиз учун раҳмат. Қани, бир қарсак бўлсин!

Қарсак чалинибди. Далада қатқалоқ юмшатаётган болалар югуриб келиб, „Алая қарға“ пойига гулдаста қўйибди. Шоир Маддоҳий янги шеърини ўқиб берибди: „Оқ олтин“ни олтин қўллар яратади, бизнинг олтин оламга нур таратади. Олтин қўлли пахтакорлар омон бўлсин, замон бўлса, замонамдек замон бўлсин!“

Шундай қилиб, йўлнинг бир томони „Олия қарға“ бўпти, бир томони „Алая қарға“.

Ой ўтибди, йил ўтибди. Бу сафар офат рўй бермабди-ю, авария бўпти. Тўйиб самогон ичиб олган ҳайдовчи (арақ тақиқланган экан) филдек „Камаз“ машинасини учуриб келиб „Олия қарға“ни чунонам урибдики, машина филдираги „баранг“ этиб ёрилиб кетмаганига ўзиям ҳайрон қолибди. Энди Донолар кенгаши, айниқса, қизғин ўтибди. (Одат шунақа экан. „Қайта куриш, „ошкоралик“ замони бўлгани сабабли хоҳлаган одам хоҳлаганча ер тепиниши, ҳуштак чалиши, борингки нотиқни ёқасидан олиб, минбардан тушириб юбориши мумкин экан. Ким энг қаттиқ бақирса, ўша энг катта қаҳрамон саналаркан.)

Мункиллаб қолган Зукко шўрлик „ўртоқлар“ деб гап бошлаши билан ҳуштакбозлик бўлиб кетибди.

— Эҳтиросга берилишнинг ҳожати йўқ, ўртоқлар, — дебди Зукко вазминлик билан. — Тўғри, ҳозир „плурализм“ замони. Ҳар ким ўз фикрини айтиши мумкин. Шунча йил ишни катталарга юклаб келдик. Энди ўзимиз ҳам ўйлайлик. Мен ўйладим, кўп ўйладим. Ўйлаб-ўйлаб топдим: „Алая қарға“ дегани — „Қизил қарға“ дегани экан. Шундай деб ёзиб қўямиз. Митинг-питингни кераги йўқ! Демак, масала ҳал: „Қизил қарға!“ Нима? Овозга қўямиз, дейсизми? Марҳамат! Демак, бир овоздан!

Зуккодан баттар мункиллаб қолган Шоир Маддохий каловланиб ўртага чиқибди. Чўнтагидан тўрт булганган қоғоз чиқариб, ҳижжалаб ўқибди. „Қизил қарға, хўп ажойиб исминг бор, номгинангга монанд гўзал жисминг бор. Қарғагинам қанотларинг омон бўлсин, замон бўлса, замонамдек замон бўлсин“. Бу гал ҳеч ким қарсак чалмабди. Аммо йўлнинг бир томони „Қизил қарға“, бир томони „Алая қарға“ бўлиб қолаверибди. Шундоқ қилиб, Олақарға Қизил қарғага айланибди. Ҳамма муроди мақсудига етибди. Эртакни эшитганлар ҳам мақсудига етсин!

1984 й.

ОШ

Профессор Обид Расулевич янги маҳаллага кўчиб келганига бир ойдан ошди. Бир куни эрталаб тонг қоронғисида дарвоза тақиллаб қолди. Профессор пижама-сини кийиб чиқса, ён қўшниси Холиқ тажанг турибди.

— Ия, домла, одам деган ҳам пешингача ухлайдими! — деди у шанғиллаб.

— Қани, отланинг дарров!

Обид Расулевичнинг кечаси ишлайдиган одати бор эди. Барвақт туриш малол келарди.

— Қаёққа? — деди иккиланиброқ.

— Қаёққа бўларди, ошга-да! — Холиқ тажанг шуниям билмайсизми, дегандек қўлини пахса қилиб ту-

шунтирди. — Шокир вағ-вағнинг қудаси бор-ку, супир-маркитда ишлайдиган! Ана ўша жиянининг ўғлини суннат қилдирыпти. Чойхонанинг олдида автобус кутиб турибди. Қани, бўлинг, чаққон-чаққон!

Профессор Шокир вағ-вағнинг ўзи ким, қудаси ким-у, қудасининг жияни ким, сўрагиси келди-ю, қўш-нисининг раўйини қайтаришга ийманди. Нима қилсаям кўздек қўшни. Бунинг устига тажанг.

Икковлари узун-қисқа бўлиб йўлга тушдилар. Холиқ тажанг йўл-йўлакай яна олти хонадоннинг дарвозасини тақиллатиб, одамларни уйғотди. Чиндан ҳам чойхона олдида автобус кутиб турган экан. Қўйлиққа етиб боришгунча ғира-шира тонг ёришди. Тумонат одам. Ит эгасини танимайди. Обид Расулевич энг яқин қариндошлари, кўз қиймас ҳамкасбларининг тўйига бормаса, наҳорги ошга кўпам қизиқмас эди. Бутун бошли оломонни кўриб ҳайрон қолди. Карнай қартиллаган, сурнай нола чеккан, қўш ноғора такатум қилиб, доиралар гижбанглаб ётибди. Тўйхонанинг бир томони тўққиз қаватли бино, иккинчи ёнбоши қатор кетган участкалар экан. Обид Расулевич бир ошам еса еди, емаса — йўқ. Аммо Холиқ тажанг наҳорги ошнинг ҳадисини хўп олган экан. Еб бўлиб, пиёлага мўлгина қанд ташлаб чой ичишни, бир каржгина тарвуз, ярим бошгина узум тановул қилишни ҳам унутмади.

— Аммо ошни илик қилиб юборибди, азамат! — деди ошпазни мактаб.

Обид Расулевич ҳаммадан ҳам тўйхона атрофидаги хонадонларда турадиганларга ачинди. „Ҳар куни аҳвол шу бўлса, бечоралар қачон дам олади?“ деган маънода гап бошлаган эди, Холиқ тажанг қайириб ташлади:

— Бе-е-е! Нима деяпсиз, домла! Булар тонг отмасдан ноғора товушини эшитмаса хумори тутадиган бўп-қолган! Сиз ҳойнаҳой хизматга борсангиз керак? Бўпти, ош еган қўлингизни беринг. Мен чойхонада бўламан. Ё пешинга димлама-пимлама арганизават қипқўяйми?

— Йўқ, йўқ, раҳмат. — Обид Расулевич шоша-пиша бош чайқади. — Ўзингиз баҳузур...

Холиқ тажанг аллақайси бозорда қоровул бўлиб ишлар, уч кунда бир ишга борар, қолган кунлари маишат эди.

— Бўпти, бўлмаса! — У профессорнинг қўлини силкитиб қисди. — Чиқиб туринг, чойхона-пойхонага бундоқ. Тобуткашмиз ахир, домла!

— Албатта, албатта! — Обид Расулевич хижолат чекиб, бош силкиганча, йўлига равона бўлди.

Саҳарлаб туришга ўрганмагани учун кун бўйи боши ғувуллаб юрди. Аксига олиб кечқурун илмий кенгаш бор эди. Кўриладиган масалалар чўзилиб, мажлис ярим кечагача давом этди. Уйга қайтди-ю, бир пиёла чой ичиб ётиб қолди. Қанча ухлаганини билмайди. Бир маҳал дарвоза кечагидан ҳам қаттиқроқ тақиллай бошлади. У ваҳима ичида соатига қараса, тўрт ярим бўпти. Эр-хотин дарвозага югуришди. Эшик олдида яна Холиқ тажанг турибди.

— Йилингиз уйқу, мучалингиз кўрпачами, домла, нима бало! — деди у аския қилиб. — Э, одамларга қўшилинг-да, бундоқ, ётаверасизми галанский печканинг олдида мудраган мушукка ўхшаб.

— Яна ошми? — Профессор қўшнисига мўлтираб қаради.

— Ҳа-да! Ҳалиги юнусободлик Ҳусанбой полвоннинг ўғай ўғли Нортой бор-ку...

— Қайси Нортой? — деди профессор унинг гапини бўлиб.

— Ия, нимага танимайсиз? Қоратошдаги ҳаммомнинг қоровули бор-ку, хотини уч марта кетма-кет Ҳасан-Ҳусан тукқан... Шариат бўйича эр-хотин қайтадан никоҳ ўқитишган.

Профессор ҳеч балони эсламаса ҳам ҳа-ҳа деб қўя қолди.

— Ана, баракалла! — Холиқ тажанг қувониб кетди. — Шу Нортой денг, хўп ишнинг кўзини биладиган одам-да!.. Учта тўйни қўшиб ўтказяпти денг. Ҳам ота-онасининг кумуш тўйини қияпти, ҳам бева қайнсинглисини эрга беряпти, ҳам кенжа ўғлини суннат қияпти.

Қани бўлинг, чаққон-чаққон. Ия, ҳалиям мудраб туриб-сизми?

Профессор ош емади, ош профессорни еди. Карнай тагига ўтириб қолган экан, микрофонни оғзига тиқиб бақираётган ҳофизнинг чийилдоқ овози у қулоғидан кириб, бу қулоғидан тешиб чиқиб кетди-ёв! Ташқарига чиқишганида кечадан бери ўйлаб юрган гапини айтди:

— Шу... Наҳорги ош жониворни сўфи азон айтмасдан қилиш шартмикин? Соат саккиздами, тўққиздами қилса ҳам бўлади-ку! Одамлар хотиржам тановул қилиб, ишига боради.

— Наҳорги ош худди ўша сўпининг азониға қараб тортилади-да, акам айланай! — деди Холиқ тажанг ҳозиржавоблик билан. — Нима, мўйсафидлар „палончи праписир бўкиб ухласинлар“, деб кутиб ўтириши керакми? Намоздан чиқиб тўғри ошга келаверади-да!

Обид Расулевич „Мўйсафидлар ош еб бориб уйида кун бўйи уйқуни урса биров ғинг демайди, ишли одамларга қийин“, демоқчи бўлди-ю, индамай қўя қолди.

Шу куни кечқурун ҳимоя бор эди. Профессор оппонент бўлгани учун кун бўйи мук тушиб диссертацияни қайтадан ўқиб чиқди. Уйига келиб, китоб варақлагунича яна алламаҳал бўлди. Соат иккиларга яқин кўзи илинди. У қанча ухлаганини билмайди. Бир маҳал дарвоза гурсиллай бошлади. Бу сафар Обид Расулевич шошилмасдан бориб очди.

— Яна нима гап, Холиқбой? — деди совуқ оҳангда.

— Ия, қанақа уйқучи одамсиз домла, онангиз ёс-тиқ билан қўшиб туққанмилар? Бўлинг тезроқ, Кўчқор қассоб хотинига йигирма қияпти. Шундоқ ойдек хотин суяк тиқилиб ўлиб қолса денг! Фалокат қош билан қовоқнинг ўртасида туради, деб шуни айтади-да.

— Биласизми, мен Кўчқор қассобни танимайман, — деди профессор қовоғини солиб.

— Сиз танимасангиз, биз таниймиз. Йигирма йил улфатчилик қилганмиз. Қорақамишга кўчиб кетган бўлсаям, атайлаб айтиб кетди. Сиз ҳам мундоқ маҳалла-

қўйга қўшилинг-да, қани бўлинг, қассобнинг оши қазили бўлади.

Шу куни профессор ўз ходимларининг олдида шарманда бўлди. Соат иккига мажлис чақирган эди. Тушликда озгина тамадди қилди-ю, столга бошини қўйганча, уйқуга кетганини ўзи ҳам билмай қолди. Ходимларнинг аста-секин „адресли“ йўталишидан уйғониб кетди. Қараса, роса бир соатча ухлабди.

Жума кунги ош Қорасувда экан.

— Шервон Одил деган пошшони эшитганмисиз? — деди Холиқ тажанг тонг қоронғисида туртиниб-суртиниб бораётган профессорга. — Ўша пошшо айтган экан: дунёда икки кишини хапа қип бўмайди. Бири — табиб, бири — ошпаз. Тўғри-да, табибни хапа қилсангиз, бир чимдим заҳар берса — тамом! Ошпазни хапа қилсангиз, тўй ошига бир кафт ортиқча туз ташлаб юборса, тўй эгаси шарманда-да! Аммо-локин Эгамберди ошпазнинг донғи Доғистонгача кетган! Худо хоҳласа, сиз ҳам мундоқ ҳовли тўйи қиларсиз, эл-юртга ош берарсиз. Ўшанда Эгамберди ошпазни хизматга чақирамиз. Бугун шу одам ўртанча ўғлининг олтинчими-еттинчи боласига ақиқа қияпти. Амри-маъруф эшитамиз!..

Шундай бўлди. Тагин тумонат одам тўпланди. Имом-хатиб сўзамолгина йигитча экан. Ота-онанинг фарзанд олдидаги вазифаси, фарзанднинг ота-она олдидаги бурчи ҳақида кўп ибратли мулоҳазалар айтди. Фақат бир гапи профессорни ҳайрон қолдирди. Домла Янги йил яқинлашиб қолганини, хонадонга арча зотини зинҳор-базинҳор йўлатиш мумкин эмаслигини тайинлади. Унинг айтишича, арча деган палакатнинг ҳар бир шохи тагида биттадан шайтон ўтираркан! Обид Расулевич шу ёшга кириб, бунақа кароматдан беҳабар юрган экан. Холиқ тажангдан „Нима, домла-имом арча тагида ўтирган шайтонларни санабдиларми“, деб сўрагиси келди-ю, тилини тийди. Мулла одам бир нимани билмаса гапирмаса керак... Сўнг тагин куйлар гумбурлади, ашулалар хониш қилинди... Обид Расулевич уйига келиб, аёлига қаттиқ тайинлади:

— Эртага эрталаб мен йўқман. Командировкага кетганман, жиянимникига бориб ётиб қолганман, касалман, баломан, баттарман, хуллас — йўқман!

Шу куни маза қилиб ухламоқчи эди, барибир бўлмади. Холиқ тажангнинг чийилдоқ овози қулоғига ўқдек кирди.

— Уялмайсизми, янга! Кап-катта одамга ёлгон гапиргани номус қилмайсизми? Кечқурун ишлаб ўтирганларини деразадан ўз кўзим билан кўрдим-ку! Мов мушукка ўхшаб панага беркинмай, одамларга қўшилсинлар-да мундоқ! Чақиринг, пойлаб турибман!

Бўлмади. Уйқуси ҳаром бўлган Обид Расулевич ташқарига чиқди.

— Ана! — Холиқ тажанг қувониб кетди. — Девор бўлмаса кўчани кўрамиз-да, янгажон!

Хотини, мени ёлгончи қилмай ўлинг, дегандек қовоғини солиб ичкарига кириб кетди.

— Аммо Расул сартарош хўп оқибатли одам-да! — деди Холиқ тажанг бошини сарак-сарак қилиб. — Жиззахга кўчиб кетган одам атайлаб тўйига айтиб кетди, денг. Бечоранинг ўғли йўқ. Тўққизта қизи бор. Шу денг тарговий каллижда ўқиган тўрва қоқдисини узатаётган экан. Шунча юриб юртнинг ошини едим, энди мен ҳам эл олдига дастурхон ёзай, деб ош беряпти. Қани, бўлинг, бўла қолинг, чаққон-чаққон.

— Минг раҳмат! — Профессор кескин ҳаракат билан қўлини кўксига қўйди. — Мен энди бўлдим. Илтимос, иккинчи тўрғай уйғонмасдан мени безовта қилманг.

У эшикни қарс этиб ёпди.

— Ў ака, праписир бўлсангиз ўзингизга! — Холиқ тажанг дарвоза томонга иягини чўзиб бақирди. — Билиб қўйинг, ў, тобуткашмиз! Ўлиб-негиб қолсангиз тобутингизни маҳалла кўтаради.

Обид Расулевич тез-тез юриб, ичкари уйга кирди-да, чуқур уҳ тортди. Ўша куни Холиқ тажанг Жиззахдан пешинга яқин қайтди. „Исмен“дан бўш бўлгани учун тўппа-тўғри чойхонага кирди.

— Бу праписирларинг одаммас экан-у! — деди қўлини пахса қилиб. — Вой, димоғингга беданам кўнсин!

Мен буни одам бўлсин, маҳалла-кўйга қўшилсин, десам, эшикни юзимга ёпиб ўтирибди. Вой, сени ёзиб берган китобингга носвой ўраб сотай! Ўзим сезувдим-а, одамгарчилиги йўқ буни, девдим-а! Бўлмаса кўчиб келганига икки кам қирқ кун бўлди. А мундоқ дастурхон ёз, ҳовли тўйи қилиб юртга ош-пош бер, ўлар ердами-сан? Ўзиям боласи йўқ шекилли, хотини ўзидан камида ўн беш ёш кичик...

Холик тажанг ҳадеб гап маъқуллар, профессор эса бу пайтда юраги сиқилиб, ўзи кашф этган янги бугдой нави ҳосилдорликни бир ярим ҳисса оширса, халққа қанча фойдаси тегишини ҳисоблар эди.

МЕН, БУВАМ ВА РАНГЛИ ТЕЛЕВИЗОР

Мен бувамга қанчалик алоқадор бўлсам, рангли телевизор ҳам менга шунчалик алоқадор. Агар бувам бўлмаса, отам бўлмасди. Отам бўлмаса, мен бўлмасдим. Мен телевизор олмасам, бувамнинг жаҳли чиқмасди. Бувамнинг жаҳли чиқмаса, ирғай ҳассасини кўтармасди. Ҳассасини кўтармаса... Ҳеч нимага тушунмадингиз-а? Худо ҳақи, ўзимнинг ҳам бошим айланиб кетди. Келинг, бир бошдан гапириб бера қолай. Шундай қилиб, мен — бу мен. Бувам — отамнинг отаси. Саксон уч ёшда. Бутун бошли буқани, десам лоф бўлар-ку, ўртачароқ ғунажинни бир мушт уришда сулайтиради. Фақат икки йил бурун оёғига бод келиб, сал оқсаб қолди. Сурхондарёга борганимда Боботоғдан атайлаб ирғай ҳасса олиб келганман. Ўзиям салкам чорак пуд келади!

Шу десангиз, бир куни тинчгина романимни ёзиб ўтирсам, олдимга бувам кириб келди.

— Ким айтади сени ёзувчи деб? Алмисокдан қолган телевизорни кўришга уялмайсанми? Олсанг бўлмайдами, бундай ойнаси каттароғидан! — деди ҳассасини ерга дўқиллатиб уриб.

Ўғлим мендан қанчалик кўрқса, мен отамдан шунчалик кўрқаман. Мен отамдан қанчалик кўрқсам, отам

бувамдан шунчалик кўрқади. Оиламизда бувамнинг сўзини икки қиладиган мард йўқ.

— Хўп бўлади, шу шанбагача есть қиламиз, — деб юборибман икки кўлимни кўксимга қўйиб.

Бувам чиқиб кетиши билан телефон жиринглаб қолди.

— Мен кинорежиссёрман, — деди ўртачароқ йўғонликдаги овоз ўртачароқ қўполлик билан. — Сизни кўришим керак!

Ярим соатдан кейин кўришдик. Режиссёр сочи елкасига тушган, ўртачароқ мўйлов қўйган йигит экан.

— Қалай? — деди у тўсатдан.

— Нима қалай?

— Бизнинг фильмлар?

Чайналиб қолдим. Ростини айтсам, шу режиссёрнинг киноларини жиним суймасди.

— Билмасам, — дедим мингиллаб. — Фильмингиздаги одамлар ғалати-роқми-ей... Томошабин экранда ўзига ўхшаган одамларни кўрса яхши бўлармиди.

— А, ким виноват? — деди у ўртачароқ қўполлик билан. Елкамни қисдим.

— Сиз виноват! — режиссёр кўлини тўппонча қилиб пешанамга ўқталди.

— Мен?

— Да, да, сиз! — режиссёр ўрнидан туриб кетди. Чўнтагидан сақич чиқариб, зар қоғозни очди-да, карсиллатиб чайнай бошлади. — Сиз ёзувчилар сценарий ёзиш деса, қорангизни кўрсатмайсиз-у, бировнинг фильмини ёмонлайсиз.

Энди оғиз очиб фикримни айтмоқчи эдим, режиссёр гапиртирмади.

— Мен деловой одамман! — у бошини бир силтаган эди елкасига тушган сочлари арслоннинг ёлидек силкиниб кетди. — Гап шу: современный темада сценарий ёзиб бекрасиз. Сизга бир йил срок.

— Ахир мен умримда сценарий ёзган эмасман.

— Роман ёзган одамга сценарий чепуха! — режиссёр жеркиб берди.

У чиндан ҳам деловой одам экан. Бирпасда кўлимга шартнома қоғозини тутқазишди. Шартномага биноан мен бир йил ичида замонавий мавзуда сценарий ёзишим, шунинг эвазига қалам ҳақининг тўртдан бирини олдиндан олишим мумкин экан. Қандоқ қилиб қоғозга кўл қўйганимни ўзим ҳам билмай қолдим.

— Пулингизни учинчи қаватдаги кассадан олинг, — деди режиссёр яна арслоннинг ёлидек сочларини силкитиб.

Умримда битмаган ишга ҳақ олган эмасман. Бу гал ҳам олмоқчи эмасдим-у, бувамга берган ваъдам эсимга тушиб қолди. Касса дарчасидан бошимни суқишим билан кўлимга пул тутқазишди. „Қари билганни пари билмас“, деган гапни ким айтган бўлса, уйига буғдой тўлсин! Экрани кенг-мўл телевизор кўриш жоннинг роҳати экан. Чир айланиб ўйнаётган раққосалар, қўйиб берсангиз экрандан чиқиб кетгудек муқом қилади! Нуқул бувамга тасанно ўқийман! Бир чеккаси анави „деловой“ кинорежиссёрниям дуо қилиб қўяман.

Аммо олмоқнинг бермоғи бор, деганларидек, бўйнимдаги қарзни узиш керак. Эрта биланоқ ҳамма ишимни бир чеккага йиғиштириб қўйиб, сценарий ёзишга киришдим. Тўрт ой деганда сценарий битди. Қўлтиқлаб обордим.

— Маладес! — деди режиссёр арслоннинг ёлидек сочларини силкитиб. — Бир ҳафтада ўқиб қўяман.

Бир ҳафтадан кейин бордим.

— Чепуха! — режиссёр сценарий солинган папкани бир отган эди, стол устидан сирғалиб келди-да, кўлимга тушди.

— Нимаси чепуха? — дедим ҳайрон бўлиб. — Ҳаётий эмасми?

— Вот именно ҳаётий! — режиссёр ўртачароқ кўполлик билан яна қайтарди. — Именно ҳаётий.

— Бўлмаса қанақаси керак?

— Менга ҳар қадамда учрайдиган одам керакмас. Оригинал бўлсин. Ҳеч кимга ўхшамасин!

Режиссёр у деди, мен бу дедим. Хуллас, яна икки ой мухлат беришди. Энди ҳамма рангли телевизор кўрса,

мен хонамга қамалиб, қаҳрамонларимни ҳеч кимга ўхшатмаслик билан овора бўлдим. Айтилган муддатда сценарийни яна обордим.

— Маладес! — режиссёр елкамга қоқди. — Бир ҳафтада ўқиб қўяман.

Бир ҳафтадан кейин бордим. Бироқ бу сафар эшикдан қувониб эмас, ижирғаниб кириб бордим. Режиссёр ҳам ижирғаниб ўтирган экан.

— Ерунда! — деди арслоннинг ёлидек сочини силкитиб.

— Яна нимаси ерунда?

— Биронта эпизодда эшак йўқ.

— Нима?

— Эшак йўқ, дейман!

— Эшакни нима қиласиз?

— Местний колорит керакми-йўқми?

— Қачонгача эшак колорит бўлади? — дедим бўғилиб. — Эшакка бошқоронғи бўлганмисиз, нима бало? Ҳар киноингизда эшак ҳанграмаса, хумордан чиқмайсиз.

Режиссёр мендан бунақа қайсарликни кутмаган бўлса керак, ўйланиб қолди.

— Барибир колорит керак.

— Менга қаранг, — дедим анчадан буён ўйлаб юрган гапимни айтиб. — Пулингизни опкелиб кассангизга топширсам қутуламанми?

— Нима? — режиссёр сочларини шу қадар шиддат билан силкитдики, елкасидан чўғ сачраб кетгандек бўлди. — Ни за что! Ишингиз судга тушмасдан сценарийни битиринг. План куйяпти.

Уйга келсам, бувам рангли телевизор рўпарасига ўтириб олиб, мақом концертини кўряпти. Тўғриси, бувам ҳам кўзимга хунук кўриниб кетди.

Бир ярим ойдан кейин сценарийни яна обордим. Бу сафар режиссёр уч кунда ўқиди.

— Шу... Помоему биринчи вариантнинг ўзи ничего эди шекилли, — деди бўшашиб.

— Бўлмаса нега шунча бошимни қотирдингиз?

Режиссёр арслоннинг ёлидек сочларини оҳиста силкитди.

— Ёзувчи режиссёрнинг хизматкори, деган гапни эшитганмисиз?

Алам қилганидан ўрнимдан туриб кетдим.

— Судга берасизми, сургунга юборасизми, тамом! Мен сиз билан ишламайман.

— Зато, мен сиз билан ишлайман! — режиссёр яна асабийлаша бошлади шекилли, сақич чайнашга тушди.

— Шуни билингки, кино китоб эмас. Сценарий аллақанақа роман ёзишмас.

— Ўзингиз айтгандингиз-ку, роман ёзган одамга сценарий чепуха, деб.

— Совершенно тўғри. Лекин роман битта сизники бўлса, кино коллективники. Тушундингизми?

Чиқиб кетдим. Шу билан қутулдим деб ўйлаган эдим. Қаяқда? Яна олти ой судралиб юрдим. Сценарий деган нарсани хоҳлаган пайтда, хоҳлаган одам ўзгартираверар экан. У жойига актёрнинг тили келишмайди, бу жойи операторга ёқмайди... Орадан бир йил ўтди. Бир куни чала қолган романимни ёзиб ўтирсам, болалар қий-чув қилиб қолишди.

— Ур-ре! Дадамнинг киносини бераркан!

Катта хонага кирдим. Энг ўртада юмшоқ курсида иргай ҳассасини ушлаб бувам ўтирибди. У ёқда дадам, бу ёқда ойим, хотиним, болалар... Бир маҳал фильм бошланди. Экранда сценарий авторлари деган ёзув пайдо бўлди-ю, бир эмас, уч фамилия кўринди. Биринчиси режиссёрники, яна бири мен танимайдиган аллақандай ажнабий фамилия, охирида меники...

Ҳа, майли кино кўпчиликнинг мулки, деб қўя қолдим.

Шундай қилиб, кино воқеалари бошланди. Менинг сценарийим бўйича қишлоқнинг обрўли отахони кичик ўғлининг машинасида шаҳарга — катта ўғлиникига бориши керак эди. Менинг чолим бошига ихчам салла ўраб юрадиган нуроний чол эди. Кинодаги чол айвони баркашдек келадиган сомбреро кийиб чиқди. Муштдек трубкага мўлгина тамаки тўлдириб, бурқситиб тутата бошлади. Дарвоза олдида машина эмас, ҳанги эшак ке-

либ тўхтади. Менинг сценарийим бўйича фаришталик-кина кампир, чолининг қўлига тугунча тутқазиши, тугунчада набираларига аталган ёнғоқ, туршак, нок бўлиши керак эди. Кинодаги кампир „Қачонгача тамаки тутатасан, сассиқ чол, ма, „Орбит“ чайнаб ол!“ деб чолнинг оғзига „жевачка“ тиқиштирди. Кейин „Мана, энди одамга ўхшадинг!“ деди-да, негадир чолининг лабидан ҳафсала билан ўпди.

Бундай разм солсам, ойим тескари қараб олибди. Дадам рўмолча қидирган бўлиб, нуқул чўнтагини ковлайди. Бувамнинг кулранг қошлари уйилиб, учбурчак бўлиб кетибди.

Кино ҳамон давом этарди. Шундай қилиб, исқирт сомбреро кийган чол эшакка чаққонлик билан минди-да, трубка тутатиб йўлга тушди. Менинг сценарийим бўйича чол чойхона олдида машинадан тушиб, бир пиёла кўк чой ичиши, чойхўрлар билан экин-тикин ишлардан гаплашиши керак эди. Кинодаги чол кафе олдида эшагидан тушди-да, ичкари кирди. Олтита со-сискани паққос туширди. Устидан бир кружка кўпириб турган пивони ҳузур қилиб симирди-да, „Ғарқ“ этиб кекирди. Узундан-узоқ фотиҳа ўқиб, ўрнидан турди.

Менинг сценарийим бўйича чол йўлда кетаётиб, карнай-сурнайли тўйга дуч келиб қолиши, тўй эгалари кўярда-қўймай, иззат-икром билан уни ичкарига олиб киришлари, чол келин-куёвга оқ фотиҳа бериши керак эди. Кинодаги чол қаҳвахонадан чиқиб, пивонинг кайфи билан пинакка кетди. Бир маҳал эшагининг чўзиб-чўзиб ҳанграшидан ўзига келди. Қараса, қандайдир тўйхона эшигига келиб қопти. Эшагини темир панжарага боғлади-да, биров таклиф қилмаса ҳам ичкари кирди. Тўрда ўтирган келин-куёвнинг рўпарасига келиб, ўз қўли билан шампанни пақиллатиб очди. Бокалга тўлдириб, ғўлқ этиб ичди-да, келинга қараб ўзидан-ўзи муқом қила бошлади. Сўнг осмонга сакраб рақс тушаётган ёшлар даврасига қўшилиб ўйнаб кетди. Кимдир пул қистирган эди, бошидан сомбрероси учиб кетди. Кулги. Қийқириқ!

Секин разм солсам, уйдагиларнинг ҳаммаси чекка-чеккага қараб ўтирибди. Ойим билан хотиним секингина чиқиб кетишди. Бувамнинг ирғай ҳасса тутган қўли титрай бошлади.

Ниҳоят, кинодаги чол катта ўғлиникига етиб келди. Ҳайрият, бувамга ёқадиган жойига келдик. Менинг сценарийим бўйича чол кичикроқ оилавий жанжал устига келиб қолиши, ўғли билан келинига насиҳат қилиб, эр-хотинлик масъулиятини тушунтириши керак эди. Кинодаги чол ҳам жанжал устига келиб қолди. Биттаси беш яшар, биттаси уч яшар икки бола икки чеккада тўхтовсиз ариллар, сочлари пахмайган хотин нуқул чамадонга кийимларини жойлар эди. У қайнатасини кўрди-ю бирдан бобиллади:

„Мана шу мишиқилар деб умримни ўтказаманми? Ҳечам-да! Мен жинни бўлганим йўқ“.

„Ё Худо, ўзинг асра! — дедим ичимда пичирлаб. Сценарийда бунақа гаплар йўқ эди-ку!“ Келин чолнинг рўпарасига келди-да, бошидаги кулранг парикни чангаллаб ерга улоқтирди.

„Кетаман! — деди чинқириб. — Сенинг дебил ўғлинг билан яшамайман! Бозорга чиқаман! Пул топаман!“

— „Маладес! — деди чол тўсатдан. — Тўғри қиласан! Иккита мишиқи деб умрингни ўтказасанми? Сен совре-менний аёлсан. Мен сени паддержка қиламан! Манави чурвақалар юмалаб-сумалаб катта бўпкетаверади. Сен ўзингни ўйла!“ Шу ерга келганда бувам чидаб туролмади. Шахт билан ўрнидан турди-да, чорак пудли ирғай ҳассасини бир отган эди... Телевизор деганнинг кинескопи куйиб ўтирмас экан, портлаб қўя қоларкан!..

Ҳаммамиз пилдир-пис бўлиб, уй-уйга кириб кетдик. Ўша куни менга нашриётдан хат келди. „Ҳурматли... Романингизни ўз вақтида топширмаганингиз сабабли нашриёт режасидан чиқариб ташладик“.

Ҳа, айтгандай ўша кундан буён бувам телевизорнинг яқинига бормайди. Мен умуман кино кўрмайман.

1980 й.

ЮБИЛЕЙ

Бугун нақд олтмишга тўлиб, „круглий дата“си бўлса-ку, Вали Солиевич юбилейини қандай ўтказишни ўзи биларди-я! Начора, олтмишга эмас, бор-йўғи эллик тўққизга кирди. Шунинг учун туғилган кунини камтарона нишонлашга қарор қилди. Шунга қарамай, „хўжайин“нинг таваллуд кунига бутун жамоа йиғилди. Ҳаммаси рисоладагидек бўлди. Вали Солиевични тўрга ўтқазишди. Олдига каттакон саватда гулдаста, ёнбошига ҳар эҳтимолга қарши, совға-саломлар учун пастак курси келтириб қўйишди.

Тантанали кечани касаба уюшмасининг раиси очди. У муҳтарам юбилярнинг ҳаёти ва фаолияти тўғрисида маъруза қилиш учун сўзни Вали Солиевичнинг муовинига берганда йиғилганлар ўрнидан туриб, гулдурос қарсак чалиб юбордилар.

„Зам“ микрофонни чангаллаб, бир-икки пуфлаб қўйди-да, узоқ жимиб қолди.

— Бугун биз тарихий воқеанинг гувоҳи бўлмоқдамиз, — деди ниҳоят титроқ овозда. Сўнг тўй болалардек ийманиб ўтирган юбилярга қараб давом этди. — Кечирасизлар, азиз дўстлар, кечирасиз, муҳтарам Вали Солиевич! Мен шу қадар ҳаяжондаманки, гапни нимадан бошлашни билолмаяпман! Мен сизнинг мўтабар отангизга ҳавас қиламан: сиздек улуғ фарзандни туғдиргани учун. Мен сизнинг муҳтарама онангизга ҳавас қиламан: сиздек буюк ўғилни туққани учун! Мен ўз коллективимизга ҳавас қиламан: шундай одамнинг доно раҳбарлиги остида ишлаш бахтига муяссар бўлгани учун. Мен... Ўзимга ҳавас қиламан: сиздек жаҳоншумул шахснинг „зами“ бўлганим учун! Менга бундан катта бахт йўқ, азиз устозим!

Йиғилганлар тагин баравар қарсак чалишди. Муовиннинг ўзи ҳаммадан қаттиқроқ чалиб, залга ўгирилди.

— Ўртоқлар! — деди маъюсроқ оҳангда, — мен бир нарсадан жиндай хафаман... — Ҳамманинг диққатини тортиш учун бир зум сукут сақлади-да, давом этди. — Шунча пайтгача Вали Солиевичга нима учун академик

унвони берилмаганига ҳайронман. Умид қиламанки, устозимизнинг олтмиш ёшини академик сифатида нишонлаймиз! — „Зам“ нутқини якунлаб, юбилярга жамоа номидан „юпқа экранли“ телевизор совға қилганда қарсақлар „авация“га айланиб кетди.

Сўз навбати бошбухга берилди.

— Азиз биродарлар, — деди бошбух вазминлик билан. — Тағин бу одам ўзининг тоғасини мақтаяпти, деганлар-ку, мен Вали Солиевични тоғам эмас, отам деганман. Агар бу дунёда ишнинг кўзини биладиган, донишманд одам иккита бўлса, биттаси Вали Солиевич бўладилар. Агар битта бўлса, шу кишининг ўзи! Мисол керакми, пажалиста! Бултур кузда нонемас комиссия деган палакат ишимиздан ишкал топиб, прокуратурага оширворай деб турганда шу инсон азиз вақтларини аямай, шахсан ўзлари ёрдамга етиб келдилар. Текширувчиларнинг оғзини ёпиш учун қанча „кўки“дан кетганини билмайман-ку, аммо ташкилотимизнинг обрўсини сақлаб қолдилар! Қани, айтинг-чи, қайси бошлиқ, қайси олим шундай майда-чўйда юмушларга вақтини сарфлаб ўтиради?! Тоғажон! Манави қийиқчани келинингиз ўз қўли билан тиккан! Амир Олимхонниқидан қолишмайдиган манави зар чопон эса кенжа жиянингиздан, яъни бизнинг ўғилчадан арзимас совға! Қаранг, чап кўкрагига, как раз юрагингиз устига тилла ҳарфлар билан „В. С.“ деб ёзиб қўйилибди. — Бошбух тўн ёпатуриб Вали Солиевичнинг кўксига бошини қўйиб йиғлаб юборди. Юбиляр бир нима деб юпатди-ю, қарсақлар остида ҳеч ким эшитмади.

Кейинги сўзни юбилярнинг содиқ шогирди Раънохон олди.

— Кимки, дунёда битта офтоб бор, деса бекор айтибди, — деди ишонч билан. — Мен учун оламда иккита қуёш бор. Бири — осмонда, бири ерда. Вали Солиевич ердаги қуёш бўладилар!

Осмондаги офтоб кечаси ғойиб бўлади. Сиз эса кечакундуз бизни ёритиб, иситиб турасиз! Сизнинг ихтироларингиз Нобель мукофотига арзийди. Масалан, қури-

лишда пишиқ гишт ўрнига оддий гуваладан фойдаланиш неча миллион сўм даромад келтиришини сиз исботлаб бердингиз! Агар сиз бўлмасангиз, менга ўхшаган прастой бир аёл илм қилишим мумкинмиди? Сизнинг доно раҳбарлигингиз остида газ ёки электр энергияси сарфламай, гувалани офтобда қуритишни илмий жиҳатдан қандай исботлардим? Сиз бошимни силаб, бағрингизга олмасангиз, гўрсўхта эримнинг пайпоғини ювиб юраверган бўлардим! Мендек севикли шогирдингиз бахтига юзга кириш. Рухсат этинг, ўз қўлим билан тиккан дўппини шу азиз бошингизга кийгизиб қўяй!

Дўппи кичикроқ келди. Аммо Вали Солиевич ранжимади. Раънохонни „оталарча“ меҳр билан бағрига босган эди, шогирди „адашиб“ лабини тутиб қўя қолди.

Котиба қиз Зуля — Зулайҳо навбат кутиб ўтирмай, диркиллаб минбарга чиқиб борди. Этаги тиззасидан икки қарич баланд, яланғоч киндигига зирак тақиб олган Зуляни, айниқса, қизгин олқишлар билан қарши олишди.

— Мен Раъно опамга ўхшаб чиройли гапиришни билмайман, — деди ўктам овозда. — Кароче, мен Валижон акамни севаман! Вапше биз — аёллар ҳаммамиз сизни севамиз. А мен бўлсам — безумна севаман! Дунёда бунақа абаятельный эркакни кўрмаганман! Сахийликларини айтмайсизми? Масалан, Янги йилга Валижон акам менга французский духи падарка қилдилар. „Шанель!“ Манави кальцони эса, — у қўлидаги тилла узукни негадир Раънохон томонга кўрсатди, — международний женский байрамга преподносить қилдилар. Яқинда менга квартира олиб бермоқчилар! Валижон ака! Туғилган кунингизга нима падарка қилишни ўйладим. Кўп ўйладим. Ўйлаб-ўйлаб, в конце-концов ўзимни совға қилдиган бўлдим!

Қийқириқ, қарсакбозлик бўпкетди. Юбилярнинг олдида ўтирган „зам“ табрик сўзини кадрлар бўлимининг бошлиғига берди. Кекса бўлим мудирини қиллаброқ минбарга чиқди. Икки-уч марта йўталиб олди.

— Укашон! — деди микрофонни зинғиллатиб. — Хапа бўмайсан-ку, сани укам дейишга маралний ҳақ-

қим бор. Ман бу даргоҳда қирқ уч йил ишладим. Не-не одамлар келиб-кетмади. — Шундай деди-да, залга қараб гапида давом этди. — Валижон биринчи ишга келган кезлари шимини кўндаланг дазмоллаб юрадиган сўтак-кина бола эди! „Ишга киришга ариза ёз“, десам, „аризани қанақа ёзади?“ деб сўрагани эсимда. „Мени ишга олишингизни сўрайман“, деган тўрттагина сўзда саккизта хато қилганини кўриб, „сан, саводсиз қай гўрдан кепқолдинг?“ деган эдим!

Юбилярнинг олдида ўтирган „зам“ безовталаниб қолди. Қўлидаги қалам билан столни бир-икки чертган эди, „атдел кадр“нинг қулоғи оғир бўлгани учун эшитмади чоғи, бақириб сўзида давом этди:

— Хабарингиз бор, Дарвин деган англизми, японми олими „меҳнат маймунни одамга айлантирган“, деган. Топиб айтган экан, занғар! Мана, сизларга жонли мисол. Валижон ҳеч қачон меҳнатдан қочмади. Охири, одам бўлди! „Ёшлиқ — бебошлиқ“, деганлари тўғри. Ёшлиқда ҳаммамиз ҳам ичганмиз, чекканмиз... Валижон бир ичса, „запой“ бўлиб ичарди! Бўкиб ичарди! Аммо-лекин бировни хапа қилмасди: нуқул ашула айтарди. Лична ўзим ўн бир марта ҳушёрхонадан опчиққанман. „Ментлар“ ҳам таниб қолганди. „Ия, ҳофиз яна кепқолдиларми, қани, би-и-ир катта ашуладан бўлсин“, дейишарди. Валижон совуққина хонада майка-турсида ўтириб „боғ аро“ни оларди! Мана, Худо инсоф бераркан-ку! Икки йилдан бери ичишни сапсем ташлади!

„Зам“ ўрнидан туриб кетди. „Рагламент!“ деб дашном берганди, нотиқ яна эшитмади.

— Валижоннинг биринчи хотини фариштадек эди, — деди шавқ билан давом этиб. — Ман буни елкамда ортомқлаб уйига оборсам, келин шўрлик изза бўларди. Хўп меҳнаткаш, андишали жувон эди.

Хайронман, шайтон йўлдан урдими, бошқами, Валижон мана шу иккинчи хотинига илакишиб қолса денг! Неча марта айтдим: „Ҳой бола, аҳмоқлик қилма“, дедим. Қулоқ солмади! Мана, оқибати! Яхши хотин бўлса эрининг юбилейига келиб, ёнида ўтирса ўлади-

ми? Йўқ, келмайди! Валижонгаям ҳайронман! Шундоқ катта одам хотинини кўрса, аждарга дуч келган қуёндай қалтираб қолади! Аммо укахоним ҳам бировдан қарздор бўлиб юрадиган анойиларданмас! Хотин зотига суяги йўқ. Локин ман Валижонни бенавоот демайман. Валижон хотинбоз эмас, хотинларнинг ўзи Валижонбоз!

„Зам“ бу ёғига чидолмади. Ўрнидан туриб:

— Навбат кечамизнинг бадиий қисмига! — деб эълон қилиб қўя қолди.

„Атдел кадр“ яна бир-икки гапи чала қолганига ранжиброқ минбардан тушиши билан концерт бошланди. „Зам“нинг ўзи биринчи бўлиб „Пахса девор“ деган қўшиқни айтди.

Тўйибгина шампан ичиб олган Раънохон „Лўмбоз“ рақсига бирам эшилиб ўйнади, бирам ўйнади! Зуляхон бало экан! „Лазги“га чалинглар, „Лазги“га, деди-да, қўнғироқдек овозда „Ваъдасида турорим, бари гал, на қилсанг ихтиёринг, бари га-а-ал“ деб, киндигидаги зиракни силкитиб-силкитиб шунақанги рақсга тушдики, эркакларнинг қийқириғи томни кўчириб юборай деди!

Худди юбилярни қутлагандек ташқарида момақалдироқ гумбурлади. Кетидан шаррос жала қуйиб юборди...

Кеча охирлаб қолганда жиндек кўнгилсизлик бўлди. Ҳамма баравар „Томсувоқ“ рақсини ижро этаётганида кичик ходим Қўшоқвой эшикдан бақириб кирди.

— Шўримиз қуриди, отахон! Янги ясаган гуваларимиз ёмғирда ивиб, балчиққа айланди!

„СОҚОВ“ ЛАЙЧА

(Бир актёр ҳангомаларидан)

Вилоят театрида ишлаб юрган кезларим эди. Театрни биласиз. Гоҳ спектакль кеч тугайди. Гоҳ узоқ хўжаликка бориб, томоша кўрсатишга тўғри келади. Кўпинча уйга тун ярмида қайтамыз. Аёл киши минг тушунгани билан барибир ҳар хил хаёлга боради-да. Кеч келсам, тергайдиган одат чиқарди. Ўйлаб-ўйлаб йўлини топдим.

Дарвозанинг битта калитини киссага солиб юрадиган бўлдим. Кеч келсам, ими-жимида ҳовлига кираман-у, сўрида ухлайман. Эртасига хотин қаерда эдингиз, деса, кун ботмасдан келганман, сенинг гиш-гишангдан безор бўлиб овқат ҳам егим келмади, деб баланд келадиган бўлдим.

Шу орада десангиз, ён қўшним ит боқди... Бой-вачча одам. Умрида китоб ўқимаган. Актёр деганда мас-харабозни, ёзувчи деганда ифвогарни тушунади. Хуллас, қўшним ит боқди. Лақаби — „Арслон!“ „Арслонбой“ қанақа, десам экан? Ит десам, ростмана итнинг ҳақи кетади. Кучукбачча десам „Арслон“нинг. Чойнакдан каттароқ, футбол коптогидан кичикроқ лайча. Аммо овоздан берган. Бир акилласа, бутун маҳаллани уйғотади. Тенор овозда „вак-вак-вак“, „вак-вак-вак“ деганда манаман деган „апчаркалар“, бўрибосарлар жимиб қолади. Тагин шунақанги зийракки, кўчадан пашша учиб ўтса, оламни бошига илади. „Вак-вак-вак“, „вак-вак-вак!“ Кечаси билан уйку йўқ.

Қўшнига „Итингизнинг жағи мунча очиқ, тунни билан тинчлик бермайди“, десам, аския қилди:

— Кечаси ария айтгиси келгандир-да! Боқса, яхши артис чиқади! Шогирдликка олмайсизми?

Буниси-ку майли. Хоҳлайманми-йўқми, қўшнимнинг дарвозаси олдидан ўтишим керак. Уч юз қадам наридаги катта кўчадан бурилишим билан лайча „янгажон, эрингиз келяпти, бохабар бўлинг“, дегандек акиллашга тушади. Дарвозага калит солсам, нарийёқда хотин ўшшайиб пойлаб турган бўлади.

Охири чидолмадим. Бир куни ишга кетаётиб, қўлимга тухумдеккина кесак олдим. (Каттароғи билан уришга ачиндим. Ўлиб-нетиб қолмасин жонивор.) Қўшнининг дарвозасини қия очишим билан лайча акиллаб югурди. Кесак отдим. „Арслон“ деганича бор экан, ярамас! Ёнига бориб тушган кесакни ростмана итларга ўхшаб ҳидлаб ҳам кўрмай, ғажиб ташлади-да, мен томонга отилди. Шошилишча дарвозани қия очиқ қолдирган эканманми, катта кўчагача „кузатиб қўйди“.

Қўшни кунора ҳазил қилади:

— Кеча оқшом районга борганмидингиз? Соат ўн иккидан саккиз минут ўтганда келдингиз? Аввалги кеча ўн бирдан қирқ минут ўтганда „Арслон“ сизга салом бердими?

Э, саломинг билан қўшмозор бўл, дегим келди-ю, кўздек қўшни...

— Кўп эътиборлисиз-да, қўшни, — дейман. — Қилган яхшилигингиз мендан қайтмаса, итингиздан қайтсин!..

Ҳордиқ кунимиди, эсимда йўқ, хотин тандир қизитиб, нон ёпди. Қарасам, тандир тагида ярим пақир картошка турибди. Хотин нон чакичлашга киришган заҳоти ўртачароқ картошкани тандирдаги чўққа кўмиб қўйдим. Хотин нон узиб уйга кириши билан картошкани косов билан чўгдан ажратиб олдим. Қўл куймаслиги учун рўмолчага солиб, қўшниникига гизилладим. Қўшнининг дарвозасини қия очдим. Рўмолчани ечиб, картошкани югуриб келаётган ит томонга думалатиб юбордим. „Арслон“ қайноқ картошкани гарчча тишлади! На чайнаб ютади. На чиқариб ташлайди. Танглайига ёпишиб қолган! Икки марта „вийқ-вийқ“ деди-да, мингга қўйиб, ҳовли этагидаги макказорга уриб кетди! Шу-шу „соқов“ бўлиб қолди, жонивор. Кўчадан пашша тугул экскаватор ўтса ҳам гиринг демайди! Ора-чора қўшнимдан сўрайман:

— „Арслонбой“ жимиб кетдими?

— Инига кириб репетиция қиляпти, — дейди қўшним бўш келмай. — Катта ашула айтмоқчи!

— Ниятига етсин, — дейман мен ҳам сир бой бермай. — Умри сизникидан ҳам узоқ бўлсин. Кўп ақлли ит-да! Эгасига тортган...

„Арслон“ чиндан ҳам узоқ умр кўрди. Ўн беш йилдан ортиқ. Аммо бирон марта овози чиқмади. Фақат мени кўрса, „вийқ“ дейди-да, ўзини макказорга уради.

„БУТИЛКА“ ҲОЖИ

(Бошқа ҳожиларга дахли йўқ)

Дўстим ўғлини уйлантираётган эди. Энди... Тўй бўлганидан кейин... Ўзингиз биласиз... Ҳалиги қурғурдан жиндай-жиндай қилиб ўтирсак, даврамизга оқ яктас, оқ дўппи кийган кетмонсоқол йигит келиб қўшилди. Келин-кўёвга бахт-саодат тилаб, фотиҳа тортди.

— Яратганга шукроналар бўлсин! — деди қироат билан. — Муқаддас сафар шарафи каминага ҳам насиб айлади!

„Куллуқ бўлсин“, дедик. Дастурхонда анави „шайтон суви“ турганидан хижолат чекдик.

— Минг бор узр, Ҳожи ака. — Косагул шундай деб, шишаларни ими-жимида стол тагига олиб қўяётган эди, Ҳожи ака секин бош чайқади.

— Йўқ, йў-йў, тақсир! — деди далда бериб. — Сизлар баҳузур, тақсир, баҳузур. Тўйда хурсандчилик қилишнинг айби йўқ.

Косагул иккиланиб қолди.

— Сиздек мўътабар одамнинг олдида...

— Безиён, тақсир, безиён... Биз ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. — Ҳожи ака жиндай-жиндай ичкилик қуйилаётган пиёлалардан кўз узмай, таъкидлади. — Нўш айлаганмиз, бисёр нўш айлаганмиз.

Косагул шумгина йигит экан, Ҳожи аканинг кўзлари сувга тушган мунчоқдек йилтираб турганини пайқаб қолди.

— Сўраганнинг айби йўқ, Ҳожи ака. Мабодо ўзлариям...

— Йў-йў-йў! — Ҳожи ака кескин бош чайқади. — Биз ҳам нўш айлаганмиз... Айлаганмиз.

— Кўп эмас, жиччагина, — деди косагул илжайиб. Ҳожи ака оғир муаммо қаршисида қолгандек бир зум ўйга толди.

— Каминани кўп хижолатли аҳволга сопқўйдиларда, — деди хўрсиниб. — Келинг, йигитнинг сазаси ўлгунча шайтоннинг бўйни узилсин!

— Қайси биридан?

— Каминага „қизили“ям бўлаверади, — деди Ҳожи ака камтарлик билан.

Косагул пиёлага бир қултум коньяк қуйиб узатган эди, Ҳожи ака янаям синикроқ оҳангда қўшиб қўйди:

— Жонлироқ бўлаверсин, тақсир.

„Жонлигина“ қуйилган пиёлани олиб, қисқа нутқ ирод этди:

— Ёшлар қўша қарисин. Ували-жували бўлсин!

Баайни совуқ чой ичаётгандек, қоп-қора соқолининг биттаям туки қилт этмади. Бодринг билан газак қилиб, „Яратган неъматингга шукур“, деб қўйди.

— Охиригача олмабсиз-ку, Ҳожи ака? — деди косагул пиёла тагида қолган жиндай коньякка қараб.

— Ҳар нарсанинг қонун-қоидаси бор, укам! — деди Ҳожи ака виқор билан. — Ичкилик хамр, яъниким макруҳ нимарса. Аммо унинг ичида сув ҳам бор. Сув — энг покиза неъмат. Шундайми? Камина сувини ичдим. Макруҳи тагида қолди. Айтаяпман-ку, камина ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. — У қиқирлаб кулди. — Бир улфатимиз бўларди. Ғалати гапларни топиб юарди. Бир гапи ҳеч эсимдан чиқмайди. „Биринчи қадах билан иккинчисининг орасига қил ҳам сиғмаслиги керак“, дерди. Топган гапини қаранг, баттолнинг! Қил сиғмасин, дейди-я!

Косагул Ҳожи аканинг шамасини дарров тушунди. Пайсалга солмай, пиёлани тўлдириб узатди.

— Йў-йў-йў! Ундоқ қилмасинлар-да укам! — Ҳожи ака шундай деди-ю коньякни сипқорди. „Яратган неъматингга шукур“, деб пиёлани косагулга узатди.

— Кўрдиларми, укам, макруҳи яна тагида қолди. Ўзлариям ўргансинлар!

Даврадагилардан бири сафар таассуротларини сўраган эди, Ҳожи ака яйраб кетди.

— Э, нимасини сўрайсан, ука! — деди шанғиллаб. — У ёқлар Хизр назар солган юрт! Ҳар қадамда магазин! Ҳар қадамда дўкон. Жамийки нимарса муҳайё! Апельсинларни текинга тарқатади-ей! Хоҳла — бир яшик ол! Хоҳла — бир тонна ол! Бунга қаранг, ҳамма нарса бор-

ку, термос йўқ экан. Учтагинасини опкетувдим, олам-жаҳон пул бўлди! Улфатим, шуни менга айтсанг, ўлармидинг, деб ёмон хапа бўлди.

— Кечирасиз, қайси улфатингиз? — дедим тушунмай.

— Ҳалиги баттол-да! Биринчи қадаҳ билан иккинчисининг орасига қил сиғмасин, дейдиган. Шу баттолнинг яна бир гапи бор. „Иккинчи қадаҳ билан учинчисининг орасига қил сиғмасин, демайман-ку, аммо ип сиғмаслиги керак“, дейди.

Косагул яна пиёлани тўлдирди. Ҳожи тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шукур, — деди виқор билан. — Кўриб қўй, укам! Тагида ҳар гал бир хил макруҳи қоляпти! У ёқда-чи, вей, видик, телевизор, камера деганлари капийка! „Сони“ дейсанми, „Панасоник“ дейсанми, „Плипс“ дейсанми. Иккита „видик“ олсанг, биттаси текин!

— Нега, Ҳожи ака? — дедим ҳайратланиб. — Биттасини пулга, биттасини текинга берадими?

Ҳожи ака ҳе-ҳелаб кулди.

— Нега текинга бўларкан? Икки ҳисса арзон бўлганидан кейин биттаси ёнга қоладими, ахир? Тижоратнинг айби йўқ-ку, тўғрими? Биз тижорат қилаверибмиз, қилаверибмиз, қарасам, юким кўпайиб кетибди. Икки қўлимда иккита чамадон. Орқамда сандикдек сумка. „Салапан“ халтанинг боғичини тишимга тишлаб олганман. Кетаяпсам, биттаси йўлимни тўсди. Ўзининг тилида важир-важир қилади, тушунсам ўлай! Таржимон келди. „Нима деб алжираяпти бу?“ десам, тушунтирди. „Юкингиз юз килодан ошиб кетибди-ку“, дейди. „Юкимнинг оғирлиги унга тушибдими, ўзим кўтариб кетяпман-ку“, десам яна важир-важир қилди. „Нима деяпти?“ десам, „Жаноб зиёратчимилар, ё отмилар?“ деб сўраяпти, дейди. „Мен от бўлсам, бу эшшак“, дедим-да, амаллаб самолётга чиқиб олдим. — Ҳожи ака хахолаб кулди. Косагулга қараб маъноли томоқ қириб қўйди. — Тўртта видик опкелгандим, иккитаси

ёнга қолди. Ўғилчаям қизиқади-да техникага. — Шундай деб яна косагулга қараб қўйди. — У ёқда-чи, дазмол пул экан. Янаги гал дазмол обораман. Баттол иккаламиз ўнта-ўнтадан олволсак, о-кей бўлади! Баттолнинг яна бир гапи бор. Учинчи қадаҳ билан тўрттинчисининг орасига қил сиғмасин демайман, ип сиғмасин демайман, аммо-лекин арқон сиғадиган бўпкетса, юрак сиқилади-да, дейди. Топган гапини қаранг! Вой баттол-ей!

Косагул шишадаги охирги коньякни силқитиб қуйиб узатди. Шишани ерга ташлади. Ҳожи ака тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шукур! Кўриб қўй, братан! Макруҳи тагида қолди!

— У ёқда манави масалага қандоқ қарайдилар, тақсир, — деди косагул.

— Унақанги бетамиз гапларни гапирма, братан! — деди Ҳожи ака аччиқланиб. — Ичкилик ичган одам ўлимга маҳкум қилинади!

— Вой-бў, бир ўлимдан қопсиз-да, тақсир! — деди косагул. — Тақсир ўн бешинчи бўчка билан ўн олтинчи бўчка орасидан самосвал ўтмагунча қўймайдилар шекилли!

Ҳожи ака тутақиб кетди.

— Кароче, ов! — деди қўлини пахса қилиб, — оғзингга қараб гапир, братан! — Мен сувини ичдим, билдингми? Макруҳи тагида қолди, билдингми?! Аввал ўрганиб олгин-да, кейин виступат қил, билдингми?

Қарасам, жанжал чиқадиган. Секин туриб кета қолдим.

САИД АҲМАД САФАРДА

Мен мактабда саводимни чиқарган, университетда ижод сирларини ўргатган, биринчи ҳикоямни чоп этган, бошимга булут келганда ҳимоя қилган барча устозларимни қаттиқ ҳурмат қиламан. Шундай устозлар орасида Саид Аҳмад ака мен учун алоҳида эъзозли! Ҳам ижоди билан, ҳам инсоний фазилатлари билан. Саид Аҳмад

кўрган андуҳларни филнинг устига ортса, бели синиб кетган бўларди. Қуруқ тухматлар, ўн бир ой „одиночка“ камерада ўтиришлар. Саида опанинг ҳаётдан эрта кетиши... Шунга қарамай устоз гулдек нафис асарлар яратди. Хушчақчақ феълени, қаерга борса давраларнинг гули бўлиб ўтиришни тарк этмади. Устоз билан Ўзбекистоннинг энг чекка қишлоқларигача борганмиз, десам ёлғон бўлмайди. Ўша сафар ҳангомаларидан баъзиларини қоғозга туширдим...

* * *

Наврўз — диний байрам, деган гап авж олган кезлар эди. Самарқандга бордик. Мезбонлар бизни Ургутга — Тўпхона деган жойга олиб боришди. Одамлар ҳашар қилиб тоғ устида Наврўз учун махсус қурган оромгоҳни кўрсатишди...

Тушдан кейин Самарқанд давлат университетида учрашув бўлди. Саид Аҳмад ака негадир менга меҳрибончилик қилиб, „аввал сен гапирасан“, деб туриб олди. Бунақа ғамхўрлик тагида нима маъно ётганини кейин тушундим. Ёзма саволлар орасида „Наврўз нега тақиқланди?“ деган сўроқ бир неча марта такрорланган эди. Жавоб бермай қўя қолдим. Гапимни тугатай, деб турганимда бир киши ўрнидан туриб сўради.

— Битта савол жавобсиз қолди. Наврўз байрамининг динга алоқаси йўқ. Нега шундоқ байрам бекор қилинди?

Нима дейман? Чиндан ҳам бу байрамнинг динга алоқаси йўқ, шу иш нотўғри қилинди, десам, балога қоламан, бу байрамнинг кераги йўқ, десам, виждонсизлик бўлади. Шумлик қилдим.

— Гап бундай, — дедим. — Орамизда кўпни кўрган устозимиз, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад ака ўтирибдилар. Бу саволга шу киши жавоб бермоқчилар.

Ёнига келиб ўтиришим билан Саид Аҳмад ака шивирлади:

— Ярамас! Шу саволга сени рўпара қилиш учун аввал сен гапиргин, дегандим.

У киши ҳам бошқа ҳамма саволларга жавоб берди-ю, Наврӯзга йўламади. Шунда бояги одам тагин ўрнидан турди.

— Домла, бояги савол жавобсиз қолди-ку?

Саид Аҳмад ака ясама жаҳл билан жеркиб берди:

— Нима, мен сенларга авлиёманми? Анави редактор билмаган нарсани мен қаяқдан билай? Жудаям билгинг келса, бугунги кунни дафтарингга ёзиб қўй. Бу саволингга икки йилдан кейин жавоб оласан!..

Оқсоқолнинг гапига фаришталар омин, деган экан. Мустақиллик шарофати билан Наврӯз тикланди.

* * *

Фарғонада, Фафур Фулом номидаги хўжаликда катта учрашув бўлди. Залга одам сиғмай кетган. Биринчи қаторда чол-кампирлар, нарийёқда ёшлар... Негадир, асосан, аёллар йиғилган. Ҳаммасининг эғнида товланиб турган атлас қўйлак...

Саид Аҳмад ака минбарга чиқиши билан раисга ёпишиб кетди:

— Нима бало, раис бува, колхозингиздаги хотинлар нукул қиз туғадими? Аъзоларингизни тузукроқ боқсангиз бўлмайдими?

Ҳамма ёқ қарсақбозлик бўлиб кетди. Оқсоқолга талай саволлар тушган экан. Биринчи саволни ўқиди:

— Келгуси режаларингиз қандай?

Узоқ ўйланиб қолди-да, салмоқланиб жавоб қилди:

— Келгуси режам... Шу... Уйлансаммикан, деб турибман-да, — шундай деб биринчи қаторда чолининг ёнида ўтирган кампирга қаради. — Ҳа, сиз нега дока рўмолингизни у ёққа ташлаб, бу ёққа ташлаб ўзингизга оро беряпсиз! Мен уйлансам... (уч-тўртта энг юлдуз раққосаларнинг номини санади) шулардан биттасига уйланаман. Ҳозирча қайси бирини танлашни билмай турибман!

Қарсақлар зарбидан залнинг шифти кўчиб тушгудек бўлди. Айниқса, бояги кампирнинг ёнида ўтирган чол кемшик тишларини кўрсатиб, маза қилиб кулди.

Ёз палласи Саид Аҳмад ака, Йўлдош Сулаймон яна бир-икки тошкентлик меҳмонлар Шоҳимардонга бордик. Айни сайил палласи эди: одам гавжум. Хира сураткашлар таниб қолиб, шовқин солди.

— Қани, ким ёзувчилар билан суратга тушади? Кеп-қолинглар!

Бирпасда тумонат одам тўпланди. Ҳали униси келади, „домла, биз ҳам тушайлик“, дейди, ҳали буниси келади, „энди менинг галим“, дейди...

Суратга тушиш майли-ку, борадиган еримизга кечикиб кетяпмиз. Ярим соат ўтибдики, даврадан чиқиб кетолмаймиз. Саид Аҳмад акага қараган эдим, кўзини қисиб қўйди-да, сураткашга пул тўлаётган йигитга пўписа қилди:

— Манга қара, укам, пулни кимга тўлаяпсан?

— Сураткашга, — деди йигит ҳайрон бўлиб.

— Бизнинг ҳақимиз-чи? — Саид Аҳмад ака „жаҳл билан“ қошини чимирди.

— Манави бола менинг кассирим бўлади, — деди Йўлдош Сулаймонни кўрсатиб. — Нега анқайиб турибсан? Боягилардан пул олдингми? Менинг ҳар битта суратга тушим қанча туришини биласанми? Қани, чўз бу ёққа!

Суратга тушадиган азаматлар бирпасда тумтарақай бўлиб, „озодлик“ка чиқдик.

Худо урган“ бир танқидчи бўларди. Шунақанги „зўр“ эдики, ўзбек адабиётида ҳаммага ёққан асар пайдо бўлиши билан чангини чиқариб дўппосларди. Агар маҳаллий матбуотда унинг „фош қилувчи“ мақолаларига жой беришмаса, Москва газеталарида „уриб чиқар“ди. Яна бир одати — ҳазил, ҳажв, юмор дега-нининг кўчасидан ўтмагани учунми, ерга ётқизиб қўйиб бир ҳафта қитиқласангиз ҳам ўшшайиб тураверар, кулгига тоқати йўқ эди. Хуллас, кунлардан бирида

наҳорги ошга борадиган бўлди. Саид Аҳмад акага мен „шўпирлик“ қилдим. Буни қаранг, меҳмонлар шу тартибда ўтириб қолдики, Саид Аҳмад ака билан бояги „зўр“ танқидчи бир лагандан ош сйдиган бўлди.

— Менга қаранглар! — деди Саид Аҳмад ака овозини баралла қўйиб. — Ҳеч замонда ит билан мушук бир товоқдан овқат еганини кўрганмисизлар? Кўрмаган бўлсаларинг, энди кўрасизлар!

Худди шуни кутиб тургандек, ош тортилди. Икковларининг ўртасига лаган келтириб қўйишди. Танқидчи аланг-жаланг бўлиб қолди: қошиқ йўқ экан.

— Қошиқ борма? — деди танқидчи бўйнини чўзиб.

— Қошиқни нима қиласан? — деди Саид Аҳмад ака. — Ҳамма қўли билан оляпти, сен ҳам ошалаб еявер-да, ё қўлингни ювмаганмисан?

— Йўқ, — деди танқидчи. — Қошиқ билан еса „стерильний“ бўлади.

— Ҳой, болам, — деди Саид Аҳмад ака, чой ташиб юрган йигитчага, — мана шу акангга битта қошиқ топиб кел. Чўмич бўлсаям майли...

Қошиқ келиб, танқидчи уч-тўрт луқма егунича Саид Аҳмад ака сабр қилиб турди. Кейин сўради:

— Қалай?

— Зўр! — деди танқидчи гўлдираб.

— Биласанми, — деди Саид Аҳмад ака салмоқлаб. — Сен ош еяётган қошиқ неча кишининг оғзига неча марта кириб-чиққанини билмайман-у, менинг қўлим ўзимдан бошқа ҳеч кимнинг оғзига кирмаган! Олавер, „стерильний“, олавер!

* * *

Дунёда маза қилиб куладиган одам иккита бўлса, биттаси Йўлдош Сулаймон эди! Агар дунёда маза қилиб куладиган одам битта бўлса ҳам, шу Йўлдош аканинг ўзи эди! Кўп қаватли қилиб „во-во-во-о-оҳ!“ деб кулганида ҳар қандай „заҳар“ одамнинг ҳам чехраси ёришиб кетарди. Ҳатто Саид Аҳмад ака „Мен сенинг қаришингдан кўрқаман-да, укам, бир куни куламан, деб кучинг

етмай қолади-ю, „пирт“ этиб жонинг чиқиб кетади-да!“ деб юарди.

Айни баҳор кезлари Саид Аҳмад ака, Умарали Норматов, Йўлдош Сулаймон олис қишлоққа бордик. Мезбонлар орасида вилоят раҳбарларидан бири ҳам бор эди. Дастурхон устида Саид Аҳмад ака раҳбарга қараб жиддий оҳангда гап бошлади:

— Сизлар одамнинг қадрига етмайсизлар.

Ҳамма ҳайрон бўлиб қолди.

— Манави йигитни танийсизми? — деди Саид Аҳмад ака Йўлдош акани кўрсатиб.

— Албатта таниймиз, — раҳбар бош ирғади. — Йўлдош акани ҳаммамиз яхши кўрамиз.

— Яхши кўрасиз-а, яхши кўрасиз! — деди Саид Аҳмад ака қовоғини солиб. — Шундай бола хор бўлиб юрибди. Ойдек хотини бор. Бир-биридан ширин болалари бор...

Йўлдош ака эсанкираб қолди.

— Унақа деманг, устоз! Мен яхши юрибман.

— Катталарнинг гапига аралашмай тур! — деди Саид Аҳмад ака жеркиб. — Яхши юрганмиш. Оладиган маоши рўзғорига етмайди-ю, мақтанади. Нима, бутун бошли Фарғонада боғдорчилик калхозими, сапхозими йўқми?

— Бор! — деди раҳбар ҳайратланиб. — Бунақа хўжаликлар кўп.

— Ўша хўжаликларингда мевани чуғурчуқлардан кўриқлайдиган қоровуллар ҳам бордир?

— Албатта бор.

— Ана! — Саид Аҳмад ака тантана билан қўл силтади. — Ўзларинг ишнинг кўзини билмайсанлар! Бир хўжаликда ўнта қоровул бекорга ойлик олиб ётибди. Йўлдош Сулаймоннинг битта ўзи йигирмата қоровулнинг ишини уддалайди! Бир марта кулса, ўнта хўжаликка ёпирилган чуғурчуқнинг юраги ёрилиб ўлади. Тирик қолганлари иккинчи бу ёқларга йўламайдиган бўлиб кетади! Раҳбар тиззасига уриб хахолаб кулиб юборди. Йўлдош ака эса раҳбарнинг нақ қулоғига эгилиб, „воҳ-воҳ-воо-о-оҳ!“ деган эди, раҳбар икки қўллаб қулоғини беркитиб олди.

— Жон ака! — деди ҳамон кулиб. — Майли, ҳамма узумзор сизники! Фақат нарироқда кулинг!

* * *

Тоғлик қишлоқлардан бирига бордик. Бир хонадонга меҳмонга таклиф қилишди. Уйнинг тўрида ўтирган тўрвасоқол одам ким кирса, узундан-узоқ дуо ўқийди, сўнг қироат билан тилак билдиради:

— Илоҳим сен ҳам менинг ёшимга жетиб юргин, бачам!

Бир гап ҳадеб такрорланавергач, Саид Аҳмад аканинг гаши келди шекилли, сўради:

— Неча ёшга чиқдингиз, тақсир?

— Манба? — деди „дуоғўй“ салмоқлаб. — Шу жил иккам жетимишга кираман.

— Уни қарая! — деди Саид Аҳмад ака. — Сенинг дуойинг мустажоб бўлса, мен саккиз йил аввал ўлиб кетишим керак экан-да! Мен етмиш олтига бордим! Қани, тур ўрнингдан укам, энди жой алмашамиз!

* * *

Саид Аҳмад акада пул кўп. Шунинг учун сафарга чиқсак, оқсоқолдан қарз сўрашни яхши кўрамиз. Берган пули вақтида қайтавермаганидан кейин устоз юрак олдириб қўйган. Қўқонга борган эдик. Кечқурун меҳмонхонада ётиш олдидан оқсоқолдан илтимос қилдим:

— Иложи бўлса, менга беш-олти юз сўм қарз бериб турсангиз. Чеккароқ магазинларда дуруст нарса топилса, болаларга олиб кетардим. (У пайтда 500 сўмга катта қўй берарди.)

— Элик сўмдан ортиқ пулим бўлса, буюрмасин! — деди Саид Аҳмад ака ишонч билан.

Камида икки минг билан келганини билардим.

— Шу гапингиз гап-а? — дедим. — Эшитдингиз-а, Йўлдошали ака, оқсоқолнинг элик сўмдан ортиқ пули буюрмайди.

Йўлдошали ака шу гапга гувоҳ бўладиган бўлди. Эндигина ечиниб ётган Саид Аҳмад ака ўрнидан туриб

шимини қайтадан кия бошлади. „Ха“ десак, „негадир этим увишиб турибди“, деб баҳона қилди. Эртасига китобхонлар билан учрашув бўлди. Энди шу воқеани ҳикоя қила бошлаган эдим, оқосоқол ўрнидан туриб кетди.

— Шошма, сен эплаб айтолмайсан, — деди. — Яхшиси, ўзим гапириб бераман. Бу ярамаслар сафарга чиқса пул олиб юрмайди. Доим мендан сўрайди. Нима, мен етимхонанинг директориманми? Кеча бергим келмади. Билмасдан онт ичиб қўйибман. Бу шум кечаси чўнтагимни қоқлаб қўйишдан ҳам тоймайди. Шунинг учун шимимни кийиб, пулли чўнтагимга қўлимни тикиб ўша ёнбошимни ерга босиб ётдим. Эрталаб туриб бир акса урган эдим, оғзимдан жиринг этиб битта сўлкавой отилиб кетди. Сўлкавойни оғзимга солиб ётган эканман. Эсимдан чиқиб кетибди. Яхшиям акса урганим, Худо кўрсатмасин, ҳиқичоқ тутса борми, лиқ этиб ичимга кетиб қоларди. Ана унда кўрардинг томошани!

* * *

Паррандалардан энг кам уйқуси — хўроз. Ёзувчилардан — Саид Аҳмад ака! Фарқи шуки, хўроз ўзининг қўноғида туриб қичқиради. Саид Аҳмад ака тепангга келиб жаврайди.

Бир гал Асакада меҳмон бўлдик. Аллақайси колхоз боғида ярим кечагача гурунглашиб ўтирдик. Кун бўйи йўл юриб чарчаган эдик. Учта каравотга қатор қилиб жой солишган экан. Эркин Воҳидов билан мен ётиб дам олдик. Саид Аҳмад ака сигарет чекиб, кафтдек радиосини эшитиб ўтираверди. Ухлаб қопман. Бир маҳал Саид Аҳмад ака елкамга туртиб уйғотди.

— Нохуш хабар айтаётганим учун хафа бўлмайсан, болам, — деди маъюс оҳангда, — ҳозир радиода айтди: Англия қироличасининг ити ўлиб қопти.

— Суяк-пуяк тиқилгандир-да, — дедим ансам қотиб.

— Бутун дунёда таъзия эълон қилишибди, — деди Саид Аҳмад ака. — Кўнглим бузилиб кетяпти.

— Боғдаги итингиз номидан ҳамдардлик билдириб,

телеграмма юборинг, — дедим-да, бошимни буркаб олдим.

Мендан иш чиқмагандан кейин Саид Аҳмад ака Эркин Воҳидовнинг бошига борди.

— Эркин, болам, — деди ғўлдираб. — Сен эсли йигитсан. Ҳар балога ақлинг етади. Боядан бери бир нарсани билолмай бошим қотяпти. Товуқнинг чап оёғидан қилинган табака яхши бўладими, ўнг оёғиданми?

Эркин ака „эй, қўйинг-е“, деган эди, оқсоқол шип-шип юриб нари кетди. Тагин кўзим илинибди. Бир маҳал Саид Аҳмад ака иккала каравот ўртасида туриб олиб қаттиқ-қаттиқ гапира бошлади:

— Билмагани сўраб ўрганган олим, орланиб сўрамаган ўзига золим, деган гап бор. Сенлар университетни битирган бўлсанг, мен ўқимаган бўлсам, сўрасам нима қипти? Мен ҳам тарихни билгим келади. Клара Цеткин нечанчи йилда туғилган?

У ёқдан Эркин ака, бу ёқдан мен норози тўнғиллаган эдик, оқсоқол „биринг — шоир, биринг ёзувчи-ман“, деб мақтанасан-у, илминг — капийка!“ деб нари кетди.

Уйқум бутунлай ўчди. Клара Цеткин нечанчи йилда туғилганини шу ўйлайман, ҳеч эслолмайман. Эркин аканинг оромини бузмаслик учун нафасимни ичимга ютиб ётавердим. Ярим соатлар ўтди. Туйқус Эркин аканинг каравоти гичирлади...

— Ўткиржон! — деди секин. — Уйғоқмисиз?

— Ҳа, — дедим. — Кўрмайсизми оқсоқолни, уйқунинг белига тепди!

Эркин ака ҳўрсинди.

— Ростдан ҳам Клара Цеткин нечанчи йилда туғилган эди? Боядан бери шуни ўйлаб ётибман.

Саид Аҳмад ака зипиллаб бошимизга келди.

— Мана энди бинойидек одам бўлдиларинг, болаларим! Ўзимнинг туғилган йилимни билмайман-у, Клара Цеткининг билан нима ишим бор! Турақолларинг! Ҳадемай тонг отади, чой иче-е-б, олди-қочди гаплардан гаплашиб ўтирамиз.

МАЪЛУМОТНОМА

Одам биринчи фарзанди туғилганида қандай қувонса, биринчи китоби чиққанида ҳам шунақа севи-наркан. Ёш ёзувчи Тешабой Болтабоев учун шапалоқ-дек ҳикоялар тўпламининг чиқиши байрам бўлиб кетди. Бунни қарангки, китобга қалам ҳақи ҳам ёзишибди. Нақд ўттиз олти минг сўм! Тешабой китобни бир ярим йилда ёзган бўлса, қалам ҳақини олиш учун ярим йил ҳужжат тўплади! „Ишга кеч қоляпсиз, меҳнат интизомини буз-япсиз“, деб беш-олти марта дашном ҳам эшитди. Бугун ҳам шу масалала „керакли“ идорага келиб икки соатча кутди. Охири „имзо чекувчи“нинг муборак кабинетига кириш шарафига муяссар бўлди.

— Ҳа-а-а-й, укажон, фамилиянгиз нима эди? — деди „имзочи“ эснаб.

— Болтабоев, — деди ёзувчи энсаси қотиб. — Қабу-лингизга ўн еттинчи марта келишим.

— Иби! — „имзочи“ елка қисди. — Ўн еттинчи мар-та келасизми, ўттиз еттинчи мартами, менга нима? Мен давлатнинг ишини қиялпман, укажон! Ҳа-а-а-ай, ту-рар жойингиздан спарапка бормиди?

— Ана, қўлингизда турибди.

— Ҳа-а-а-й, яна бир ўқиб кўрайлик-чи! „Берилди ушбу маълумотнома, шу ҳақдаки, фуқаро Болтабоев Тешабой чиндан ҳам Бештепа мавзеси, Ўнтепа кўча-сида истиқомат қилади. Қўни-қўшнилари билан муно-сабати нормальный. Маҳалла ишларига аралашиши ёмон эмас. Хотини билан уришмайди. Бир ўғил, бир қизи бор...“

Ҳа-а-ай, домкомнинг имзоси бор. Котибаники бор. Кўча бошиники бор. Участка нозириники бор. „Ҳушёр-хонага тушмаган“, деган спарапка ҳам бор. Муҳр бор... Бу ёғи жойида экан, укажон... Қанча пул олишингиз керак эди ўзи? Ўттиз олти мингми? Нимага оляпсиз давлатнинг шунча пулини?

— Гонорар.

— Қанақа генерал?

— Генералмас, гонорар.
— Нега оляпсиз ўша ганарални?
— Ёзганим учун.
— Нечтасини кулатдингиз?
— Нимани кулатаман?
— „Нимани“ эмас, „кимни“ денг! Нечта одамни кулатдингиз?

— Нега кулатишим керак экан?
— Иби! Бировнинг устидан ёзган одам кулатиш учун ёзадими ахир?

— Мен иғвогар эмасман! — деди Болтабоев йиғламоқдан бери бўлиб. — Мен ҳикоя ёзаман!

— Иби, шундай демайсизми, укажон! Шоирман, шиғир ёзаман, денг! — шиғир эмас, ҳикоя.

— Ҳай, нима фарқи бор? Ишхонангиздан спарапка бормиди? — Топширганимга беш ой бўлган.

— Ҳа-ҳа, тўғри. Мана бу ёқда экан сабил. „Берилди ушбу маълумотнома, шу ҳақдаки, Тешабой Болтабоев чиндан ҳам нашриётда „мусаҳиҳ...“ Менга қаранг, укажон, ишхонанглари чорвачиликка алоқаси борми?

— Қанақа чорва?

— Ишхонангизда эшак борми?

— Нашриётда эшак нима қилади?

— Бўлмаса, нега „Муса-ҳиҳ“ деб ёзиб қўйибди? „Хиҳ“ деб эшакка хала берилади-ку, укажон!

— „Мусаҳиҳ“ эмас, мусаҳҳиҳ! Корректор дегани.

— „Хиҳ-пих“ деб ўтирмасдан директорни директор деб қўя қолса ҳақи кетадими? Қайси саводсиз ёзган бу спарапкани?

— „Директор“ эмас, корректор!

— Иби, директорми, коллекторми, менга нима? Менинг вазифам давлатнинг бир тийинини ҳам талон-тарож қилдиришга йўл қўймаслик! Ҳай, майли, келин ҳам ишласалар керак бирон жойда?

— Ишлайди. Ана туғуруқхонадан берилган маълумотнома қўлингизда турибди.

— Бунисими? Анавинисими? Ҳа, манавиниси экан. „Берилди маълумотнома шу ҳақдаки, фуқаро З. Болта-

боева Т. Болтабоевнинг законний хотини ҳисобланади“. Илова қилинган сурат бор. ЗАГС қоғозининг ксерокопияси бор. Яхши-и-и! Энди келинга берилган характеристикани ўқиймиз! „Зухра Болтабоева саккиз йилдан бери ўн иккинчи туғуруқхонада ҳамшира бўлиб ишлайди, қўли енгил. Лубой хотинни беш минутда туғдириб ташлайди. Ишлаб чиқариш режасини ошириб бажармоқда. 3. Болтабоевнинг исменида хотинлар нуқул эгизак туғади“. Маладес, келин, маладес! Сизга ҳам икки жуфтгина эгизак совға қилсалар чакки бўлмасди, укажон! Ҳа-а-ай, кейинги масала: чет элда қариндошуруғлар борми?

— Йўқ. Мана, Ташқи ишлар вазирлигининг маълумотномаси! Буниси элчихоналардан олинган справкалар. Тожикистон, Ҳиндистон, Вьетнам, Бангладеш, Бирлашган араб амирликлари, Россия, Япония...

— Мана бу бошқа гап, укажон! Маладес! Соғлигингиз тўғрисидаги спарапкалар қаёқдайди?

— Ҳаммасини топширганман!

— Қаёққа даф бўлди бу палакат-а? Ҳа, мана бу ёқда экан. Қани, кўрайлик-чи? Терапевт — бор, хирург — бор. Инфекционист — бор. Травмотолог — бор. Кулоқ дўхтир бор. Гинеколог — бор... Шошманг, гинеколог кўшимча бир нима ёзибдими? „Спарапка ушбу ҳужжатни талаб қилган „дурдом“га кўрсатиш учун берилди...“ Ҳа-а-а-й, гинеколог — бор, эндокринолог — бор...

Укажон, билишимча, сиз хатга кўп тикиласиз, тўғрими?

— Кўзим жойида. Ана, окулист маълумотномаси!

— Унисини айтаётганим йўқ. Сиз хатга кўп тикиласиз. Ақлий меҳнат қиласиз. Маълумки, ақлий меҳнат одамнинг миясини зўриқтиради. Мия зўриқавериб-зўриқавериб охири...

— Бўлди, тушундим. Мана, жиннихонадан маълумотнома! Ҳисобда турмаслигим ҳақида!

— Буниси-чи?

— Бу тери-таносил касалликлари диспансеридан. Уларга ҳам ишим тушмаган.

— Маладес, укажон, маладес! Бачалар нечта эди?

— Иккита. Ўғлим учинчи синфда ўқийди. Мактабдан берилган маълумотнома қўлингизда турибди.

— Шундайми? Қани, кўрайлик-чи, қаёқда эди бу? Ҳа-а-а, мана! Бизда қоғоз йўқолмайди, укажон! „Тешабой Болтабоевнинг ўғли Болғабой Тешабоевич чиндан ҳам учинчи синфда ўқийди. Отаси мактаб ремонтига пастаянний ёрдам бериб туради. Ўтган йили уч банка краска, олти қоп қум, бир қоп алибастр олиб берган“. Буниси боғчадан берилган спарапка шекилли? „Т. Болтабоевнинг қизи Лолахон яхши қиз. Отаси Т. Болтабоев байрамларни, боғча мудирасининг, тарбиячи опаларнинг туғилган кунини ҳеч қачон унутмайди“. Маладес, укажон, маладес! Дарвоқе, ота-онангиз тирикмидилар?

— Вафот этишган. Мана, маълумотнома!

— Бир ўқиб кўрайлик. „Берилди маълумотнома шу ҳақдаким, фуқаро Тешабой Болтабоевнинг отаси йигирма икки йил, онаси йигирма йил аввал ўлган. Шу пайтгача тирилгани йўқ. „Гули сиёҳ“ идорасининг бошлиғи. Имзо. „Йўғонтепа“ қабристонининг гўркови. Имзо“. Яхши, укажон, кўп яхши! Фақат, ҳайронман, шу пайтгача нега тирилишмади экан...

Ҳай, майли, энди асосий масалага келайлик. Биласиз, налог масаласи строгий масала! Налогни вақтида тўлайсизми? Фақат ростини айтинг!

— Ҳаммасини тўлайман! Тўламасам кечаси билан ухлолмай қашланиб чиқадиған одатим бор. Мана, налоговой инспекциянинг декларацияси! Мана, „Ий-эн-эн!“ Манавиниси — даромад солиғи. Буниси пенсионний фондники! Мана, уй солиғи, мулк солиғи, ер солиғи, атапление солиғи. Буниси электрники, манавиниси газ солиғи, ахлат солиғи!

— Буниси-чи, укажон, буниси қанақа спарапка?

— Буми? Бу — экология идорасидан олинган маълумотнома. Биз оиламиз билан фақат ўзимизнинг санузелдан фойдаланамиз. Шунда экология бузилмайди.

— Иби, зўр гап-ку бу, укажон! Демак, ҳар ким тўлка ўзининг туалетидан фойдаланиши керак. Акс ҳолда эко-

логияни бузади, тўғрими? Маладес, укажон! Ҳай, сув-чи? Сув нима бўлган?

— Мана совуқ сувники. Буниси иссиқ сувники. Уч ойлигини олдиндан тўлаб қўйганман.

— Маладес, укажон, маладес! Телефон масаласи нима бўлган? Билиб қўйинг: межгородний телефондан фойдаланиш амма-холангиз билан гаплашиш эмас. Ҳар миноти доллар туради! Ўшанинг спарапкаси...

— Ана, чап қўлингизнинг тагида турибди.

— Тўғри, укажон! Туман телефон тармоғидан спарапка бор экан. Шаҳар тармоғидан — бор. Буниси нима эди? Ҳа, межгороднийдан! „Фуқаро Т. Болтабоев Андижон билан гаплашмаган. Ашхобод билан гаплашмаган. Бухоро, Будапешт, Вобкент, Варшава билан гаплашмаган...“ Ҳай, тагин биттагина иш чала қопти-да, укажон! Антарктида билан гаплашган жойингиз йўқми?

— Йўқ! Мана янги маълумотнома!

— Қани, кўрайлик-чи! „Берилди ушбу маълумотнома шу ҳақдаки, Ўнтепа кўчасида истиқомат қилувчи фуқаро Т. Болтабоев ҳеч қачон, ҳеч ким билан телефонда гаплашган эмас. Чунки унинг уйида телефоннинг ўзи бўлмаган“. Иби, интересна!.. Ҳай, майли, буниси қанақа спарапка? Ҳа, ўзимиз талаб қилиб эдик. „Фуқаро Т. Болтабоев ҳар куни эрталаб соат саккиздан ўттиз минут ўтганида 5-автосаройнинг 32-маршрут бўйича қатнайдиغان автобусига минади. Кира паттасини нақд сотиб олади“. Маладес, укажон, маладес! Мана буни спарапка деса бўлади. Қаранг, ксерокопияси бор экан. Энди, айтинг-чи укажон, абедни қайси ресторанда қиласиз?

— Мен ресторанга кирмайман.

— Унда қайси ошхонада абед қиласиз?

— Ошхонага ҳам кирмайман.

— Иби! Нима, кун бўйи тишингизнинг кирини сўриб юрасизми?

— Мен ишхонада тушлик қиламан.

— Э, ҳа-а, ишхонада, денг? Чой ҳам ичган чиқарсиз?

— Чой ичаман!

— Ана шунақа-да, укажон! Значит чой ичасиз. Чойни ичиш учун қайнатиш керакми? Ҳай, деб туринг! Чойни электр чойнак ёки „Тефал“да қайнатасизми? Значит давлатнинг электр энергиясидан фойдаланасиз, шундайми? Шаҳар электр тармоғидан спарапка олиб келишингизга тўғри келади. Борми, шунақа спарапкангиз?

— Бор! Мана, ўқиб кўринг!

— Иби, бунисиям борми? Қани кўрайлик-чи? „Берилди ушбу маълумотнома шу ҳақдаки, нашриёт „муса-ҳҳи-ҳи“ Т. Болтабоев чиндан ҳам ҳар куни соат ўн учдан ўн тўртгача ишхонада тушлик қилади. Уйидан сомсами, бутербродми, олиб келади. Овқатланиб бўлгач, чой ичади. Чойни ўз уйидан ўзининг термосига солиб келади. Давлатга тегишли электр токидан фойдаланмайди“. Э, маладес, укажон, маладес! Энди... Сўраганнинг айби йўқ... Сиз шигир ёзадиган шоир бўлсангиз. Значит мухлискаларингиз ҳам бўлиши керак. Албатта, бу ҳар кимнинг личний иши-ку, масаланинг бошқа томони ҳам бор-да! Дапустим, шигирларингизни ўқиган қандайдир аёл сизни яхши кўриб қолди. Сиз у билан жиндай „дон олишиб“ кўйдингиз. Аёл шўрлик бўғоз бўлиб қолди. Канечна, сиз унга уйланмайсиз. Аммо туғилган бачага барибир алимент тўлашингиз керак-ку, тўғрими?

— Тўппа тўғри! Мана, шаҳардаги ўн тўртта туғуруқхонадан маълумотнома! Биронтасида мендан никоҳсиз туғилган бола қайд этилмаган!

— Йў-ў-қ, укажон, сиз гапни чалғитманг! Мабодо ўша аёл шўрлик шарманда бўлишдан қўрқиб, бачасини болалар уйига ташлаб кетган бўлса-чи? Бу ҳолда сиз злостний неплательшик бўласиз! Билиб кўйинг!

— Бунгаям маълумотнома бор. Марҳамат!

— Кўрайлик-чи? Хў-ў-ўш... „ДНК“. Нима дегани бу? Давлат назорат кўмитасими?

— Йўқ, ДНК ирсиятни аниқлайди. Биронта етим боланинг ирсияти меникига мос келмас экан. Текширтириб кўрдим!

— Иби ҳа-а-ай! Оббо укажон-ей! Оббо маладес-ей! Келинг, бир нарсани очиқчасига гаплашиб олайлик. Шунча шиғир ёзган шоир...

— Шоир эмас, ёзувчи. Шиғир эмас, ҳикоя...

— Ҳай, нима фарқи бор? Шундай шоир наҳотки, биронта бегона аёлнинг қўлидан тутмаган чиқсангиз?

— Мана, маҳалла хотин-қизлар қўмитасининг маълумотномаси! Ўқинг! Овозингизни чиқариб ўқинг!

— Ҳай, ўқисак-ўқибмиз-да! „Берилди маълумотнома шу ҳақдаки, Бештепа мавзеси, Ўнтепа кўчасида истиқомат қилувчи фуқаро Тешабой Болтабоев ўзининг законний хотинидан бўлак биронта аёлнинг қўлидан ҳам, оёғидан ҳам ушлаган эмас. Мингтепа маҳалласи хотин-қизлар қўмитасининг раиси. М. Жабборова“.

— Иложи бўлса манави маълумотномани ҳам папкангизга тикиб қўйсангиз.

— Нима экан бу?

— Қўшимча справка. Ўқинг.

— Ўқиймиз. Абизателна ўқиймиз! „Биз қайси эр қачон ичиб келиб хотинини дўппослашини, қайси хотин эрини камандировкага жўнатиб, „шеф“ини „меҳмон қилишини“, кимнинг оstonасида эрталаб шприц ётиши, қайси хонадонда кечаси билан гумбур-гумбур музика жаранглаб, базми-жамшид бўлишини беш қўлдек биламиз. Гарантия бериб айтамизки, Тешабой Болтабоевларнинг оиласидек намунали оила йўқ. Эрхотин иноқ. Болалари одобли...“. „Етмишдан — тўқсонгача“ очиқ турдаги кампирлар жамиятининг аъзолари: Халча Шарипова, Лариса Ивановна Петрова, Нонна Георгиевна Гаприндашвили, Сара Моисеевна Абрамова, Аза Ароновна Амбарцумян, Гулисиймо Маматзода, Оксана Тарасовна Харченко, Лидия Ким, Розия Тухватуллина ва бошқалар. Жами ўн етти имзо...“ Ҳай, майли, укажон, бу спарапкаларга ишондик. Аммо эркак киши „шўхлик“ қилса маҳалласида қилмайди-ку. Мана ўзимиздан қиёс. Тўғрими? Мухлискаларингиз маҳаллангизда бўлмаса, четда бордир?

— Унисигаям „спарапкам“ бор.

— Йўғ-е! Қани, бир кўрайлик-чи! Ҳа-а-ай! „Берилди ушбу справка отгинанг ўчгур Тешабой Болтабоевга шу ҳақдаки, бу урод импотентми, десам, импотентга ўхшамайди. Қомат зўр. Мускулатура — „туши свет!“ Аммо фирмамизнинг олдидан неча бор ўтиб, бирон марта қайрилиб қарамайди, сволоч! Бунисиям майли, яқинда бизнесимизга халақит бериб, „Сенлар ёшларни бузаяпсан, газетага ёзаман“, деб угроза қилди, несчастний! Службамиздан пастаянний текинга фойдаланадиган клиентимиз „Босс“га айтиб таъзирини бердирмасам, Мама Роза отимни бошқа қўяман! „Висол“ масъулияти чекланган ташкилотга қарашли „Хизмат-беминнат“ фирмасининг генеральний директори М. Р. Қўшшаева“. Вой укажон-ей! Вой маладес-ей! Бу ёғиниям — спарапка қилиб қўйганман, денг! Қойил! Қойил! Энди...

Битта серёзний гап, укажон. Бир иш қиласиз. Бештепа мавзеси, Ўнтепа кўчасида истиқомат қилувчи фуқаро Тешабой Болтабоевнинг қўлидаги ҳамма спарапкалар аслига тўғри“, деган маънода биттагина спарапка олсангиз, олам — гулистон!

— Бунақасини кимдан оламан?

— Биздан-да, укажон, биздан! Биласиз, мушук туғул чумоли ҳам текинга офтобга чиқмайди. Менга борйўғи эллик минггина берсангиз, спарапка „сем милитда“ қўлингизда бўлади. Нақд ўттиз олти минг ганаралингизни олиб, бошингиз оққан томонга кетаверасиз! Келишдикми?

ЎЛДИ — АЗИЗ БЎЛДИ

Ҳар ҳафта бўлиб турадиган, „қатъий“, „охирги“ чоралар кўриладиган, одатдаги мажлис эди.

— Маҳкамов қани? — бошлиқ кўзойнагини бурнининг учига тушириб, тўпланганларга таҳдидли қараб чиқди. — Мажлис тўққизда бошланишини билармиди?

Маҳаллий қўмита раиси ранги ўчиброқ ўрнидан турди.

— Ўтган жума куни йўлакка эълон осиб қўйганмиз, — деди минғирлаб. — Меҳнат интизоми муҳока-

ма қилинади, деганмиз. Ўқиган бўлиши керак. Ҳар нечук саводи бор-ку...

— Саводи бормиш! — бурчакда ўтирган бошбўх тўн-гиллади. — Саводи борлиги учун келмаган. Аслида худди ўша Маҳкамовнинг интизомини муҳокама қилиш керак! Худони берган куни кечикади, мукофотдан маҳрум қилайлик десак, жонларинг ачийди.

— Ай, ҳаммаси беспользно! — деди фаррош кампир шарттакилик билан. — Пьянство йуқ бўлди деймиз, арақ соғлиққа вредний, деймиз... Азизнинг кабинетида кайдий день бутилка шиқади! Қаёқдан пул топади, арақ паразитга!

— Э, содда хотин! — қоровул тоға носини бурчакдаги симсаватга туфлаб, тўнининг энги билан мўйловини артди. — Ичаман, деган одам ўғирлик қилиб бўлсаям пул топади, арақ палакатга! Бир қўшним бор, фирт пиёниста! Қайси куни хотини айтибди. Шу арақ ўлгурни тилла баҳоси қилиб қўйса ичишни ташлармидинг, деса эри айтармиш: „Арақ тилла баҳоси бўлса, мен-ку ичишни ташламасдим, лекин сен бола-чақанг билан оч қолардинг“, дермиш! Азиз деганларингга парижтамас. Кечаям ҳамхонаси билан алламаҳал чиқиб кетувди. Баданида бор эди-ёв...

— Шухрат биланми? — деди бошлиқ қоғоғини солиб.

— Э, отини қаттан биламан! — Қоровул тоға қўлини силтади. — Шухратми, Шовкатми?! Гапнинг очигини айтайми? Манга қолса, шу идорага ҳар куни ўттиз тўққиз одам кириб, ўттиз тўққиз одам чиқиб кетса бўлди. Қачон келади, қачон кетади, ишим нима? Ман ўн беш ёшимда ишга кирганман. Зовутга. Уруш охирлаб қолган эди. Ўртоқ Исталинга қойилман. Ишга етти минут кечикдингми, онангни Учқўрғондан кўрдим деявер! — Қоровул тоға аразлагандек юз ўгирди.

— Аммо-лекин Худойлигимни айтаман: кечаям бор эди, Азизнинг баданида. Биламан-да, бу зорманда дарров одамнинг юзини қизартириб юборади. Иккаласининг юзиям мош еган хўрознинг тожисига ўхшаб турувди.

Ҳар томондан ҳайратомуз хитоблар янгради.

— Ие, Шухратнинг ўзи қани? Уям кўринмайди-ку?

— Ҳамтовоқлар!

— Ҳаммаҳалла денг! Бир кўчада туради. Мохов мохов билан қоронғида топишади. Шу пайт эшик журъатсизгина гийқиллади. Остонада кичик ходим Шухрат Эминов пайдо бўлди.

— Мумкинми? — деди мунғайиб.

— Келардингиз-да! — Маҳаллий қўмита раиси чи-мирилди. — Юқорига ўтинг! Ҳар нечук ёш ходимсиз.

Шухрат ўрнидан жилмади. Ҳаммага бирма-бир мўлтираб қараб чиқди-да, тўсатдан ҳиқиллаб йиғлаб юборди.

— Айрилиб қолдик, — деди бурнини тортиб. — Азиз акамдан айрилиб қолдик!

Хонага оғир, узоқ сукунат чўкди. Кейин кичик ходимни ўкинч, меҳр, ҳайрат, ҳатто қизиқиш аралаш саволларга кўмиб ташлашди.

— Ие?

— А?

— Маҳкамов-а?

— Азизжонни айтяпсизми?

— Вой бечора-а-а! Ёшгина эди-я!

— Қачон?

Биринчи бўлиб қоровул тоға ўзини босиб олди. „Худо раҳмат қилсин“, деб юзига фотиҳа тортди.

— Тушунтириброқ гапиринг, укажон! — деди бошлиқ овози титраб. — Нима бўлди ўзи?

— Ҳар куни бирга кетиб, бирга келардик, — деди Шухратжон ҳиқиллаб. — Кечаям биргалашиб кетдик. Бекатга борсак 63- автобус турган экан. Бўш жойлар ҳам бор эди. „Азиз ака, автобусга минамизми?“ десам, „Йўқ, юрагим сиқилиброқ турибди, пиёда кета қолайлик“, дедилар. У ёқ-бу ёқдан гаплашиб кетдик. Кўчаларининг бошига борганда, Азиз акам айтдилар: „Шухратжон“, дедилар, „укажон“, дедилар. — Шу ерга келганда Шухрат Эминов ўпкасини тутолмай баралла йиғлаб юборди. — „Укажоним“, дедилар. „Мен ўлиб

қолсам, йиғлайсизми?“ дедилар. Юрагим шув этди. „Унақа деманг, акажон!“ дедим. Шунда кулдилар. Бирам чиройли, бирам мулойим кулдиларки... — Шухрат кассасидан рўмолча чиқариб кўз ёшини артди. „Ҳазиллашдим“, дедилар. „Эрта билан саккиздан кечикмай етиб келинг, мажлис бор“, дедилар. „Хўп“ дедим. Эрталаб... Эрталаб... — Шухратжон тагин ўпкаси тўлиб йиғлаб юборди. — Келсам, Азиз акам кўринмайдилар. Ўн минут кутдим. Йигирма минут кутдим. Ўзидан-ўзи юрагимга ғулғула тушди. Уйларига бора қолай, деб шундоқ кўчага кирсам, эшикларининг олдида тумонат одам. Опалари — Ҳанифа холам „Вой жигарим“, деб дод соляптилар. Тўртта ўғиллари... — Шухрат рўмолчасига бурнини қоқди. — Тўртта ўғиллари тўн кийиб, белига белбоғ боғлаб турибди. „Отажоним, отажоним“, деб чунонам йиғлаяпти, чунонам йиғлаяптики, самандар чидамайди... Мажлис тўхтади.

— Та-а-ак... — деди бошлиқ ғуссага ботиб. — Чатоқ бўпти! Яхши йигит эди...

Хўп, ўзаро ёрдам кассасида қанча пул бор?

Кассир келинчак дик этиб ўрнидан турди.

— Ҳаммасини олиб келинг! Сиз... — бошлиқ маҳаллий қўмита раисига буюрди. — Местком қарорини чиқаринг. Бундан ташқари, марҳум дўстимизнинг бир ойлик тўлиқ маошини бериш керак.

— Укалар... — деди қоровул тоға салмоқланиб. — Ёшим иккам саксонга чиқиб, ўн битта ўлик кўмдим. Тўй маслаҳат билан бўлади. Ўлим бехосдан келади. Ўлик кўмишнинг ўзи бўларканми? Гўрков, юғучи, балобаттар... — у тўнининг этагини қайириб, эски шимининг пистон чўнтагидан пул чиқарди. — Мана! Азизжоннинг сағир болаларига... Пийсабилло. Ҳаммамизнинг борадиган жойимиз икки қулоч ер!

Бошлиқ кассасидаги бор пулни стол устига ташлади. Бирпасда аллақанча пул тўпланди. Кассир пулларни санаб, қанчалигини айтди.

— Ёрдам кассасидан ҳам қўшинг, — деди бошлиқ буюриб. — Кейин кичик ходимга юзланди. — Авазжон!

Гириллаб боринг. Пулни Азизжоннинг опаларига берасиз. Жамоа номидан. Раччўтини тагин олиб келаман денг... Кейин... Қачон чиқаришларини аниқ билиб келинг. Пастга тушиб, Боряга айтинг. Хўжайин буюрдилар, тез борарканмиз, денг.

Шухрат бурнини тортганча хонадан чиқиб кетди.

— Сиз, — деди бошлиқ боядан бери бир нуқтадан кўз узмай мунғайиб ўтирган бўлим мудирига, — газетага таъзиянома тайёрланг! Жамоа номидан. Эртагаёқ чиқаришсин!

Бўлим мудури индамай бош ирғаб чиқиб кетди.

— Одамшавандалигини айтинг... — Котиба боя узилиб қолган гапини давом эттирди. — Азиз акам баъзан кириб қолардилар. Бошқаларга ўхшаб „чой қани?“ деб дағдаға қилмасдилар. Чойниям ҳазил қилиб сўрардилар. „Эй тавариш бўлса гар, юз грамм чойдан налей“, дердилар. Яна бошқа гаплиариям бор эди. — Котиба пешанасини тириштириб узоқ ўйлади. Эслади шекилли, юзига маъюс табассум ёйилди. — „Ҳазратим, чанқовдан ўлдим, ичгали чой бер менга“, дердилар...

— Желудочник — вообше опасний касал, — фаррош кампир оғир бош чайқади. — Миним куёвимда желудка билан китти. Ҳозир мин неудобний положенияда қолдим. Может бит Азизжон арақмас, минералний сув ичган чиқар... Аллах, ўзинг простит ит!

— Э, фалак! — деди қоровул тоға оҳ чекиб. — Одамзоднинг ҳоли шу-ку, беш кунлик дунёда қадри йўқ. Манку, саводсиз, оми бир одамман. Аммо-локигин Худонинг бегуноҳ бандасини шунчалик хўрлаш инсофданмиди? Аввалги майлисдаям ҳаммамиз Азизжонни ўртага олиб талагандик. Ишга икки соат кеч келса, осмон узилиб ерга тушибдимми? — қоровул тоға бошлиққа надомат аралаш қараб қўйди. — Мени айтди дерсизлар. Азизжон борганда жаннатнинг эшиги ланг очилиб туради! Пропуска сўрамасдан қўйиб юборади, фаришталар...

Ўтган чоршанба куни десангиз, соат ўнлардами-ей, ўн бирлардами-ей, хуллас, хуфтонни ўқиб бўлгандим.

Мундай қарасам, зинадан секин тушиб келяпти. „Баҳай, Азизжон, кеч қопсиз?“ десам, кулади. „Тоға, — дейди, бир топишмоқ айтсам, топасизми? — дейди. „Қани эшитайлик!“ десам, нима дейди денг? „Борида кўролмайсиз, йўғида тополмайсиз, нима бу?“ дейди. Гапнинг очигини айтсам, ўйлаб-ўйлаб тополмадим. „Ҳай, шаҳар бердик, укажон“, десам у юзимдан ўпади, бу юзимдан ўпади, нуқул кулади. „Оббо, тоғажон-ей! Одамни айтяпман, тоғажон, одамни!“ дейди. Шундоқ деди-ю, йўлига кетаверди. Вақти қазоси етганини билган экан-да, шўрлик. Авлиё эди, Азизжон, авлиё эди! Илоё жойи жаннатда бўлсин!

Қоровул тоға қизил белбоғини ечиб, мижжаларини артди.

— Ҳар нечук мукофотдан маҳрум қилмаганимиз яхши бўлган экан, — маҳаллий қўмита раиси маъюс хўрсинди. — Биласизларми, мен Азизжон билан бир курсда ўқиганман. Ичимизда энг қобилятли студент — Азиз Маҳкамов эди! Круглий бешга ўқирди. Бирон марта дарс қолдирмасди. Ҳашарга чиқсак, ҳаммадан кўп пахта терарди...

— Азиз акам жўн одам эмас, фаришта эдилар, — деди котиба хўрсиниб. — Шухратга айтган гапини эшитдингларми, „Мен ўлсам, йиғлайсанми“, дебдиларми?

Бўлим мудирини қоғоз кўтариб кирди.

— Таъзияномани ўқиб берайми? — деди савол назари билан қараган бошлиққа. Сўнг тутилиб ўқий бошлади: „...ташкилоти собиқ ходим, ҳалол меҳнаткаш, камтарин инсон...“

— Улуғ! — деди бошлиқ ердан кўз узмай, — „улуғ“ деган сўзни ҳам кўшиб қўйинг. Олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ, дегани тўғри. Азизжон ҳақиқатан ҳам улуғ инсон эди!

Яна чорак соатча ҳамма ўз хаёли билан банд бўлиб ўтирди.

— Хўп, ўртоқлар! — деди бошлиқ маъюс суҳбатга айланиб кетган мажлисга якун ясаб, — Шухратжон келсин, ҳаммамиз марҳумни чиқаришга борамиз. Аёллар

ҳам. Ҳарна, оиласига руҳий мадад бўлади.

Ходимлар энди ўрнидан турган эди, эшик яна журъатсиз гийқиллади. Остонада Шухрат Эминов пайдо бўлди.

— Хўш? — деди бошлиқ. — Соат нечада?

— Кечаси узилган бўлса, пешинга чиқаради-да! — қоровул тоға девордаги соатга қараб қўйди. — Масжиддан мўйсафидлар чиқишига мўлжаллашса, икки соат қопти.

Шухратжон хонадагиларга тагин бирма-бир мўлтираб қаради.

— Биласизларми? — деди каловланиб. — Жиндай англашилмовчилик бўпти...

Ўрнидан турганлар қайтиб жойига ўтирди. Ўттиз етти жуфт кўз кичик ходимга қадалган, ҳеч кимдан садо чиқмас эди. Шухрат Эминов бутунлай довдираб қолди.

— Биласизларми? — деди овози қалтираб. — Ўлган Азиз ака эмас... Поччаси экан.

— Қанақасига? — бу сафар биринчи бўлиб бошлиқ тилга кирди. — Сиз... Сиз Азиз Маҳкамов ўлибди деб... — Қаёқдан билай?

— Шухратжон қочиб қолишни мўлжаллагандек эшик тутқичини ушлади...

— Бир ёқда опаси, бир ёқда хотини „вой жигаримлаб“ турган бўлса, болалари „отажоним“, деб додлаётган бўлса...

— Хўш! — деди бошлиқ қовоғини солиб.

Кичик ходим нажот кутгандек атрофга олазарак қаради.

— Поччаси касал эди ўзи, — деди бурнини тортиб. — Ярим йилдан бери... Азиз акам опасининг уйида турар эди.

— Унисини сўраётганим йўқ! — Бошлиқнинг қон босими кўтарилди чоғи, икки юзи қизариб кетди.

— Сиз бўлган гапни айтинг!

— Пастга тушдим, — деди Шухратжон тушунтириб. — Шўпирингиз папирос чекиб ўтирган экан. Айт-

дим. „Боряжон“, дедим. „Шундоқ, шундоқ, Азиз акам ўлиб қоптилар“, дедим. Боряжон дарров папиросни ташлади. „Ўтиринг, ака“, деди. Учиб бордик. Борсак, Азиз аканинг болалари „отажон“, деб изиллаб йиғла-япти. Ҳовлига кирдик. Ханифа холамдан кўнгил сўра-дим... Бир маҳал бундоқ қарасам... Бурчакдаги уйдан Азиз ака чиқиб келяпти... — Кичик ходим бир зум жим қолди. — Қўрқиб кетдим! Ўлай агар, қўрқдим. „Кел-дингизми, укажон“, дейди. „Поччажонимдан айрилиб қолдик-ку, Шухратжон, поччам эмас, туғишган ота-жоним эди“, дейди.

— Пул-чи? — кассир келин нажот кутгандек илтижо қилди.

— Пул нима бўлди?

— Қанақа пул? — Шухрат кўзларини пирпиратди.

— Марҳумга ажратилган пул. Ёрдам кассасининг пу-ли! — деди кассир йиғламоқдан бери бўлиб. — Эртага камиссия текширса нима дейман?

— Қаёқдан билай? — кичик ходим ҳар эҳтимолга қарши эшикни каттароқ очди. — Ўзларинг Ханифа хо-лага бергин, дединглар-ку! Бердим.

— Ҳаммасини-я?!

— Эсингиз жойидами, Шухрат?! — деди котиба жи-ғибийрони чиқиб. — Эрим налугга тўлайсан, деб бер-ган пул эди. Иситмаган „доми“ ўлгурга ойига ўн икки мингдан „атаплениа“ налуги келади! У ёқда электр, бу ёқда ахлат пули! Шўрим қурсин, эримга нима дейман энди!

— Сизларни билмадим-ку, шахсан мен янги ходим-ман! — деди кассир келин ўрнидан туриб. — Биз бюд-жетдаги ташкилотмиз. Давлат пулини аллакимнинг ўлган поччасига сарфладим, деб ҳужжат қилолмайман! Буна-қа атчўт ўтмайди!

— У-бу дейсизлар-ку, Азиз аканинг ўзидаям, бор-да, — деди котиба. Бирам бачкана! Бирам бачкана! Ёшига ярашмаган қилиқлар қиладими-ей, шиғир тў-қийдими-ей! Чой ичгинг келса кир, ич заҳарингга! Шоирликни ким қўйибди сенга, одамни ишдан қол-

дириб... Вой Худойим. Шунча налугни қандоқ тўлайман энди?

— А вообше, — фаррош кампир қўлини пахса қилди. — Точна биламан! Азизнинг кабинетидан каждай день арақ бутилкаси шиқади. Этикеткасини олиб ташласа-да, запахидан биламан! Точний „Необикновенный“ арақ!

Маҳаллий қўмита раиси мажлис давом этипти, деб ўйлади шекилли, қўл кўтарди.

— Мумкинми? — деди мингиллаб. — Азиз Маҳкамов билан бир курсда ўқиганимиз рост. Ҳар нечук биринчи курсда ёмон ўқимади. Аммо иккинчи курсдан айниди. Дарсга арақ ичиб келадими-ей! Курс ишларини нуқул мендан кўчирган. Учинчи курсдан у ёғига пахтага ваабше бормаган!

Мажлис аллақачон тугаган бўлса ҳам ҳеч ким жойидан жилгиси келмас эди.

— Гапнинг очигини айтайми? — қоровул тоға ўрнидан туриб, тўнининг барини қайирди. Киссасини ковлаб, чап кафтига мўлгина нос солиб отди. — Гапнинг очигини этсам, Азиз диганинг қип-қизил жинни! Қип-қизил пияниста! Исга келаётганда босини сангаллаб келади-да, исдан кетаётганда басараси хўзозни тозисидай қиззазиб қайтади! Мен ҳайлонман, мунақа аҳмони нимага ислатиб юзибсила? — У эшик олдида мўлтираб турган кичик ходимга қўлини бигиз қилди. — Манаву Суҳратми, Совкатми отини билмиман, буям ўсанинг ҳамтовоғи!

Эшик олдида шумшайиб турган Шуҳратни нари суриб, бўлим мудири кирди.

— Таъзияномани редакцияга ким олиб боради?

— Анавинга беринг! — деди бошлиқ тўнғиллаб. — Таъзияномани ўликнинг ўзига обороиб беради!

Шу куни навбатдаги мажлис навбатдаги қарорни қабул қилди...

Мажлис қароридан кўчирма: „Меҳнат интизомини муттасил бузиб келгани, ичкиликбозлик қилгани учун Азиз Маҳкамовга охирги марта қатъий огоҳлан-

тириш эълон қилинсин! Маҳкамов билан ҳамтовоқлик қилган Шухрат Эминов жамоани алдагани учун сўнги марта огоҳлантирилсин! Марҳум Маҳкамовга адашиб бериб юборилган пул жойига қайтарилсин!”

Қарор бир овоздан қабул қилинди.

...Тўрт кундан кейин Маҳкамов билан Эминовни Чигатойдаги лағмонхонада кўрганлар бор. Икковлари жиндай-жиндай „нўш айлаб“, меҳнат интизоми масаласидаги янгиликлардан гурунглашиб ўтиришган эмиш.

МЎМИНТОЙ

*„Поччалар Ача бўлди,
Ачалар Почча бўлди“.*

Халқ мақоли

Куала-Лумпурдан учган „Боинг“ ҳаво кемаси Тошкент аэропортига келиб қўнганида кун оған эди. Мўминтой халқаро залда интиқ бўлиб тагин бир соатча кутди. Ниҳоят, залнинг нариги эшигида Маликаи Турондот кўринди. Ёнида тансоқчиси — „ушу“ бўйича Осиё чемпиони Барчиной.

Мўминтой ҳамма эркаклар қатори хотинини кўзи тўрт бўлиб кутган, соғинган эди. Кўлидаги гулдастани кўтариб истиқболига югурди. Маликахоннинг лабидан бўса олмоқчи эди, хотини юзини тутиб қўя қолди. Мўминтой кўнгли чўкса ҳам сездирмади.

— Ассалому алайкум, хоним, — деди одоб билан. — Зиёратлар қабул! Яхши келдингизми?

Маликахон аёлларга хос вазминлик билан „дуруст“ деди-ю, зина томон йўналди. Учовлашиб пастга тушдилар. Яп-янги „БМВ“нинг эшиклари очик турар, ҳайдовчи белгиланган тартибга биноан рулда қилт этмай ўтирарди. Мўминтой Маликахоннинг ёнига ўтирмоқчи эди, хотини „шўпирнинг олдига ўтираверинг“, дегандек имо қилди. Ўзи тансоқчиси билан орқа ўриндиқдан жой олди.

Эркак кишининг кўнгли нозик бўлади. Айниқса, хотинини соғинган эркакнинг. Мўминтой аразлагани-

ни билдириш учун машина эшигини қарсиллатиб ёпди. Маликахон эрининг дили оғриганини сезди.

— Умидчик қалай? — деди жилмайиб.

Мўминтойнинг кўнгли ёришди.

— Юрибди чопқиллаб, — деди ортига ўгирилиб. Сўнгра бунақа пайтда аёлни „эритиш“ учун барча эркаклар айтадиган гапни такрорлади. — Сизни шунақанги соғинган, шунақанги соғинган! Ҳар куни боғчадан келиши билан „аяжоним қанила?“ деб хархаша қилади. Бола ичикиб қолмасайди, деб кўрқаман, хоним!

Уйга етгунча бошқа гаплашмадилар. Қўш қаватли дарвозадан кирдилар. Маликахон имо қилган эди, Барчиной ёнбошдаги хонага кириб кетди. Бу — тансоқчиларнинг хос хонаси бўлиб, тартибга кўра Маликахон таклиф қилмагунча улар хонадан чиқмасди.

Эр-хотин... Кечирасиз, хотин-эр иккинчи қаватга чиқиб, арабий гиламлар тўшалган ётоққа кирдилар. Мўминтой Маликахонга соғинч тўла кўзлари билан мўлтираб термилди. Маликахон денгизда кўп чўмилган бўлса керак, юзлари тиниқлашиб, янаям очилиб кетган эди.

— Яхши келдингизми, хоним, чарчамадингизми? — деди эркакларча назокат билан.

— Чарчаганда нима? — деди Маликахон зардасиз оҳангда. — Самолётда саккиз соат учишнинг ўзи бўладими?

— Сауна тайёirmi?

— Тайёр! — деди Мўминтой ҳозиржавоблик билан. — Тошпўлат пешинда ёқиб қўйган.

— Яхши. — Маликахон энди ечинаётган эди, йўлак томондан эркак кишининг ийманибгина йўталгани эшитилди.

Мўминтой билди: бу — уй хизматчиси Тошпўлат эди.

— Нима гап? — деди йўлакка чиқиб.

— Умиджонни боғчадан опкелувдим, — деди Тошпўлат пичирлаб. — Кираверсинми?

Мўминтой хотинидан берухсат нима дейишини билмай турган эди, ичкаридан халат кийган Маликахоннинг ўзи чиқиб келди.

— Қани Умидчик? — деди ҳаяжонланиб.

Тошпўлат лўмбиллаб зинадан тушиб кетди. Зум ўтмай уч яшар Умиджон узун йўлак бошида кўринди. Маликахон „болажоним, бормисан?“, деб кучоқ очган эди, Умиджон негадир онасига эмас, „адажон-о-он“ деб отасининг бағрига отилди. Мўминтой хотинининг олдида қаттиқ изза бўлди. Бу нимаси, худди ўргатиб қўйгандек.

— Аяжонингни ўпмайсанми, жиннивой! — деди болани эркалаб. — Ҳар куни „аяжоним қачон келадила“ дердинг-ку!

— Мен сенга пультали самолёт опкелдим, Умидчик! — Маликахон шундай деб ётсираброқ турган болани бағрига босди. Икки юзидан ўпаётиб, бирдан жиддий тортди. — Пешанасига нима қилди? — деди гоҳ эрига, гоҳ Тошпўлатга қараб. — Нега ғурра бўлди?

— Ҳечқиси йўқ, — деди Мўминтой айбдор оҳангда. — Боғчада Жамила деган қиз билан уришибди. Болада, бола...

— Неча марта айтаман, Умид қиз болалар билан ўйнамасин, деб! Бу — ўгил бўлса... — Маликахон таҳдид билан Тошпўлатга қаради. — Ҳой, мўйлов! Болага қарасанг, ўласанми? Уч юз долларни бекорга оляпсанми, тўнка!

— Узр, бекам! — деди Тошпўлат ерга қараб. — Иккинчи такрорланмайди!

— Агар шу боланинг бир жойи тирналса, мўйловингни узиб қўлингга тутқазаман, тушундингми?

Тошпўлат „Хўп бўлади, бекам, хўп бўлади“, деганча орқасига тисарилиб, зинадан тушиб кетди...

Маликахон икки юзи шафтолидек қизариб саунадан чиққанида емакхонада кечки овқат тайёр эди.

— Чучвара қилдим, — деди Мўминтой мақтаниб. — Ўз қўлим билан! Холмат яхши ошпаз бўлгани билан хамир таомга укуви йўқ.

Хотинини соғинган эркакнинг қўли ширин бўп-кетарканми, Мўминтойнинг чучварасига гап йўқ эди! Ҳар биттаси нари борса данакдек! Бунақанги чучвара

тугишга фақат эркак кишининг қўли келишади! Мўминтой таомдан аввал буфетдаги шотланд вискисидан қадаҳга қуяётган Маликахонга „Қўйинг, шуни ичмасангиз бир нима бўладими?“ деб дашном бергиси келди-ю, тилини тийди. Ичгиси келган аёлнинг шаштини қайтариб бўларканми?

Эр-хотин... Кечирасиз, хотин-эр иштаҳа билан овқатланишди.

— Ўзим ҳам сизнинг чучварангизни соғингандим, бегим, — деди Маликахон. — Нуқул балиқ, криветка ейвериш жонга тегди.

Мўминтой, „бегим“ деган эркаловчи сўзни эшитиб эриб кетди. Эркак кишига нима керак? Бир оғиз ширин сўз, бир оғиз мақтов...

— Хоним, — деди мулойим табассум билан. — Қанийди, ҳеч қаёққа бормасангиз, ёнимда ўтирсангиз-да, ҳар куни оғзингизга ёқадиган таомлар пишириб берсам...

Мўминтой, ҳарчанд эркаланиб гапирмасин, Маликахонга малол келгандек бўлди.

— Унда бизнесни ким юритади, оилага ким бош бўлади, хўжайин?

Хотини „хўжайин“ деган сўзни истехзо билан айтганини Мўминтой тушунди. (Эркак киши сезгир бўлади.) Вазиятни юмшатиш учун гапни бурди.

— Хоним, — деди сирли қилиб. — Қаранг баҳор ҳам келди...

— Шунақами? — Маликахон ипдек қошини чимирди. — Денгиз бўйидаги мамлакатларда баҳор, ёзнинг фарқи бўлмайди...

— Шунақасиз-да, хоним! — Мўминтой аразлаб лабини бурди. — Сиз баҳорниям билмайсиз...

— Хўп, баҳор келса нима бўпти? — сўради Маликахон.

Эркак кишининг хаёли камбағалнинг ҳовлисига ўхшайди. Камбағалнинг ҳеч вақоси йўқлиги учун ҳовлиси кенг кўрингандек, эркакнинг орзу-хаёлллари ҳам чегара билмайди.

— Эсингиздами... — Мўминтой орзумандлик билан хўрсинди. — Тўрт йил олдин айни шунақа баҳор пайти, Умиджон туғилишидан олдин „Кўк сомса егим келяпти“, дегандингиз. „Жоним билан, пишириб бераман“ десам, „йўқ, ўзим қиламан“, деб „мадор сомса“ пиширгандингиз...

Бирам ажабтовур сомса бўлгандики! Ҳалиям маза-си оғзимда турибди!

Эри кўзларини сузиб, шу қадар эркаланиб гапирдики, Маликахоннинг меҳри товланди.

— Сиз „мадор сомса“ ейман дейсиз-у, биз йўқ деймизми, бегим! — деди аёлларга хос қатъият билан. — Фақат ичига нима солишни эслатиб қўйсангиз бас! Эртагаёқ „телех“лар билан Олой бозорига тушиб, ҳаммасини еъ қиламан, эржон!

Мўминтой яйраб кетди.

— Бозорга бораси-и-з, — деди жилмайиб. — Кўкат растасига кирасиз. Бир боғ кўк пиёз, „салапан“ халтачада ялпиз, бир боғ жағ-жағ...

— Ниманинг жағи? — деди Маликахон тушунмай.

— „Жағи“ эмас, жағ-жағ! — деди Мўминтой. — Шунақа кўкат бор! Турган-битгани витамин! Кейин, жиндай йўнғичқа, яъни беда, икки боғ „мадор“... Паркентнинг „мадор ўти“ бўлсин. Ҳушёр бўлинг, тагин чалғитиб, қўлингизга хрен-прен тутқазиб юборишмасин!

— Хренни сиздан яхши биламан! — деди Маликахон. — Аннақа... Бодрингга ўхшаган нарс-да! Жигарранг.

— Сиз бақлажонни айтяпсиз. Хрен дегани эшакнинг қулоғига ўхшаган бўлади. Илдизи тузловга солинади. Мадор ўтнинг барги ингичка, узун бўлади...

Маликахоннинг уяли телефони жириглаб, гапнинг белига тепди. Нариги томондан „Алё-ё-ё, Малика Турандатовна!“ деган чийилдоқ овоз келиши билан Маликахоннинг юпқа лаби титраб кетди.

— Ҳой, мегажин! — деди паст, аммо таҳдидли оҳангда. — Эрталаб ровно соат ўнда банкка борасан! Лично ўзинг бориб, ўн саккиз миллионни менинг счётимга ўтказмасанг, малла сочингни битталаб юламан!

Пулни ўтказиб, менинг и-мэйлимга поручение номери-ни юборасан! Хотин кишининг гапи битта бўлади, тушундингми?

Мўминтой хотинининг важоҳатини кўриб кўрқиб кетди. Эсли эр аччиғи чиққан аёлидан нарироқ юради, деган қоидага амал қилиб, болани ухлатиш баҳонасида зипиллаб чиқиб кета қолди. Қайтиб кирса, Маликахон сигарет тутатган кўйи тажанг бўлиб яна рақам тераётган экан. Охири телефон уланди шекилли, чехраси ёришди.

— Алло, Киото? — деди суҳбатдоши рўпарасида тургандек табассум билан. — „Самурай корпорейшн!“ Алло, Такамурисан?

Шу кўйи чорак соатча гаплашди. Ниҳоят, „компаньони“ билан бир тўхтамга келишди, чоғи, „О-кей! Сенкью. Бай-бай!“ деб оромкурсига суянди. Мўминтой аста келиб хотинининг елкасидан кучди. Бошига эгилиб, сочидан таралаётган муаттар бўйни ҳидлади. (Эркак қавми ҳидга ўч бўлади. Фақат бегона ҳидни тез пайқаши чатоқ.) Ҳозир ҳам Маликахондан ёт ис келгандек бўлди-ю, ҳушёр тортди. Маликахон ҳам чарчаб турганиданми, кайфияти йўқми, юзини ўгирди.

— Шу... Эркак зоти қизиқ-да, — деди ижирғаниброқ. — Айни ишинг кўп пайтида мушукка ўхшаб оёғингга суйкалади!

— Доим шунақа қиласиз! — Мўминтойнинг кўзида ёш филтилади. — Шуям умид билан бир ёстиққа бош қўйган, демайсиз! „Такамури“ми, „Эчкимури“ми, ўшалардан қолманг, хўпми? Эркак экан, деб бир муштипарни эзаверасизми?

— Бўлмаса мен бола боқиб ўтирай-да, сиз кўчага чиқиб пул топиб келинг, — деди Маликахон зарда билан. — Дунёнинг у бурчидан бу бурчига бўзчининг мо-кисидек қатнанг! Шартномалар тузинг! Банк билан ишланг! Божхона билан муомала қилинг! Тагин нима керак сизга, хўжайин! Еганингиз олдингизда, емаганингиз ортингизда бўлса. Тагингизга машина обериб қўйган бўлсам. Қиладиган ишингиз бир болага оталик қилиш экан. — У жаҳл билан юзини ўгирди. — Битта

бола туғдириб қўйиб, мақтанганига ўлайми? Қиз бола туғдирсаям майлийди. Мўминтой аразлаб чиқиб кетаётган эди телефон жонивор яна жиринглади. Гўшакдан эркак кишининг гўлдираган овози эшитилди:

— Салом алейкум, миссис Малейка!

— О-о-о, мистер Ахмадий! — Маликахон бир зумда жаҳлдан тушиб, очилиб-сочилив узоқ гаплашди. Айниқса, хайрлашар чоғида айтган гапи Мўминтойнинг жон-жонидан ўтиб кетди.

— Ай лав ю, хабибий, мистер Ахмадий! Ай лав ю! Гуд бай!

Уйда ўтирган эркакнинг сериалдан бўлак нима эрмаги бор? Мўминтой ҳам ярим йиллаб чўзиладиган ажнабий сериалларни кўравериб, инглизчани бинойидек тушунадиган бўлиб қолган, „ай лав ю“ — „мен сени севаман“, дегани эканини биларди. Устига-устак, бултур ётоқдаги гиламни келтирганида, Маликахон „бу „Ахмадий“ фирмасининг гилами, уч минг доллар туради“, деб огоҳлантиргани эсида эди.

— Ахмадийни „ай лав ю“ қилсангиз, мени нега ушлаб турибсиз, хотинхўжа?! — деди алам билан, — Мард бўлсангиз, жавобимни беринг! Ҳали қарасанг, „Такамури“, ҳали „Арнольд“, ҳали „Ахмадий!“ Бўлди! Жонимдан тўйдим!

Маликахон баланд келди.

— Эркак кишига бало борми аёлларнинг ишига аралашиб, а? Бизнес дегани шунақа бўлади, эси паст одам! Бирини „жоним“ дейсан, бирини „азизим“ дейсан, бири билан ёқа бўғишасан. Бўлмаса, нон еёлмайсан!

— Нима, мени „лох“ деб ўйлаяпсизми? — Мўминтой ҳиқиллаб йиглаб юборди. — Бўлди! Отамникига кетаман! Битта болам билан кўчада қолмасман! Отамнинг тор бағрига сиққан кенг уйига сигмайманми?

— Отангизнинг кўзи учиб турибди! — Маликахон қўл силтади. — Икки хонали „хрущёвка“сига тўртта товуқ кирса, нафаси қайтиб, учтаси ўлиб қолади-ю, нақдлаб қўйибдими сизга?! Пенсияси бир кун кечикса, поч-

тахонанинг эшигига бориб пойлаб ўтирадиган отангиз сўлақмондек қилиб боқсинми, сизни?! Кенг уйнинг куёвчаси бўлиб ўтирганингизга шукур қилсангиз-чи, бойвачча!

— Очимдан ўлмасман! — Мўминтой кўз ёшини рўмолчага артди. — Зўр келса мардикор бозорга чиқаман! Бировнинг уйини супуарман, бировнинг кирини юварман, бир куним ўтар...

— Ўтадия-ўтади! — Маликахон асабий кулди. — Байталдек гижинглаган ҳар хотинлар борки, дераза то-залайсиз, деб опкетеди-да, шунақанги „ишлатадики“, бир ойгача беланги бўлиб юрасиз!

Мўминтой мунғайиб қолди. Эркак барибир анди-шали бўлади-да! Ўзи-ку, майли, бир кунини кўрар, хотинидан ажраса боланинг ҳоли нима кечади? Умид-жонни опкетса, таъминлаши керак. Ташлаб кетай деса, ўғлисиз бир кун яшолмайди. Шу ёғини ўйлаб бир гапдан қола қолди. Маликахон ҳам ошириб юборганини сезди чоғи, бир оздан кейин ёнига келиб, бошига эгилди.

— Менгаям осон тутманг, бегим, — деди қандайдир синиқ оҳангда. — Ҳамма нарсанинг тош-тарозуси бор. Пул топиш осонми?

— Пул ўлсин, аяси, пул ўлсин! — деди Мўминтой йиғламсираб. Чамаси шу гапида ҳамма дарди мужас-самдек эди. Маликахоннинг эрига раҳми келди. Аммам-нинг бузоғига ўхшаган лалайган бўлса-да, беозоргина, муштипаргина бўлиб, қўли косов, мўйлови супурги — хизматини қилиб юрибди-ку ахир! Шунини ўйлаб эрининг бошини силади.

— Ўзимнинг Мўминчигим! — деди эркалаб. — Мен сизни ҳеч кимга алишмайман, жоним!

Ана, бўларкан-ку! Мўминтойнинг чехраси баҳор куёшидек чарақлаб кетди. Эркак киши шу-да! Ёлғон-лигини билиб турсаям, ширин гапга ишонгиси келади. Начора, ишонмай иложи ҳам йўқ-да!

Эр-хотин... Кечирасиз, хотин-эр энди бир-бировига кучоқ очишган эди, болалар хонасидан Умиджоннинг фингшигани эшитилди. Зум ўтмай баралла овозда йиғлаб юборди.

— Адажо-о-он, гаршо-о-ок! Мўминтой зипиллаб жўнаб қолди. Болани тўсиб келиб ётқизди шекилли, бўғиқ товушда айтаётган алласи эшитилди.

*Алла болам, алла-ё алла,
Тойчоқ болам алла-ё, алла.
Ғамга ботган бошима, алла,
Кўзим тўла ёшима, алла...*

Бир оздан кейин у ёқда Умиджон, бу ёқда Маликаҳон маза қилиб уйқуга кетишди...

„Мадор сомса“ ҳам насия бўлди. Эртаси пешинда бизнесмен Маликаи Турондот „Эмират“га учиб кетди...

УСТА КЎРГАН ШОГИРД

Турсунбой мундоқ ўйлаб қараса, олим бўлишдан осон нарса йўқ экан. Институтда ўзи билан ўқиган пачақ-пачақ болалар икки-уч йилда диссертация ёқлаб, бинойидек катта маош олиб юрибди. „Хўш, мулла Турсун, — деди ўзига-ўзи, — ўшалардан қаеринг кам? Худога шукур, танишинг бўлса бор. Жуда бўлмаса домла Ободийга шогирд тушарсан“. Домла Ободий бир замонлар „Халқ оғзаки ижодида мақол-маталлар ишлатиш“, деган мавзуда диссертация ёқлаган, икки гапнинг бирида мақол ишлатмаса туropolмасди.

Турсунбой домланинг олдига бориши билан гапни мақолдан бошлади.

— Ассалому алайкум, домлажон, — деди таъзим қилиб. — Устоз отангдек улуғ, деган гап бор. Сиздек устозимни бир зиёрат қилгани келувдим, домлажон.

Домла суюниб кетди.

— Баракалла ука! Олтин олма, дуо ол, деганлар.

Турсунбой гапнинг мавриди келганини сезиб, илиб кетди.

— Ўзингиз биласиз, домлажон, уста кўрмаган шогирд, ҳар мақомга йўрғалайди. Мен сиздан кўп миннатдорман. Катта дарахтнинг сояси ҳам катта бўлади,

деб паноҳингизга келдим. Биласиз, домлажон, катта арава қайси издан борса... — у бирдан ошириб юборганини тушуниб қолди. „Мақол ишлатмай ўл — деди ичида сўкиниб. — Аравага бало бормиди?“ Аммо ўзини йўқотиб қўймади. — Кечирасиз, — деди мингиллаб, — яхшидан етар шарофат деганларидай... Илм қилмоқчи эдик, домлажон.

Домла Ободий чуқур ўйга толди.

— Энди ука, олим бўлсанг, олам сеники, — деди сенсирашга ўтиб. — Бу ёғини яхши ўйлабсан. Шундоқку, лекин илм нина билан қудуқ қазишдай гап-да!

— Тушунаман, домлажон, ҳаммасини тушунаман. Чумчуқдан қўрққан тариқ экмайди, дейдилар. Аравасига тушгандан кейин ашуласини ҳам айтамин-да.

Устоз билан шогирд бир тўхтамга келишди. Турсунбой қалин қилиб тариқ сепди. Сепди-ю, тариқ жонивор икки йил деганда ҳам униб чиқа қолмади. Ё деҳқоннинг мазаси йўқ, ё томорқанинг. У икки йил чўзиб-чўзиб ашула айтса ҳам арава қуриб кетгур ҳеч жойидан жилмади.

Домла Ободий участка қураётган экан. „Ҳайт деган туяга мадор бўлади“, деб бир шама қилган эди. Турсунбой том тунукасини ўз зиммасига олди. Тағин домланинг кўнглини кўтариб ҳам қўйди.

— Қўйнидан тўкилса, қўнжига-да, домлажон. Арзимаган тунукани сиз олдингиз нима-ю, мен олдим нима?

Яна бир сафар домла уйда келим-кетим кўплигидан нолиди. — Рўзғор — ғор дейдилар. Бунинг устига кунора меҳмон, ўзинг биласан ука, бир товуққа ҳам сув керак, ҳам дон.

— Ҳа, энди домлажон! Меҳмон келар эшикдан, насибаси тешикдан.

— Қани ўша тешик! — деди домла қўл силтаб.

— Биз-да, домла, биз-да, ўша „тешик!“

Турсунбой шундай деди-ю, ўша кундан бошлаб, қачон домла Ободийнинг уйига меҳмон келса, ичкилигини кўтарадиган бўлди.

Кеч кузда домла тағин ҳасрат қилди.

— Кенгашели тўй тарқамас, деган гап бор, ука. Шу десанг, қизимизни узатмоқчимиз. Тенг-тенги билан, деганларидай қуда бўлмишимиз катта профессор. Олинг қуда, беринг қуда деганлар...

Турсунбой тўёнанинг каттаси бўйнига шилқ этиб тушай, деб турганини пайқади-ю, гингшиди:

— Энди домлажон, тенги чиқса текин бер, деганлари жуда тўғри. Уйқу жой танламас, муҳаббат чирой деганларидек, синглимизга шундай одам харидор бўпти, бориға барака қилиб тўйни ўтказиб юбораверинг.

— Йўқ, ука, бошқа гап бор. — Домла Ободий хўрсинди. — Осилсанг баланд дорга осил, дебмиз-у, бу ёғини ўйламабмиз. Бор товоғим, кел товоғим, деб бежиз айтишмаган. Гарнитур қилиш келин томоннинг вазифаси. Руминский гарнитур бор экан. Ҳали куёв хафа бўладими, итальянскийдан олмабсизлар деб. Ўзинг биласан, куёвни пайғамбарлар ҳам сийлаган.

Турсунбойнинг ичида бир нима узилиб кетгандек бўлди. „Ўзинг ҳам ўл, куёвинг ҳам! — деди ичида. — Сепкилли қизинг билан қўшмозор бўл! Қизингни қучоқлаб ётадиган биров-ку, калавотини мен олиб беришим керакми?“ Хаёлида шундай деса ҳам, сиртида илжайди.

— Албатта, домлажон, албатта! Келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр, деб турганлар бордир.

— Баракалла! Қуш тилини қуш билади-да! — Домла маъқуллаб бош силкиди. — Қаторда норинг бўлса, юкинг ерда қолмайди, деб шуни айтади-да! Яхшиям сендек норим бор!

Домла адашмади. Турсунбой нортуя бўлиб юкнинг энг оғирини кўтарди. Аммо ҳарчанд лўкиллаган билан манзилга етолмади. Ҳар гал ишини суриштириб келганда домласи бир нимани баҳона қилади-ю, пайсалга солади. Ҳар гал Турсунбой гапини бошидан бошлайди.

— Энди домлажон, чумчуқ сўйса ҳам қассоб сўйсин, дегандек ўзингиз бош бўлиб...

— Шошма ука, — дейди домла салмоқланиб. — Сабр таги сара олтин деганлар.

— Шунақа-ю домлажон, қолган ишга қор ёғар, деган гап ҳам бор. Бу ёғи туя гўшти егандек жуда чўзилиб кетди ўзи...

— Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ бўлади, ука. Мана, кўпи кетиб, ози қолди. Қирқига чидаган, қирқ биригаям чидаш керак-да!

Бора-бора домла янги одат чиқарди. Турсунбой қачон ишни суриштириб келса, домла касаллигини баҳона қиладиган бўлди. Аввалига Турсунбой домлам кексалиги учун мазаси қочаётгандир, деб юрди-ю, кейин Ободий ўзининг ишига ҳеч қизиқмаётганини, уни олим қилиш нияти ҳам йўқлигини тушунди. Бир куни у яна домланинг олдига келди. Энди тахта-ўқловини йиғиштиришга ўзининг ҳам ақли етиб қолган эди. Қараса, домла Ободий одатдагидек ёнбошлаб ётибди.

— Ассалому алайкум, домла! — деди Турсунбой янгича шиддат билан. — Нима, яна бурга тепдими?!

— Э, нимасини айтасан, ука. — Домла мингиллади, — касалнинг келиши осон, кетиши қийин экан-да.

— Шунақа, домла, дард дегани ботмонлаб келиб, мисқоллаб кетади, — Турсунбой унинг гапини маъқуллади. — Ранг кўр — ҳол сўр, деганлар. Қирқ кун ерга ёпишиб ётган одамдай рангингиз тамом бўпти ўзи!

Домла Ободий кўзини юмди.

— Ҳа, энди иссиқ жон иситмасиз бўлмайди. Аҳволим кўпам огирмас, ука.

— Шунақа дейсиз-у, домла, дард келганда дармон кетаркан-да, — деди Турсунбой салмоқланиб. — Касаллик филни пашша қилади, деганлари бежиз эмас экан. Аҳволингизни қаранг. Бай-бай-бай! Дардингиз нима ўзи?

Домла яна инқиллади.

— Нима бўларди, гастрит-да!

— Энди домла, „Кўзинг оғриса қўлингни тий, қорнинг оғриса нафсингни тий“, деганлар. Сал қараш керак-да, бу ёғигаям.

Домла Ободийнинг кўзи ярқ этиб очилиб кетди.

— Ўйнаб гапирсанг ҳам ўйлаб гапир, деганлар. Оғзингга қараб гапир, ука!

Турсунбой парво қилмай давом этди:

— Дард бир тикилса қўймайди, деганлари тўғрига ўхшайди. Аҳволингиз чатоқ, домла. Соғ танда — соғ ақл, дейдилар. Мазангиз қочгандан бери ўзиям... Бир оёғингиз тўрда, бир оёғингиз...

— Нафасингни иссиқ қил-е! — Домла ўрнидан туриб кетди. — Дард бошқа, ажал бошқа. Шуниям бил-майсанми, галварс!

Турсунбой пинагини бузмади.

— Энди домла, тўғри гап туққанингга ёқмас экан-да, — деди бидирлаб. — Ўйламай еган, оғримай ўлар, деганлари тўппа-тўғри. Бу ёғи яқинлашиб қолганга ўхшайди ўзи.

— Йўқол-е! — қичқирди домла кўзини ола-кула қилиб. — Йўқол кўзимдан, кўрнамак!

— Албатта, албатта! — Турсунбой шошилмай ўрнидан турди. — Ёмон касал юкумли бўлади. Мен ҳам ўлганнинг кетидан шаҳид бўпкетмай тагин. — У эшик олдида етганда бурилиб қаради.

— Домлажон, — деди илжайиб, — бу ёғидан ташвиш қилманг, иззат-икром билан жойингизга элтиб қўямиз. Ўлдинг — азиз бўлдинг, шишдинг — семиз бўлдинг, деганлар!

Домла турган жойида оғзини каппа-каппа очар, чамаси бирон мақол излар, аммо тополмас эди...

„ФАРМОНБИБИ ПЛЮС“

„Келинлар кўзғолони“нинг муаллифи, халқ ёзувчиси Саид Аҳмадга. Муҳтарам Саид Аҳмад домла! Бизнинг „Эркин муҳаббат“ хусусий театримиз сўнгги пайтларда эришаётган ютуқлардан хабарингиз бор. Ижодий гуруҳимиз саҳналаштирган асарлар томошабинлар ўртасида машҳур бўлиб кетган. Айниқса, „Лўли қизнинг хуржуни“, „Ифбатли суюқ оёқ“, „Кимнинг кўнгли кимда бўлса, қўяверинг, ўйнасин“, „Эрини гаровга қўйган хотин“ каби замонавий мавзудаги спектаклларимиз ҳар куни аншлаб! Патталар талаш!

Ҳурматли домла! Сизга айтадиган хушхабаримиз бор. „Келинлар қўзғолони“ комедиясини саҳналаштирдик, табриклаймиз! Фақат бугунги томошабин дидига мос келмайдиган айрим саҳналарга жузъий тузатишлар киритдик. Масалан, сизнинг Фармонбибингиз кенжа келин Нигора ибораси билан айтганда, икки аср нарида қолиб кетган феодал, чаласавод кампир. Бизнинг Фармонбиби эса „современний бизнесмен!“ Бутун бошли фирманинг директори. Аллақанча корхоналари, магазинлари, ошхоналари бор. Ўғиллари-ю келинлари ҳам мирқуруқ „интеллигентлар“ эмас. Ҳаммаси „деловой“. „Фармонбиби плюс“ фирмасида ишлайди. Бу — асарнинг биринчи кўринишидаёқ билинади. Сизнинг Фармонбибингиз Нигоранинг эрталаб туриб гимнастика қилаётганини кўриб, дод устига дод солади. Бизники эса келинидан олдин туриб, „Адидас“ олимпийкасини кийиб бадантарбия қилади. Саҳнанинг бу чеккасида қайнана, у чеккасида — келин! Нигора ярим қулоч сакраса, Фармонбиби бир метрга ирғишлайди. Сўнг ораларида шундай диалог бўлиб ўтади.

Фармонбиби: Движениеларинг ўзингга бирам ярашиб турибди-ей, келин!

Нигора: Сиз ҳам ништяксиз, ойижон!

Фармонбиби: Жиндай терлабсанми? Енгилроқ кийинавер, келин!

Нигора: Бундан ҳам енгил кийинсам, пачти яланғоч бўпқоламан-ку, ойижон, уяламан!

Фармонбиби: Кимдан уяласан? Ўзингни уйинг, ўзингни жойинг. „Стриптиз“ни биласанми?

Нигора: Сал-пал...

Фармонбиби: Эртадан бошлаб „стриптиз“ қил!

Нигора: Йўғ-е, ойижон! Тўхтавой акам уришадилар!

Фармонбиби: Бу хонадонда мен хўжайинман! Эртадан бошлаб „стриптиз“ қиласан! Фармонбиби бир нарсани билмаса гапирмайди! Биринчидан, фигуранг чиройли бўлади. Иккинчидан, фигуранг қанча чиройли бўлса, Тўхтавойимга шунча ёқасан. Уқдингми?

Нигора: Хўп бўлади, ойижон!

Шундай қилиб, Нигора „стриптиз“ қилаверади, „стриптиз“ қилган сайин Тўхтавойга ёқаверади. Охири Тўхтавой ўтирган жойида пинакка кетадиган бўлиб қолади. Меҳри янгасининг қазиси ҳам, Муҳайё янгасининг женьшени ҳам кор қилмайди. Бу орада нукул маош кутишдан безор бўлган Ҳаким дўхтирликни ташлаб, „Фармонбиби плюс“ фирмасида хусусий аптека очади. Фармонбиби Тўхтавой масаласида Ҳаким билан кенгашади.

Фармонбиби: Ҳой, аптекачи! Ўтир мундоқ!

Ҳаким: Хўп бўлади, ойижон!

Фармонбиби: Мен сенга ким бўламан?

Ҳаким: Онам бўласиз, ойижон!

Фармонбиби: Тўхтавой сенга ким бўлади?

Ҳаким: Укам бўлади, ойижон!

Фармонбиби: Уканг бўлса, ҳолидан хабар олсанг ўласанми?

Ҳаким: Тўхтавойга нима қипти, ойижон?

Фармонбиби: Дард қипти! Бало қипти! Бола бечоранинг қулоғидан кун тугул, юлдуз кўринадиган бўп-қопти-ку! Ким айтади, сени аптекачи деб? Укагинангга бир пачка „Виагра“ олиб берсанг, давлатинг камайиб қоладими?

Ҳаким: Хўп бўлади, ойижон! Проблема йўқ. Бугуноқ есть қиламиз!

Ҳаким ўша куниёқ бир пачка эмас, бир „салапан“ халта „Виагра“ опкеб беради. Жигар дегани шунақа пайтда билинади-да!

Бир ҳафтадан кейин Нигора „стриптиз“ у ёқда турсин, гимнастика ҳам қилмай кўяди. Ўн кундан кейин онасиникига қочиб кетади. Фармонбиби донишманд аёл эмасми, келинини қайтариб олиб келади. Тўхтавой „виагра“ ичишни, Нигора „стриптиз“ни бас қилади.

Қаранг, қандай оригинал „решение!“

Иккинчи пардада ҳам озгина ўзгариш бор. Сизнинг Фармонбибингиз маош теккан куни ўфиллари-ю келинларини қатор турғазиб кўйиб, ҳаммасининг пулини қўлидан ситиб олади. Бизнинг Фармонбиби ким-

нинг маоши қанчалигини олдиндан билади. Ведомостга ўзи қўл қўйган. Аммо пул тақсимлашни назорат қилади. Сизнинг Фармонбибингиз Бўстон келинга собиқ эридан келган алиментни қайтариб юборишни буюради. „Менга боласини ташлаб кетган эркакнинг пули керакмас, болани ўзим катта қилиб оламан“, дейди. Кечирасиз-у домла, сизнинг тасвирингиздан эскилик ҳиди келади. Яъни феодал эр муштипар хотинни ташлаб кетган. Бизнинг Бўстон унақа аёл эмас. Ўз ҳуқуқини яхши тушунади. Шунинг учун аввалги эрини уч талоқ қўйиб, „итдан бўлган қурбонликка ярамас“, дейди-да, боласини ташлаб кетади. Ўзи суйган одамга — фирманинг главний бухгалтери Маҳкамга тегиб олади.

Маош куни Фармонбиби билан Бўстон орасида шундай диалог бўлади.

Фармонбиби: Анави лапашангни алиментини юбормадингми?

Бўстон: Вой, отгинаси ўчсин, ўша уродни! Ҳар ойда пул юборавераманми?

Фармонбиби: Биладан, бивший эринг ғирт нота-вон. Сенинг битта абед пулингга бир ой рўзғор қилади, ландавур! Аммо яхшими-ёмонми соқолини селкилла-тиб уйдан чиқмай болангни боқиб ўтирибди-ку! Сени йўриғинг бошқа. Сен кучли палавинасан. Аёлсан! Бир оёғинг Дубайда, бир оёғинг Малайзияда! Кимсан „Фармонбиби плюс“нинг брокерисан! Майли, нима қилгандаям ўша „лох“дан бўлган болани сен туққансан-ку! Юз доллар кимни ўлдирибди, жўнатиб юбор!

Бўстон: Эллик „евро“ юборсам-чи?

Фармонбиби: Вой, тавба! „Евро“ни тушунармиди ўша аммамни бузоғи! „Бакс“дан юборавер! Каптан-сасини ўзимга берасан. Накладнойга тикиб қўяман. Тагин эртага маҳалла-қўйга чиқиб, хотиним муштипар эрига алимент тўламай қўйди, деб юрмасин. Отимизга ор, итимизга номус-а, келин!

Бўстон: Хўп бўлади, ойижон!

Сизнинг учинчи пардангизда нотаниш хотин Фармонбибининг олдига келиб, ўғлини қамоқдан чиқариб

бериш учун пора таклиф қилади. Бизникида бошқача. Узоқ қишлоқдан бир фермер келиб, Фармонбибига кредит ололмай қийналиб юрганини, банкда ишлайдиган Ўринбой ёрдам бермаётганини айтади. Фармонбиби, Ўринбой, фермер ўртасида „разборка“ бўлади.

Фармонбиби: Манави деҳқон болани танийсанми?

Ўринбой: Танийман, ойижон! „Бир кўрган таниш, икки кўрган билиш“, дегандек...

Фармонбиби: Танисанг, нега бунинг ишини „Орбит“ жевачкасидек чайнаб юрибсан?

Ўринбой: Энди, ойижон, ўзимга қолса-ку, бирпасда ҳал қилиб берардим. Шефимиз „Кираверсин давлат, чиқаверсин палакат“, дейдиганлар хилидан. Фиринг десанг, „Ўйнашмагин арбоб билан, арбоб урар ҳар боб билан“, дегандек...

Фармонбиби: Неча марта айтаман сенга, мақол қўшмасдан гапир, деб! Нима бало, хотининг билан тонг отгунча мақол тўқиб чиқасанларми? Башор ўлгур ҳам мақол қўшмаса гапиролмайди!

Ўринбой: Энди, ойижон, „эр-хотин — қўш ҳўкиз“, дегандек... Қолаверса, бу ёғи бозор иқтисоди... „Отанг бозор, онанг бозор...“

Фармонбиби: Яна гапиради-я? Мен сенга бозорманми?

Ўринбой: Узр, ойижон, мен эмас, шеф шунақа дейди. „Мушук текинга офтобга чиқмасмиш“...

Фармонбиби: Вой, мушук бўлмай итларга талансин, ўша шефинг! Бўғотдан йиқилиб майиб бўлсин! Нима энди, деҳқон бола орқасини силаб қўйсинми, мушугингни?

Ўринбой: Энди ойижон, шефимиз икки гапнинг бирида „Қуруқ қошиқ оғиз йиртади“, деб турганидан кейин...

Фармонбиби: Э, ўша шефингни оғзига қошиқ эмас, чўмич тикилсин! Энди ўзим банк очмасам бўлмайди шекилли! Булар давлат топшириб қўйган кредитниям „қуруғи“ни олмасдан бергиси келмайди.

Ўринбой: Айб мендамас, ойижон, ўрганган кўнгил ўртанса қўймас экан. Шефимизни...

Фармонбиби: Бўпти, чайналмасдан гапир! „Ставка“си қанча шефингни?

Ўринбой: Ўн прасан! Танишларга ўн прасан.

Фармонбиби: „Нал“ми, „перечисление“ми?

Ўринбой: „Нал“, ойижон. Шеф „Узоқдаги қуйруқдан яқиндаги ўпка яхши“, дейди.

Фармонбиби: Бекор айтибди, ўша ўпкаҳўринг! Беш прасан! Деҳқон болани қийнамасин.

Ўринбой: Ие, ойижон, „Ёмон даллол ёнидан“ деб қолганини ёнимдан тўлайманми?

Фармонбиби: Ҳаҳ, ўша шефингни нафсига ўт тушсин-а! Савоб ҳам керак-ку, одамга!

Ўринбой: Сиз шунақа дейсиз-да, ойижон. Шеф „Савобнинг таги тешиқ“, дейди.

Фармонбиби: Яна мақол тўқийди-я! Менга қара, деҳқон болам! Оладиган кредитларингдан беш прасан „нал“ тўлайсан! Бошқа илож йўқ. Кўриб турибсан, бу ишга Ўринбой акангни алоқаси йўқ. „Нал“сиз кредит олиш, ҳатто Фармонбибингни ҳам қўлидан келмайди. Майли, қолган беш прасанини ўзим қўшаман, уқдингми?..“

Шундай қилиб, Фармонбиби нотаниш фермерга деловой ёрдам беради...

Ниҳоят, Сотти билан боғлиқ тағин бир ўзгариш.

Сотти Нигорани „сотади“. „Ўғритомоқ“ келин умумий қозондан овқат емай, кечаси ётоғига кириб ўзига алоҳида овқат қилаётганини Фармонбибига чақиб беради, Фармонбиби иккала келинини юзма-юз қилади.

Фармонбиби: Буни бекитиқча овқат қилаётганини қаёқдан била қолдинг, Сотти?

Сотти: Ҳидидан билдим, ойижон.

Фармонбиби: Ниманинг ҳиди экан?

Сотти: Сосисканинг ҳиди, ойижон.

Фармонбиби: Бурнинг ўлсин, сени! Искович итга ўхшаб ҳар тешикка суқулмай, бурнигинанг ўлсин! Менга қара, Нигора, ростми шу гап?

Нигора: Рост.

Фармонбиби: Нима, обший қозоннинг овқати ёқ-

май қолдими? Фирма ҳисобига „контракт“ тўлаб ўқийдиган студент Тўхтавойнинг Маликаи Турондотлари айрича овқат егилари кепқолдими?

Нигора: Гап ундамас, ойижон!

Фармонбиби: Нимада, бўлмаса?

Нигора: Шу кунларда кўнглим айнийдиган бўлиб қолган, ойижон. Бошим айланади. Сосиска егим келади. Ўшанга...

Фармонбиби: Кўнглим айниydi, дейсанми?

Нигора: Шунақа, ойижон.

Фармонбиби: Вой, бўйларингга бўйтумор! Вой ўзимнинг „стриптиз“ келинимдан айланай! Вой, сосиска сендан айланиблар кетсин! Ҳой, Сотти! Бир вақт ўзинг ҳам капчўнний колбасага бошқоронғи бўлувдинг шекилли? Бугундан бошлаб икки ой „шпион“ликдан отпускага чиқасан! Сенинг вазифанг шу: ҳар куни уч марта „Гамбургер“ ресторанига борасан. Ўзинг тепасида туриб, свежий сосискадан „хот-дог“ пиширтирасан. Ўзинг опкелиб Нигорага едирасан! Уқдингми?

Сотти: Хўп бўлади, ойижон!..

Асарда бошқа ўзгариш йўқ. Фақат финалда Нигора саҳнага эгизак чақалоқлар кўтариб чиқади. Бирининг оти Диана, иккинчисиники Виагра! Якшанба куни премьер! Албатта келинг, муҳтарам домла!

„Эркин муҳаббат“ хусусий театрининг и. о. директори. Имзо...

ТУҒМА ИСТЕЪДОД

Унинг бошпуртдаги фамилияси — Бердиқулов. Бир эмас, учта институтни битирган... „Пачти“ битирган. Мутахассислиги нима экани ўзидан бошқа ҳеч кимга аён эмас. Аммо ишнинг кўзини биледи. Томдан эмас, самолётдан ташлаб юборсангиз ҳам оёғи билан тушади! Яна битта ҳунари бор. Ҳунар эмас-ку, „хобби!“ У — туғма истеъдод. Ўзининг тили билан айтганда „оёғининг тирноғидан сочининг учигача талант“. Биринчидан —

„шоир“. Иккинчидан — „композитор“. Учинчидан — „созанда“. Тўртинчидан — „хонанда“.

Ўзи ёзган „шиғир“га ўзи „муждика“ басталайди. Ўзи ёзган „муждика“га ўзи жўр бўлиб, тор чертади. Ўзи ижро этган „муждика“га ўзи қўшиқ айтади! Бир сўз билан айтганда, „саҳна юлдузи!“ Афсуски, ҳанузгача унга „хизмат кўрсатган“ унвонини беришмаяпти.

Бердиқулов унвон масаласини ҳал қилиш учун калаванинг учини топганида бошқа юмуш чиқиб қолди. Бундан ўттиз йилми-ўттиз беш йилми аввал у Тошкентга келиб институтга „заушний“ кирганида Эски шаҳарнинг бир чеккасидаги ҳалимдеккина сўққабош кампирникида „квартир“ турган эди. Кампир уни ўғлим деб бағрига босди. „Праписка“дан ўтказди. Орадан икки йилча ўтиб, бандаликни бажо келтирди-ю, бўйрадеккина ҳовли билан каталакдек иккита хона Бердиқуловники бўлиб қолди. Буни қарангки, яқинда худди ўша ҳовлининг устидан йўл ўтиб, кўприк қуриладиган бўпти.

Бузиладиган хонадонларга хоҳласа кўп қаватли уйдан хоналар, хоҳласа ер майдони билан пул бериладиган бўлди.

Бердиқулов „туғма талант“ эмасми? Бор истеъдодини ишга солиб, шаҳар ҳокимиятига ариза ёзди. „Шиғирли“ ариза.

*„Менинг на кулбам бор, на айвоним бор,
На эшак аравам, на файтоним бор,
Фақат талантим бор, соф виждоним бор,
Санъатга бахшида битта жоним бор!“*

„Тўғри“ ёзади, хумпар! Кулбаси йўқ. Ўттиз беш минг „бакс“га олган „банковский“ уйда туради. Аммо уй ўзиники эмас, бизнесмен қайнисининг номида. Тошкентнинг шимол томонидаги ўн икки сўтихли ҳовли-жой, деворига мрамар билан ишлов берилган икки қаватли уй ҳам ўзиники эмас: „предприниматель“ божасининг номида. Ишонмасангиз, нотариусдан суриштиринг!

Айвони ҳам йўқ. Тўғри-да! Уйи йўқ одамда айвон нима қилсин?! Шаҳарнинг машриқ томонида, тоғ этагидаги дачаси оддийгина. Атиги олти хонали. Саунаси қайноққина. Фонтани ихчамгина. Бассейни чуқургина. Шу арзимаган дача ҳам ўзиники эмас. Ўша қишлоқда турадиган қудаваччасининг номида. Эшак араваси ҳам, фойтони ҳам йўқ. Атиги биттагина „БМВ“си билан яна битта „Нексия“си бор. Биттаси қайнукасиники. Биттаси қудахоланики.

Ана энди инсоф юзасидан айтинглари-чи! Шундоқ туғма талант эски шаҳардаги аллақандай маҳалланинг аллақандай гадой топмас кулбасида яшаса алам қилдими-йўқми?

Бердиқулов ҳоким номига ёзган аризасига қўшиб қуйидаги далолатнома, яъни „испаравка“ни ҳам жўнатди.

„Берилди ушбу далолатнома шу ҳақдаким, мазкур қоғозни элтувчи фуқаронинг хонадонидида қуйидаги фақирлар истиқомат қиладурулар:

1. Ўзи.

2. Хотини.

3. Ўғли.

4. Келини. Аввалги эридан учта боласи бор. (Туғилганлик тўғрисидаги гувоҳномалар илова этилмоқда.)

5. Қизи. Турмуши бузилган. Бир яримта боласи бор — ёлғиз она. Матъ — одиночка. Қорнидаги гумонаси олти ойлик. (Гинекологдан қўшимча далолатнома бор.)

6. Бўлажак куёв. Ҳозирча бўлажак қайнатасининг уйида ғайрат билан „стажировка“ ўтаб турибди. Уй масаласи ҳал бўлса, ЗАГС дан ўтишга рози. (Тилхати илова этиляпти.)

7. Бувиси. 97 ёшда. Олтмиш йил комфирқа аъзоси бўлган. Бир пайтлар Амир Олимхоннинг ҳарамида бўлиб кўп жабр чеккан. „Золим Амир чангалида“ деган ҳужжатли қисса муаллифи. (Китобчанинг бир нусхаси илова этилмоқда.) Шу кунларда бир оз шошилиброқ чоп этиб юборилган китобни чеварасига айтиб, қайтадан ёздиряпти. „Менинг севиқли Амиргинам“ деб ном-

ланган китоб нашриёт режасига киритилган. (Далолатнома илова қилиняпти.) Ўзи Тошкентга келмаган, минг чақирим нарида туради. Аммо паспорти шу хонадонда рўйхат қилинган.

8. Тоғаси. 81 ёшда. Меҳнат фахрийси. Уруш бошланган кезлари ўнг қўлининг учта бармоғини „тасодифан“ ўроқ кесиб кетган. Аммо фронт орқасида алоҳида жонбозлик кўрсатган. Биринчи бўлиб „Хизмат кўрсатган чўчкабоқар“ деган унвон олган. Бир кўзи кўрмайди. Бир қулоғи вазмин. Бир қўли ишламайди. Тилининг ярми гапиради. Ярми гапирмайди. (Шифокор далолатномаси илова қилинмоқда.) Тошкентдан тўққиз юз чақирим нарида туради, шу ерда „праписка“ қилинган.

9. Аммаси. 80 ёшда. „Хужум“ кампаниясининг фаолларидан бўлган. Биринчилар қатори паранжисини оловга ташлаб, сочини қирқтирган. Олти марта эрга теккан. „Женсовет“ раиси, „Худосизлар“ жамиятининг аъзоси бўлган... Ҳозир қишлоқнинг нафаси ўткир отини. „Иброҳим Адҳам“ни ёддан қироат билан ўқиганда, хотинлар хўнг-хўнг йиғлайди. (Овози ёзилган аудио тасма илова қилинмоқда.) Саккиз юз чақирим нарида туради, „праписка“си шу хонадонда.

10. Поччаси. 67 ёшда. Руҳий касал. (Жиннихонадан далолатнома илова қилиняпти.) Етти юз чақирим нарида яшайди, шу хонадонда рўйхатдан ўтган.

11. Қайнсинглиси. Тўртга норасида боласи бор. Эри одам ўлдириб, ўн беш йилга кесилиб кетган. (Суд ҳукмидан кўчирма илова этилмоқда.) Қайнсингилнинг неча чақирим нарида туриши номаълум. Умуман, Ўзбекистонда яшаш-яшамаслиги ҳам мавҳум. Касби — „челночник-тадбиркор“. Ярим йил Туркияда, бир йил „Южный Карей“да юради. Аммо шу хонадонга „праписка“ қилинган.

12. Куёви. Лична ўзининг куёви эмас-ку, кенжа қайнсингилсининг законний эри. Қассоб. Туни билан пичоғини қайраб чиқади. Наркология диспансерида ҳисобда туради. (Далолатнома илова қилиняпти.) Беш юз чақирим нарида туради, „праписка“си шу хонадонда.

13. Жияни (ота томондан). Касбининг тайини йўқ. Қиморда беш минг доллар ютқазиб, қочиб кетган. Ҳозир қидирувда. (Ички ишлар бўлимидан далолатнома илова қилинмоқда.) Кунора қиморбоз ҳамкасблари „жиянингни топ“ деб бостириб келади. „Праписка“си шу ерда.

14. Яна битта жияни (она томондан). Ноёб талант соҳиби. Консерваториянинг миллий чолғу бўлими битирувчиси. Ҳар куни кечқурун уч соатдан карнай чалиб „репетиция“ қилиши шарт. (Далолатнома илова қилиняпти.)

15. Холасининг ўғай набираси. Санъат коллежининг собиқ ўқувчиси. Бу ҳам ноёб истеъдод эгаси. Бераман деса қўлига, чиқариб қўяр йўлига“, деганлари тўғри. Ўн етти ёшида Ҳасан-Ҳусан туғди. Эгизакларнинг отаси ҳозирча номаълум бўлгани учун болалар „детский приют“га топширилди. (Далолатнома илова қилинмоқда.) Коллежнинг ноинсоф раҳбарлари бир эмас, паҳлавондек иккита ўғилга ҳаёт ато этган истеъдодли талабани ҳар томонлама рағбатлантириш ўрнига ўқишдан ҳайдаб юборибди. Уй масаласи ҳал бўлса, эгизаклар ёш онанинг иссиқ бағрига қайтади. Биологик отаси топилиб қолса ҳам эҳтимол. Бўлажак раққоса ўқишни давом эттирмаса, ўзбек балети ёрқин саҳна юлдузидан жудо бўлади!

Шундай қилиб, икки хонали каталакда йигирма уч яримта жон истиқомат қилади. „Туғма истеъдод“ эгаси, беқиёс созанда, беназир бастакор, булбулнафас хонанда Бердиқуловнинг ижод қилиши учун ҳеч қандай шароит йўқ! Нима қилсин, шўрлик? „Шиғир“га солиб ёзган аризаси тўғри-да!

*„Менинг на кулбам бор, на айвоним бор,
На эшак аравам, на файтоним бор,
Фақат талантим бор, соф виждоним бор,
Санъатга бахшида битта жоним бор!“*

Муаллиф изоҳи: Ҳикоя қаҳрамони ким деб сўраманг! Ҳаммасини „ичимдан чиқариб“ ёздим. Башарти кўча-кўйдами, мажлис-пажлисдами, кимдир „Фалончи бизга тухмат қипти“ деса, ҳикоянинг қаҳрамони ўша бўлади!

„ШУМЛИК ТУРКУМИДАН“

Баъзилар шоир ёки ёзувчи деганда ўта жиддий, ҳатто қовоғидан қор ёғадиган одамни тушунади. Аслида ундай эмас, истеъдодли ижодкорларнинг деярли ҳаммаси ҳажвга, ҳазил-мутойибага бой бўлади. Биз — ижод аҳли ҳам бошқалар каби бир-биримизга ҳазил қиламиз, беозор „шумлик“лар ўйлаб топамиз. Мана, ўшалардан бир шингили.

„ШПАНА“

Университетни янги битирган кезларим эди. „Одамлар нима деркин“ деган қиссам китоб бўлиб чиқди...

Озод Шарафиддинов, Субутлой Долимов, Умарали Норматов, наманганлик қадрдонимиз, шоир ва олим Нуриддин Бобоҳўжаев, бир-икки мезбонлар билан Саричелек қўриқхонасига бордик. Тоғ устидаги кўл бўйида ётиб дам олдик. Кун бўйи чўмиламиз, ош-овқатни ўзимиз қиламиз. Бутун оламдан ажралиб, бир ҳафта радио эшитмасликка, соқол олмасликка, хуллас „ёввойи“ бўлиб юришга қарор қилганмиз...

Ўн кунлардан кейин юк машинасида тоғдан қайтиб тушдик. Соч-соқоллар ўсган, кийимлар афтодаҳол. Янгиқўрғон марказида тўхтаб тамадди қиладиган бўлдик. Йўл-йўлакай аллақандай магазинга кирдик. Чиройли қиз пештахта ортида китоб ўқиб ўтирган экан. Озод ака одатдаги „қитмирлик“ билан сўради:

— Синглим, нима китоб ўқияпсиз?

Қиз гаши келиброқ бошини кўтарди. Индамай китобнинг муқовасини кўрсатди. Бу — менинг китобим эди. Ёш ёзувчи бунақа пайтда қандай аҳволга тушишини биласиз. Хурсандман. Нуқул илжаяман!

— Бунақа бемаъни китобларни ўқиманг, — деди Озод ака „шумлик“ қилиб.

Қизнинг жаҳли чиқиб кетди.

— Ўзингиз бемаъни! Китобни тушунмасангиз гапириб нима қиласиз!

Бизнинг оғиз — қулоқда. Озод ака менга қараб кулди.
— Кўрдингми, мухлисларинг кўпайиб қопти. — Кейин қизга тушунтирди. — Қўлингиздаги китобни мана шу бола ёзган. Беринг, дастхат ёзиб беради.

Қиз менга бошдан-оёқ қараб чиқди-да, жаҳл билан гичирлади:

— Э, йўқол, шпана!

Довдираб қолдим. Қийқириқ, кулги...

Айниқса, кекса Субутой домла тиззасига уриб-уриб кулади. Йўқ, Озод ака амаллаб, қизни ишонтирди. Қўлидан китобни олиб, „Ҳурматли фалончихонга...“, деб энди дастхат ёза бошлаганимда ичкаридан башанг кийинган, тилла тишли киши чиқди. (Магазин мудир бўлса керак.)

— Хўш, нима шовқин? — деди қовоғини солиб. Озод ака нима гаплигини тушунтирди. Мудир ҳаммамизга бир-бир қараб чиқди-да, мендан сўради:

— Ҳужжатинг борми?

— Опке паспортингни! — деди Озод ака жаҳли чиққан бўлиб. Машина кабинасида қолган паспортимни олиб келишга мажбур бўлдим. Мудир аввал паспортга, кейин менга, ундан кейин китоб муқовасига қаради. Узоқ ўйланиб қолди.

— Фамилияси ўхшайди, — деди салмоқланиб, — сурати ҳам ўзига ўхшайди, аммо кўриниши ёзувчига ўхшамайди.

— Ана! — Субутой домла тантана билан кўрсаткич бармоғини осмонга бигиз қилди. — Ана! Одам танишни биларкансан-ку, ўғлим. Ёзган дастхатини кўргин! Ёзувчиям шунақа хунук ёзадими? Афтини қара, афтини! Тошканнинг хулигани-ку бу! Ҳа, қизим-а, содда қизим-а! Шунинг гапига ишондингми?!

Сотувчи қиз жаҳл билан мен дастхат ёзган варақни йиртди-да, фижимлаб ерга улоқтирди...

Абдулла Қаҳҳорнинг машҳур дачаси ҳозир Саид Аҳмадники. Бу биринчидан. Иккинчидан, дача Ёзувчилар боғининг шундоқ кираверишида жойлашган. Учинчидан, Саид Аҳмад ака паловни „сайратиб“ юборади. Чўнғаранинг гуручи-ю, зайтун ёғидан қилинган ошни кўп адиблар еган. Нега деганда устоз пиширган ошини барибир битта ўзи емайди. Боққа дам олишга борган ёзувчилардан кўнгил яқинларини албатта чақириб чиқади. Ошхўрлар ҳам жудаям ноинсоф эмас. Ошга ҳар ким баҳоли қудрат „ҳисса“ қўшади. Биров тўрттагина сабзи, биров Ёзувчилар боғининг ошхонасидан олиб чиқилган бир кафтгина туз, биров бир қути гугурт дегандек...

Қолган „арзимас“ харажатлар — гўшт, ёғ, девзира гуруч, арақ, коньяк ва бошқалар Саид Аҳмад акадан.

Кунларнинг бирида Эркин Воҳидов қўнғироқ қилиб қолди.

— Юринг, оқсоқолнинг дачасига бориб, пиёздан хабар олиб келамиз.

— Қанақа пиёз? — деган эдим, тушунтирди. Эркин ака устознинг дачасига бир эмас, нақ олтига пиёз олиб борган экан. Пиёз бўлгандаям зўридан. Олтиариқнинг пиёзи! Эркин Воҳидов, Раҳматилла Иноғомов, мен — узун-қисқа бўлиб кириб бордик. Пиёздан хабар олгани келганимизни айтдик. Устоз пешанаси тиришиброқ ош дамлади. Маълум бўлишича, бу Эркин ака билан Раҳматилла аканинг тўртинчими-бешинчими марта „пиёздан хабар олиши“ экан. Мен ҳам мазахўрак бўлиб қолдим. Текин ош кимга ёқмайди! Келаси шанба Эркин Воҳидовга қўнғироқ қилдим.

— Пиёздан хабар олиб келмаймизми?

— Иложи йўқ, — деди Эркин ака, — „пиёз операцияси“ барбод бўлди. Кейин воқеани тушунтирди. Эрталаб кўчага чиқса, дарвоза олдида чиройли лента билан ўралган қоғоз қути турган эмиш. Эркин ака ҳайрон

бўлиб қутини очса, қат-қат қоғоз орасидан сарғайиб кетган битта пиёз, ёнида конвертга солинган хат чиқибди. Хатда шундай сўзлар ёзилган экан: „Эркин, болам, пиёзинг уйимга кетаман деб, хархаша қилавериб, юрагимни сиқиб юборди. Шунча ялинсам ҳам кўнмади. Сени қаттиқ соғинибди. Ичикиб, касал бўлиб қолди. Хафа бўлма, уч-тўрт кун табибга қаратсанг, ўзига келиб қолади. Сен пиёзингни яхшилаб даволатиб тур. Келаси ҳафта ўттиз-қирқ киши кўргани борамиз“.

— Энди нима қиласиз? — десам, Эркин Воҳидов топган чорасини айтди.

— Ҳозир оқсоқолга кўнғироқ қилмоқчи бўлиб турувдим. „Пиёзнинг дарди оғир экан, шўрлик ўлиб қолди“, деб қўя қоламан.

— Эсингиз жойидами? — дедим капалагим учиб. — Оқсоқол пиёзингнинг таъзиясига келдик, деб юз кишини бошлаб келса нима қиласиз?

— Бу ёғиям бор, — деди Эркин ака ўйланиб. — Майли, бир йўлини қиларман.

Уч кундан кейин Саид Аҳмад акага Эркин Воҳидовдан хат борибди. Хатда шундай сўзлар битилган экан. „Устоз! Пиёзимни шунча боққанингиз учун раҳмат. Икки кунда оёққа туриб кетди, келиб овора бўлиб юрманглар. „Ёшлик — бебошлик“ деб шуни айтади-да! Ҳайронман, тенгини топибдими, битта пиёз билан Олтиариққа қочиб кетди!“

„ҲОЖАТБАРОРЛИК“

Булунғурга кетаётгандик, йўлда машина бузилиб қолди. Амаллаб етиб боргунча алла-паллага қолиб кетдик. Қорин — пиёзнинг пўсти. Асаблар таранг...

Уй соҳиби дастурхон безатиб қўйган экан. Бир пиёла чой ичдикми-йўқми, мезбон ҳасрат қилиб қолди.

— Неча йилдан бери шеър ёзаман, чиқаришнинг иложи йўқ. Газета-журналларда таниш-билишчилик...

— Мана, шеър чиқарадиган одам! — Абдуғафур

Расулов мени кўрсатди. — Опкелинг шеърларингизни. Ҳозир опкелинг!

Мезбон ҳам шуни кутиб турган эканми, бир папка шеър қўлтиқлаб кирди. Папкани очиб, ўқишга шайланган эди, Абдуғафур ака маслаҳат берди:

— Сиз ўқиб овора бўлиб ўтирасизми? Ўткиржоннинг ўзи ўқийди. Ичидан танлаб-танлаб олаверади.

Папка менинг қўлимга ўтди. Бири-биридан хароб шеърларни пичирлаб ўқияпман-у, ўғринча Абдуғафур акага қараб қўяман. У киши нону ангур қилиб, олтиндек узумни уриб ётибди. Охири чидолмадим. Бир бурда нон кавшаб, узумга қўл чўзган эдим, Абдуғафур ака дашном берди.

— Шеър деганни овоз чиқариб ўқийди-да. Биз ҳам эшитайлик бундоқ!

Овоз чиқариб ўқишга мажбур бўлдим. Ҳар сафар мезбон „Қалай, домла, зўрми?“ деб қўяди. „Шеърингиз икки пулга қиммат“, дей десам, дастурхонида ўтирибман. Устига-устак қорин ҳалигидай. Абдуғафур Расулов эса нуқул олқишлайди.

— Зўр ҳам гапми? — дейди қаймоққа нон ботириб. — Китоб қилиб чиқариш керак. Ҳаммасини Ўткиржоннинг ўзи эплайди. Бу киши ҳожатбарор одам.

Папкадаги шеърларни ўқиб бўлгунимча бир соатлар ўтди. Қаймоқ тамом бўлди, узумнинг шингил-шапоқ қолди.

Мезбон мастава олиб кирди. Бир қошиқ ичмасимдан Абдуғафур ака тагин шеърларни мақташга тушди.

— Шундоқ зўр асарларни босишмадими, а? Вой, номардлар-ей! Янгиларидан борми?

— Э, бундан ҳам зўрлари бор! Олиб келайми?

— Албатта-да!

Мезбон бу гал иккита папка кўтариб кирди. Маставани маза қилиб ураётган Абдуғафур Расулов орачора менга далда бериб қўяди.

— Ўқинг, дўстим, ўқинг! Шеър деганни жаранглатиб ўқиш керак.

Ош устида тўртинчи папка очилди...

Эртасига эрталаб Булунғур бозорига кирдик. Рўпарадан қовун кўтариб келаётган сийрак соқолли чол чиқиб қолди. Йўлини тўсиб салом бердим. Мол-ҳолини, кампири-ю неварачевараларини суриштирдим.

— Худога шукур! — деди чол жиндай ҳайратланиб.

— Қирқ битта неварачевара бор. Сизни танимайроқ турибман, болам.

— Ҳозир танийсиз-да! — дедим меҳрибонлик билан. — Мабодо бир парча қоғозингиз йўқми, отахон? Отахонда қоғоз йўқ экан. Абдуғафур Расуловдан қарз олишга тўғри келди. Қоғозга Абдуғафур аканинг исми-шарифини, турар жойини, ишхонасини, телефон рақамини батафсил ёздим. — Шу қоғозни эҳтиёт қилинг, хўпми, отахон? — дедим чолга узатиб. — Керакли одамнинг адреси ёзилган.

Чол нима гаплигини англамай турган эди, сўрадим:

— Мабодо институтга киришни ният қилган невараларингиз борми?

— Бор! — деди чол жонланиб. — Бир эмас, тўрттаси бор. Бултур ҳам иккитаси Тошкентга ўқишга кираман деб бориб, қайтиб келганди.

— Мана бу одам, — дедим Абдуғафур акани кўрсатиб, — Тошкентдаги энг катта институтнинг энг катта домласи Абдуғафур Расулов бўладилар. Олтита неварангизнинг ҳаммасини юбораверинг. Ўқишга жойлаб қўядилар: бу киши — ҳожатбарор одам.

Чол қувониб кетди. Манзил ёзилган қоғозни ҳафсала билан белбоғига қистирди.

— Ие, сизларни Худо етказди-ку, — деб аzza-баzza қовунни ерга қўйди, икки қўлини очганча дуо қила бошлади. — У дунё-бу дунё ёмонлик кўрмагин, болам! Невараларимни ўқишга киргизиб қўйсанг, ҳар куни беш маҳал намоз устида дуо қиламан. Яхшилигинг мендан қайтмаса, бола-чақангдан қайтсин. Бола-чақангдан қайтмаса, Худодан қайтсин...

Чол дуонинг энг қуюқ жойига келганда тўсатдан кўзи олазарак бўлиб қолди. — Ия, ҳа, қаёққа? — деди ҳайрон бўлиб.

Абдуғафур ака ўзини оломон орасига урди-ю, бир зумда кўздан ғойиб бўлди.

„МЕҲРИБОН“ ШОГИРД

Ёзда Озод Шарафиддинов билан Фарғонада дам олдик. Тўй мавсуми авжига чиққани учунми, Худонинг берган куни саҳарги ошга таклиф қилишади. Хўроз қичқирмасдан туриш малол келади. Аммо айтилган жойга бормаслик ҳам одобсизлик. Бир куни Озод ака иккинчи қаватдан хушламайроқ тушди.

— Чўрт побери, кечаси билан биқиним оғриб чиқди, — деди нолиб. — Даволанишга келганмизми, тўйма-тўй юришгами?

Санаторий дарвозасида, одатдагидек, машина кутиб турган экан. Физиллатиб олиб кетишди. Тўйхонага киришимиз билан „Умарали ака-а-а!“ деган ҳайқириқ янгради. Сўриток тагида ўтирган найнов, саксовулдек чайир одам сапчиб туриб биз томонга келаверди. Эрта-лабдан „отиб“ олгани кўриниб турибди. Оёқлари чалишиб кетяпти. Икки юзи тўйиб мош еган хўрознинг тожисидек қип-қизил. Яна бир марта „Умарала-ака-а-а!“ деди-да, Озод акани даст кўтариб, чирпирак қилиб айлантира бошлади. Домланинг у юзидан, бу юзидан ўпавериш шилта қилиб ташлади.

— Бормисиз, Умарали ака? Соғмисиз, домлажон? Эшик-эллар тинчми, домлажон? Неваралар чопқиллаб юрибдими, домлажон? Соғинтириб юбордингиз-ку, домлажон!

Ўпгани ҳам бор бўлсин! Ҳар „домлажон“ деганида Озод акани силкитиб-силкитиб қўяди. Озод ака „Мен... Мен“ дейди-ю, „Умарали эмасман“, дейишга бояги одам қўймайди. Домла „Кечаси билан биқиним оғриб чиқди“, дегани эсимга тушиб, ачиниш кетяпман. Бир

зумда Озод ака бошигача терлаб, қизариб кетди. Нукул ҳансираб нафас олади. Бояги одам домлани ерга қўйди-да, менга юзланди.

— Эркин ака-а-а! — деди ҳайқириб. Кураш тушади-ган полвонлардек қулочини кенг ёйганича тепамга бос-тириб келаверди. Қарасам, қовурғамни дазмоллаб таш-лайдиган! Шоша-пиша, ўзимни одамлар орасига урдим.

Домла иккаламизни алоҳида хонага олиб кирди. Озод ака ҳамон ҳансираб нафас олар, пайдарпай рў-молча билан юзини артар эди.

— Бояги одам ким? — дедим нон ушатаётиб.

Домла эшитмадими, жавоб бермади.

— Ким ҳалиги одам? — дедим чой қуйиб. Домла бир чимирилди-ю, тагин индамади. Ҳар қалай, ўша „меҳри-бон шогирд“ кимлигини жудаям билгим келарди.

— Домла, — дедим, — бояги одам ўзимизда ўқиганми?

Озод ака базўр чидаб ўтирган эканми, бирдан портлади.

— Ҳой! — деди қўлини пахса қилиб. — Қанақа эз-ма одамсиз? Жимгина ўтира оласизми, йўқми? Бил-майман! Эшитдингизми? Танимайман! Умуман таниш-ни ҳам хоҳламайман! Ўз ҳолимга қўясизми-йўқми?

Дамим ичимга тушиб кетди. Ташқари чиққанимизда „шумлигим“ тутди. Озод аканинг қулоғига секин шип-шидим.

— Умарали ака! Анави шогирдингиз яна келяпти. Хайрлашмоқчи шекилли.

Озод ака аланг-жалаңг қаради-да, ўзини машинага урди.

— Ҳайданг, — деди эшикни ёпиб. — Ҳайданг, чўрт побери! Тезроқ кетайлик шу ердан.

„ХИТОЙЧА УСУЛ“

Тоққа, Азим Суюннинг қишлоғига боргандик. Кўпчилик эдик. Меҳмонларни бир хонадонга олиб киришди. Дастурхон тўкин. Бун қарангки, бошқа ноз-

неъматлар қатори бир пиёла асал ҳам бор экан. Ҳамма-нинг кўзи ўша пиёлада.

— Тоза асалга ўхшайди, — деди меҳмонлардан бири. — Ҳидидан сезилиб турибди.

— Тоғнинг асали зўр бўлади-да, — деди иккинчиси. — Ҳозир тоғда ҳам тоза асал қолмаган, — деди яна бири. Гап айланиб асалнинг тоза-нотозалигини аниқлашга келиб тақалди. Биров „Қошиқнинг учига илиб чўзиб кўриш керак, агар бир қулоч кўтарилганда ҳам асал узилиб қолмай ипдек тушаверса, тоза бўлади“, деди. Яна кимдир чойга солиб кўришни маслаҳат берди. Тагин кимдир асални кафтга суриб, ручка билан чи-зишни таклиф қилди. Индамай турсак, асал хомталаш бўладиган. Эркин Воҳидов менга қараб қўйди-да, сўради:

— Асални синашнинг хитойча усулини эшитган-сиз-а?

Ҳеч қанақа „хитойча усул“ни билмасам ҳам, бир „шумлик“ бошланаётганини сезиб, дарров тасдиқладим:

— Эшитганман! Энг қулай усул шу!

— Ундан ташқари замонамиз руҳига ҳам мос келади, — деди Эркин Воҳидов. — Ҳақиқий демократик усул.

Ҳамма „хитойча усул“га қизиқиб қолди.

— Айтсам ўрганиб оласизлар-да, — деди Эркин Воҳидов сирли қилиб. Даврадагилар ялинишга тушди.

— Бўлмаса гап бундоқ, — деди Эркин ака. — Ҳозир орамиздан битта одамни „асал синовчи“ қилиб сайлаймиз. Ким энг кўп овоз олса, „синовчи“ ўша бўлади. „Синовчи“ пиёладаги асални бир кўтаришда охирига-ча симиради. Соатга қараб турамиз. Агар ярим соатдан кейин оғиз-бурнидан варақ-варақ қон келиб ўлиб қолса, бундан чиқди, асал — тоза асал бўлади. Қани, ўзининг номзодини қўядиган одам қўлини кўтарсин!

Биттаям „номзод“ топилмади.

— Начора, — деди Эркин Воҳидов мушкул муаммо қаршисида қолган одамдек чуқур ўйга толиб. — „Дўс-

тинг учун асал ют“, деган гап бор. Келинг, дўстлар учун қурбон бўлсак, бўпмиз-да!

„Жасорат“ кўрсатиб, икковлашиб пиёлани бўшатдик. Ҳайрият, асал „зўр эмас“ экан, ёмон таъсир қилгани йўқ.

„ПАМИЛДОРИ“ ОПЕРАЦИЯСИ

Ўғлимнинг тўйи куни саҳарлаб дарвоза олдида машина тўхтади. Чиксам, Озод Шарафиддинов „Волга“нинг чап эшигини очиб рулда ўтирибди.

— Дачадан келяпман, — деди домла. — Қани, дарров капотни очинг.

Юкхонани очсам, икки пақир памилдори турибди.

— Ўз қўлим билан тердим, — деди Озод ака тантанали оҳангда. — Идишларни тез бўшатинг-да, қоғоз-қалам олиб чиқинг.

Қоғоз олиб чиққан эдим, буюрди:

— Ёзинг! „Тилхат. Менким, ушбу ҳужжатга имзо чекувчи фалончи пистончиев шуни эътироф этаманки, Озод Шарафиддинов тўйимизни жамики сабзабот маҳсулотлари билан тўла таъминлади“. Ёздингизми? Энди қўл қўйинг!

Табиийки, бу гап ўша заҳоти тўйхонага тарқалди. „Памилдори“ операцияси пишитиб қўйилди. Эрталабки ош дастурхонига памилдори ҳам тортилди. Домла ёнимда турган эди, маҳалла оқсоқолларидан бири келиб, у киши билан қўш қўллаб кўришди.

— Ўғлим, — деди менга қараб, — ошинг яхши бўпти-ю, аммо памилдориси, айниқса, зўр экан-да! Экканнинг қўли дард кўрмасин!

Озод ака мамнун томоқ қириб қўйди.

Зум ўтмай иккинчи одам келди.

— Илоё ёшлар бахтли бўлсин! — деди қироат билан. — Дастурхон хў-ў-ўп тўкин бўпти-да, укам. Раҳмат! Айниқса, памилдорини айтгин! Асал-а, асал! Ишонсанг, мен ош еганим йўқ, нуқул памилдори едим!

Озод ака камтарона ерга қараб турибди. Қариндошлардан бири памилдорини мақтаб-мақтаб, жиндай танқид қилиб ҳам ўтди.

— Памилдори хўп яхши пишибди-ю, сал майдароқ эканми? Олхўри деб ўйлапман.

Шу пайт Эркин Воҳидов келиб қолди.

— Ўткиржон! — деди гапни узоқдан бошлаб. — Ёзда тўй қилишнинг шуниси яхши-да. Қовун-тарвуз мўл, мева-чева кўп... Манави олчанинг чиройли пишганини қаранг деб тўрттагинасини кафтимга олиб еб кўрсам, данаги йўқ! Қарасам, памилдори экан! Қаёқдан топдингиз бунақасини?

Зимдан қарасам, Озод аканинг қовоғи тушиб кетяпти.

Саид Аҳмад ака узоқдан мени койиб келаверди.

— Сен ярамасга қачон ақл киради-а? Янгилик яратаман деб, ҳар балони ўйлаб топаверасанми? Ош дастурхонига итузум қўйиш қаёқдан чиқди! Қаёққа қараса талинка-талинка итузум!

Озод ака бунисига чидай олмади.

— Чўрт побери! — деди қўл силтаб. — Мен тўйга памилдори эмас, тариқ опкелганман. Бўлдимми? Қутулдимми энди?!

„ТҶЯНА“ ОПЕРАЦИЯСИ

Ўзим ҳам бир эмас, бир неча марта „шумлик“ „қурбони“ бўлганман.

Эркин Воҳидов қизини узатаётганда эрталаб юртга ош берди. Борсам, дарвоза ёнидаги ўрик тагида Саид Аҳмад ака, Озод Шарафиддинов, Носир Фозилов, Неъмат Аминов, Умарали Норматов, яна аллақанча одам келди-кетдига қўл қовуштириб туришибди. Эркин ака билан кучоқлашиб кўришдик. Табрикладим. Киссасига тўяна солиб, мен ҳам бояги қаторга бориб турдим. Кечқурунги зиёфатга борсам, Эркин ака совуқроқ қарши олди.

— Эрталаб кўринмадингизми? — деди гинахонлик қилиб.

— Келдим-ку! — дедим ҳайрон бўлиб.

— Келсангиз кўрардим. Биламан, сиз вақтли туришни ёқтирмайсиз. — Эркин ака ҳовлига имо қилди. — Кираверинг, ҳаммалари ўтиришибди.

Чиндан ҳам эрталабки ошда қўл қовуштириб турганлар давра қуриб ўтирган экан. Ҳатто Саид Аҳмад ака менга жой ҳам олиб қўйибди.

— Ҳа, хомуш кўринасан? — деди оқсоқол афтимга тикилиб.

— Йўқ, ўзим... — деб минғиллашим билан ёнимизга Эркин ака келди.

— Эрталаб Ўткиржоннинг ўрни жуда билинди-да, — деди бош чайқаб.

— Келдим-ку, ахир! — дедим баттар ҳайратланиб. — Ўрик тагида кўришдик-ку!

— Қанақа ўрик? — Эркин ака елкасини қисиб қўйди-да, нари кетди.

— Ростдан ҳам келувдингми? — деди Саид Аҳмад ака.

— Ие, ўзингиз билан кўришдик-ку! — нажот кутгандек Неъмат Аминовга қарадим. — Неъмат ака ҳам бор эди.

Неъмат Аминов гапимни эшитмадими, чой қуйди.

— Қани дастурхонга қаранг, жигарим!

— Сиз билан анча гаплашиб турдик, — дедим Саид Аҳмад акага.

— Менда галава қоптими! Келган бўлсанг келгандирсан, келмаган бўлсанг келмагандирсан. — Саид Аҳмад ака ҳам дастурхонга ундади. — Ол, манави гўшт яхши пишибди.

Томоқдан овқат ўтса қани?

Саид Аҳмад ака кўнглимдагини сезгандек, насихат қилди:

— Эркин билан қил ўтмас дўстсан. Кўп мухлислар Эркин Ҳошимов билан Ўткир Воҳидовни адаштириб юради. Эрта-индин сен ҳам қиз чиқарасан, ўғил уйлантирасан. Тўяна-пўяна бердингми?

— Бердим! — дедим жонланиб. — Ўрик тагида...

— Қанақа қилиб берувдинг?

Хунобим ошди.

— Қанақа бўларди, чўнтагига солиб қўйдим.

— Калланг гавдангдан катта-ю, бир отим носча ақлинг йўқ! — деди Саид Аҳмад ака койиб. — Биринчидан, тўяна дегани чўнтакка солинмайди, кафтга босилади! Иккинчидан, гувоҳ олдида берилади. Пулни конвертга солиб, устига „фалончидан пистончига“, деб ёзиб қўйилади... Эркин сенинг тўянангга зормас-ку, барибир қўнглига келган-да! Минг йиллик қадрдон бўлсаларинг! — Бирпас ўйлаб турди-да, жўяли маслаҳат берди. — Энди... Битта йўли бор... Бошқатдан тўяна берасан. Пулинг борми?

Ноилож чўнтагимни ковлаб, беш сўмлик, ўн сўмликларни санай бошладим.

— Э, ямоқчига ўхшамай ҳар нима бўл! — деди оқсоқол жеркиб. — Йирикроқ пулинг борми, Носир?

Носир Фозилов қовоғини солиб тўнғиллади: — Нима, мен кассирманми?

— Сенда-чи, Неъмат, йирик пул борми?

— Майдасиям йўқ! — деди Неъмат Аминов кескин бош чайқаб.

— Сенларнинг ғамингни доим мен ейишим керак!

— Саид Аҳмад ака киссасидан иккита юз сўмлик чиқарди. — Эшитиб қўй, — деди писанда қилиб. — Эртага эрталаб ровна соат саккизда боққа обориб берасан. Ҳам қарз бериб, ҳам кетидан югуриб юрмайман!

Бундан чиқди эрталаб Қибрайга ғириллашим керак.

Саид Аҳмад ака аллақаердан бир варақ қоғоз топди. Пулни қоғозга ўраб, устига „Эркин акага Ўткирдан 200 сўм“, деб ёзди. „200 сўм“ деган сўзнинг тагига йўғон қилиб чизди. (У пайтда бу анча катта пул эди.)

— Ма, ушла! — деди ўрнидан туриб. — Тўяна беришнинг қоидасини ўрганиб қўй, окангинанг айлансин! Биз тўяна беравериб-беравериб шилиниб кетганмиз! Юр, бирга борамиз.

Ноилож оқсоқолнинг кетидан эргашдим. Йўлакда турган Эркин аканинг олдига бордик.

— Кучоқлашиб кўриш! — деди оқсоқол елкамга нуқиб. Одамларни ҳайрон қолдириб, Эркин ака билан қайтадан кучоқлашдик. Қоғозга ўроғлиқ тўянани кафтига босдим. Эркин ака „Кўйинг, шарт эмас“, деди-ю пулни киссасига солиб қўйди. Машинадан хабар олиш баҳонасида кўчага чиқдим. Қай кўз билан кўрайки, эрталаб келганимга, тўянага „гувоҳ бўлган“ ўрик йўқ! Йўқ, вассалом! Тўғриси, ўзимдан ўзим шубҳаланиб қолдим. Барвақт туришни ёқтирмаслигим рост! Эрталаб Эркин аканикига келдимми ўзи? Ё уйқусираб бошқа жойга бордимми?

— Қаёқда юрибсан? — деди Саид Аҳмад ака ёнимга келиб ўтиришим билан.

— Ўзим... — дедим бўшашиб.

— Тўянадан қутулдинг! — Оқсоқол далда берди. — Энди одамга ўхшаб очилиб-ёзилиб ўтир. Аммо бир нарсани айтиб қўй! Менинг пулим — урғочи пул, яқинда банкка обориб қочириб келувдим, ой-куни яқин эди. Эртага боласини қўшиб оборасан, 50 сўм!

Оббо! Энди буниси қолувди.

— Боласини Эркин Воҳидовдан оласиз! — дедим энсам қотиб. Шу гапнинг устига Эркин ака келиб қолди.

— Содда бўлмай қолинг! — деди кулиб. — Эрталаб тўяна берувдингиз-ку. Олинг пулингизни, — шундай деб, қоғозга ўралган бояги пулни чўнтагимга солиб қўйди.

— Ўрик-чи? — дедим талмовсираб.

Ўша заҳоти даврада шунақанги қаҳқаҳа портладики, кўшиқ айтаётган ҳофиздан тортиб ҳовлидаги меҳмонларнинг ҳаммаси барабар шу томонга қарашди. Менинг аҳволим хўп „томошабоп“ бўлса керак. Неъмат ака „хе-хе“ лайди. Носир ака „ху-ху“ лайди, Эркин ака ёшланиб кетган кўзини артади...

Маълум бўлишича, эрталаб мен кетганимдан кейин, „тўяна“ операцияси пишитилибди. Дарвоза олдидаги ўрикнинг катта шохи қуриб қолган экан, қа-

риялар қуриган дарахт бехосият бўлади, деб таги билан арралаб ташлашни маслаҳат беришибди...

— Энди қўнглинг жойига тушдими? — деди Саид Аҳмад ака. — Қани, пулни чўз!

Энди менинг „шумлигим“ тутди.

— Қанақа пул? — дедим пинагимни бузмай.

— Ҳазиллашма! — Саид Аҳмад аканинг пешанаси тиришиб кетди.

Парво қилмай еб-ичиб ўтиравердим. Ора-чора устозни дастурхонга ундайман.

— Олинг, оқсоқол, шўрва мазали бўпти!

Саид Аҳмад ака овқатга ҳам қарамай қўйди. Пайдар-пай сигарет тутатади... Ниҳоят, бир чора ўйлаб топди шекилли, қулоғимга эгилди.

— Эшитяпсанми? — деди овозини пасайтириб. — Чап чўнтагингда чақалоқ „инга“ лаяпти, айтмовдимми, пулимнинг ой-куни яқин, деб. Ҳайрият-ей, омон-эсон қутулди, бояқиш! Майли, „боласи“ ни сенга бердим. 200 сўмни қайтар!

— Манави қийма кабоб юмшоққина экан, устоз, — дедим меҳрибонлик билан. — Устига пиёз сепиб берайми?

Саид Аҳмад ака ялинишга тушди: — Пул деган жигардан бўлади, болам. Унақа совуқ ҳазил қилмагин, настраенам бузилиб кетяпти. Ҳозир йиғлаб юбораман.

— Мен сиздан пул олганим йўқ! — дедим кўзимни лўқ қилиб.

— Бермайсанми? — Саид Аҳмад ака таҳдид билан ўрнидан турди. — Ҳозир анави боланинг қўлидан микрофонни оламан-да, бўлган хангомани бутун тўйхонага айтиб бераман!

Қарасам, чиндан ҳам ўша томонга кетяпти. Пулни қайтариб бердим. Оқсоқол киссасига ураркан, тўнгиллади:

— Барибир „боласи“ сани бўйнингда! Жа бўлмаса, судга бериб, алимент қилиб ундириб оламан!

„ГУРУЧ“ ОПЕРАЦИЯСИ

Саид Аҳмад ака девзира гуруч танлашга уста. Бир гал азза-базза Қўқон бозорига кириб, Чўнғаранинг гуручидан харид қилдик: Саид Аҳмад ака 30 кило, мен 30 кило. Мезбонлар гуруч солинган қоғоз қопларни вагонга чиқариб беришди. Поезд жилганидан сўнг устоз билан алла-паллагача гурунглашиб ўтирдик. Кейин ухлаб қопман.

Бир маҳал ғалати шатир-шутур товушдан уйғониб кетдим. Саид Аҳмад ака майкачан бўлиб ўриндиққа ўтириб олган. Олдида иккита қоп. Менинг қопимдаги гуручдан ҳовучлаб-ҳовучлаб олади-да, ўзининг қопига солади. Қарасам, гуручимнинг баракаси учиб кетадиган.

— Ҳорманг, устоз? — дедим. — Нима ҳаракат?

— Уйғондингми? — деди оқсоқол кирови меҳр билан. — Ухлайвер, болам, чарчагансан, ухлайвер. — Шундай деб юмушини бамайлихотир давом эттираверди. — Мен билан ишинг бўлмасин, — деди тушунтириб. — Одамнинг ёши бир жойга борганидан кейин шунақа экан. Ярим кечадан кейин эсим жиндай кирарли-чиқарли бўлиб қолади. Нима қилаётганимни ўзим билмайман.

Ҳайрон бўлдим.

— Эсингиз кирарли-чиқарли бўлса, нега ўзингизнинг гуручни менинг қопимга солмайсиз-да, меникини ўзингизнинг қопингизга соласиз?

Саид Аҳмад ака хотиржам қараб қўйди.

— Унда сапсем жинни бўламан-ку, болам!

„ЗИЁФАТ“ ОПЕРАЦИЯСИ

Арзимаган баҳонада зиёфат қиламан демасам, шу масалада Эркин Воҳидовга маслаҳат солмасам, олам гулистон эди. Ўйлаб қарасам, биринчи ҳикоям чиққанига қирқ йил бўпти. Шуни дўст-биродарлар билан нишонлагим келди.

— Ие, бу тарихий воқеа-ку! — деди Эркин ака қувониб. — Бунақа байрамни нишонламаса гуноҳ бўлади! Банкетни қайси ресторанда қилмоқчисиз?

— Ҳайронман, — дедим иккиланиб. — Уйда йиғилиб қўя қолсакмикин...

— Жуда тўғри! — деди Эркин ака маъқуллаб. — Лекин бир нарсани олдиндан айтиб қўяй. Сиз ўзингизни ортиқча уринтирманг, хўпми? Бир хилларга ўхшаб иккита қўй сўйиш зарилми? Битта бўлса етади! Жудаям катта қўчқор бўлишиям шартмас. Ҳа, боринг ана элик килоли бўла қолсин. Тоғ кўкатларини еган қора қўчқорнинг кабоби бошқача бўлади. Зомин тоғими, Нуротами, майли-да...

Қўй сўйиш деган гап хаёлимдаям йўқ эди. Шунга атай деб, энди оғиз жуфтлаган эдим, Эркин ака янаям меҳрибонроқ оҳангда давом этди.

— Сиз қийналманг, дейман-да! Баъзиларга ҳайронман. Закуска — яъни газакка қазии-қарта, курка гўшти, каклик гўшти, тандир кабоб, қоқланган қизил балиқ, немис пишлоғи, Гуржистон бринзаси, лик-лик холодец, мариновка қилинган қўзиқорин, криветка — буларку майли, дастурхоннинг кўрки...

Устига-устак икки хил икра олишга бало борми? Ҳам қора, ҳам қизил икра! Сиз биттасини олинг, таомом. Узоқ Шарқнинг қизил икраси бор. Осетрина балиғиники. Ҳар биттаси анор донасидек келади. Ўшандан биттагина банкасини оласиз. Чиройли тунука банка. Беш килолиги бор, уч килолиги бор. Сиз ўзингизни қийнаманг, уч килолигидан олаверинг!

Ичимдан узундан-узоқ хўрсиниқ келди. Гапирай десам овозим чиқмайди. Эркин ака шавқ-завқ билан давом этипти:

— Хў-ўш, таом масаласи, яъни меню. Баъзан қуда чақирриққа борасиз, банкетга, юбилейга борасиз... Исрофгарчиликни кўриб, ҳайрон қоласиз. Бир эмас, ўн беш хил овқат тартади-ей! Сиз ўн икки хил овқат қилсангиз кифоя. Биринчисига бедана шўрва, Қўқоннинг

„кўза шўрваси“. Кейин ҳўл норин, иссиққина ҳасип, сомса...

Айтмоқ-чи, сомса масаласи...

Одамлар аллақандай алмойи-алжойи рекламалар ўйлаб топади. Бир куни кўчада кетаётсак, „Сомсанинг додаси“ деб ёзиб қўйибди. Буниси „сомсанинг додаси“ бўлса, „онаси“ қаяқда деб сўрайдиган одам йўқ. Ўзимизнинг пармуда сомсадан буюраверинг. Сиз қийналманг, дейман-да! Шашлик, яъни кабоб икки хил бўлса етади. Жазли кабоб билан қийма кабоб. Жа, кўнглингиз бўлмаса, думба-жигар ҳам тортиб қўя қоларсиз. Ундан кейин янгича таом удум бўлган. Арабча қовурдоқ дегани. Беш ойлик тўқли-қўзичоқнинг миён қовурғасидан қилинади. Устига қаймоқ солинган француз котлети ҳам лаззатли таом...

Табака масаласи. „Буш оёғи“ деган гапни эшитганмисиз? Ҳозирги Буш эмас, унинг отаси президент бўлган замонда америкаликлар дори билан боқилган товуқ еявериб, семириб кетган. Борганингизда ўзингиз ҳам кўрган бўлишингиз керак. Шунинг учун табакани товуқдан қилманг. Ўрмончи Мансурхўжага айтсангиз, ўн-ўн бешта қирғовул оттириб қўяди. Қирғовулнинг табакаси бошқача бўлади...

Охирида ош тортасиз. Асаканинг Чўнтагидаги чойхоначидан илтимос қилсангиз, девзирадан қулинг ўргилсин, ош дамлайди.

Оғзим машинаси ўғирлаб кетилган гаражнинг дарвозасидек ланг очилиб қолган бўлса керак, Эркин ака кўзимга хавотирланиброқ тикилди.

— Ёзиб оляпсизми? Эсингиздан чиқмайдими?

— Чиқмайди, — дедим йиғламоқдан бери бўлиб. — Бунақа гапларни унутиб бўларканми? Минг раҳмат сизга! Мунча меҳрибонсиз?!

— Сиз қийналманг, дейман-да! Меҳмонлар неча киши ўзи? Ўнтами? Биласиз, мен ичмайман. Аммо дастурхонда анави сабил турмасаям бўлмайди. Бир яшик тоза арақ. Франциянинг бир яшик коньяги бемалол етади. Ҳа, айтмоқ-чи, Голландиянинг „Хайникен“ деган пи-

воси бор. Ўшандан бир қутигина олсангиз, бошқа нарса керакмас. Мева-чева бемалол! Хандон писта, бодом, нўхат, майиз...

Оқ кишииш сал камёброқ. Космонавтлар ейди. Эски жўвадаги Мирваққос баққолга менинг номимдан илтимос қилсангиз, уч-тўрт кило топиб беради. Олма, анор, нок, узум ўзимизнинг мевалар. Бозорда нима кўп, банан кўп. Ортиқча уриниб юрманг-да, жон бошига бир шодадан банан, икки кишига биттадан ананас олсангиз, етмоқ тугул ортади. Қайси куни бир зиёфатга борсак, дастурхонга қулупнай тортибди. Ҳали ўзимизнинг қулупнай чиқмаган, тўғрими? Худо билсин, Хитойдан олиб келганми, Эронданми? Сувда маза бор, унда маза йўқ. Сиз ўзингизни уринтириб юрманг-да, гилос билан шафтоли олинг! Бангладешданми, Малайзияданми, бир тоғора шафтоли, бир тоғора гилос келтирсангиз, олам жаҳон бўпкетади.

— Эркин ака, — дедим йиғламсираб, — меҳмонлар тарқаётганда, елкасига тўн ҳам ёпайми?

— Ана шуниси шартмас. Ҳечам шартмас! Бу одатни ким ўйлаб топган ўзи? Қаёққа борсанг тўн беради. Ҳамманинг уйида сандиқ-сандиқ тўн! Сиз бундай қилинг! Меҳмонларнинг ўлчовини сўраб олинг-да, биттадан костюм-шим олиб қўя қолинг. Биласиз, „Версач“ деган машҳур фирма бор. Ўшанинг костюми ҳам чиройли, ҳам модний бўлади. „Оптовой“дан олсангиз, 400 доллардан беради.

— Бир нарса сўрасам майлими? — дедим ўпкам тўлиб. — Мабодо биттагина вертолёт олиб, меҳмонларни уй-уйларига вертолётда обориб қўйсам, нима дейсиз?

— Керакмас! — деди Эркин ака бош чайқаб. — Биринчидан, вертолёт ҳайдашга учувчи керак, иккинчидан, ҳеч кимнинг уйида вертолёт қўнадиган майдон йўқ. Биттагина „Дамас“ олсангиз бўлди. Сиқилишиброқ ўтирса ҳамма сиғади. Шўпирликни ўз зиммамга оламан. Меҳмонларни уй-уйларига обориб қўяман-да, машина меникида қолаверади. Сиз қийналманг, дейман-да!

— Мабодо, — дедим ҳиқиллаб. — Мабодо зиёфатдан беш-ўн сўм ортиб қолса, ўшанга арқон берармикин?

— Беради! Албатта беради. Нима кўп — хўжалик дўкони кўп. Арқоннинг пишиғидан олинг. Ингичка бўлсин-у, пишиқ бўлсин. Ундан кейин жудаям узун бўлиши шарт эмас. Бўлмаса одамнинг оёғи ерга тегиб қолиши мумкин. Сиз қийналманг, дейман-а! Аммо бу ишни жиндак кечиктириб турасиз. Асарингиз чиққанини яна беш-ўн марта нишонласангиз, арқонни меҳмонларнинг ўзи олиб боради...

Шундай бўлди. Ҳаётимдаги „тарихий воқеа“ни зўр „тантана“ билан нишонладик. „Чархпалак“ ошхонасида. Эркин Воҳидов, Иброҳим Ғафуров, мен — учовлашиб бир косадан лағмон едик. Ёлғон бўлмасин, бир шишадан пиво ҳам ичдик. Ўзимизнинг „Қибрай“ пивоси.

ЎЗБЕКНИНГ СОДДАСИ

Тошкент дорилфунуни (ҳозирги ЎзМУ)нинг домласи Баҳодир Ғуломов боладек беғубор, ўта самимий, содда одам эди. (Афсус, бевақт вафот этди.) Сафарга чиқадими, ўтиришга келадими, деярли ҳар гал навбатдаги „шумлик“нинг „қурбони“ бўлиб, ё чойхона паловга, ё зиёфатга „тушар“, „тушмагани“га, қўймас эдик.

Баҳодир ака уйига меҳмон келса, ўтқизгани жой тополмай шошиб қоларди. Бир гал Озод Шарафиддинов, Бегали Қосимов, Абдуғафур Расулов қандайдир байрам баҳона домлани кўргани бордик. Баҳодир ака келинойига дастурхон ёздирди. Очилиб, жиндай ичилган „Плиска“ коньягини келтириб қўйди.

— Коньяк деганни узум билан ичсанг-да! — деди Озод ака.

— Ҳозир, домлажон, ҳозир! — Баҳодир ака пилдираб ҳовлига тушди. Дераза олдидан инқиллаб нарвон кўтарганча ўтиб сўриток томон юрди. Пайтдан фойдаланиб, коньякни тўртта пиёлага бўлдик. Лўқ этиб ичиб

олдик-да, ўрнига совуқ чой қуйиб қўйдик. Баҳодир ака узум кўтариб кирди.

— Қани, меҳмонлар, — деди илжайиб. — Жиндай-жиндай олайлик бундоқ. Бугун байрам...

Ҳаммамиз „қандай бўларкин“, деб бирпас ноз қилган бўлди-у, мезбон қистайверганидан кейин „ноилож“ кўндик. Абдуғафур ака „коньяк“ сузди.

— Хуш келибсизлар! Қадамларингизга ҳасанот! — деди Баҳодир ака тантана билан. „Коньяк“ни бир қултум ичди-ю, афти буришиб кетди.

— Нима бу? — деди кўзойнагини йилтиратиб.

Биз ҳам жиндай-жиндай тотинган бўлиб пиёлаларни дастурхонга қўйдик.

— Мазаси ғалатироқми? — Баҳодир ака ҳаммамизга бир-бир мўлтираб термилди.

— Шу коньякми? — деди Озод ака қовоғини уйиб.

— Менгаям ғалатироқ туюлди, — деди Бегали.

— Ҳидиям бошқача... — деди Абдуғафур ака.

— Йўғ-е, кеча ўзим ичувдим-ку! — Баҳодир ака азда-базда шишанинг оғзини ҳидлаб кўрди. Тўсатдан бир нима эсига тушгандек, ҳовлига қараб келинойига қичқирди. — Уканг қачон келувди? — Кейин бизга ҳасрат қилди. — Қайнимнинг шу одати ёмон-да! У киши сурат олишга қизиқадилар! — деди зарда билан... — Биламан, ўшандан бошқа ҳеч ким қилмайди бу ишни! Коньякни ичган-да, ўрнига фотодори қуйиб қўйган.

— Нима? Фотодори?! — Озод ака ўрнидан туриб кетди. — Заҳар-ку бу! Ҳали бизни заҳарламоқчи бўлдингизми?

— Қиёматли ака-укамиз-а? — деди Абдуғафур ака бош чайқаб.

— Мазасидан билувдим... — деди Бегали маъюс мингиллаб.

Баҳодир ака довдираб қолди. Нуқул бир гапни такрорлайди.

— Мен билмай қолдим-да... Билмай қолдим-да...

Домла янги шиша очганда ҳам, қовурдоқ олиб келганида ҳам чехрамиз „ёришмади“. Яхшигина „қизи-

шиб“ олганимиздан кейин мавзу тагин „фотодори“га келиб тақалди.

— Чўрт побери! — деди Озод ака. — Энди „Плиски“ни кўрсам кўнглим айнийдиган бўлди-да.

Баҳодир ака астойдил ялинди.

— Қўйинглар энди, шу гап шу ерда қолсин, эшитган қулоққа яхшимас.

— Албатта-да, — деб тасдиқлади Озод ака. — Баҳодир Фуломов дўстларини заҳарламоқчи бўпти, деган гап тарқалса, биров ишонмаса, биров ишонади-да!

Баҳодир ака бирпас иккиланиб турди-да, таклиф киритди.

— Шанба куни Ўринбой аканинг чойхонасида ош қила қолсаммикин?

— Мана бу бошқа гап! — дедик ҳаммамиз жонланиб. Озод ака Баҳодир аканинг „тарафини олди“.

— Текин ош бўларкан, деб талтаймаларинг! Майли, домла-ку ош қилади. Қилмай қаёққа борарди! Аммо сенлар ҳам бу сирини ёймасликка ваъда бериб, тилхат ёзиб берасан. Ҳозир оғзаки гапга ишониб бўлмайди.

Шанба куни чиндан ҳам Ўринбой аканинг чойхонасида ош бўлди. Фақат беш киши эмас, ўн беш киши тўпланди. Ош устида Баҳодир ака нега „эриётгани“, бизни қандай қилиб „заҳарламоқчи бўлгани“ биз эса бу сирни ошкор қилмасликка сўз беришимиз ҳақидаги батафсил ёзилган тилхатларни тантана билан, баланд овозда ўқиб бердик. „Сир“ ўша куниёқ бутун университетга ёйилди.

* * *

Домланинг қизиқ-қизиқ одатлари бор эди. Соат ўн бўлмасдан ётиб ухлар, эрталаб тонг отар-отмас уйғониб, ҳар куни албатта беш километр югурарди.

Айнан шу одати домланинг бошига кўп „кулфатлар“ солган.

Бир сафар Сариосиёдан Термизга ўтадиган бўлдик. Термиз — чегара шаҳар. У замонда кириб келаётган ҳар

битта машинани тўхтатиб, одамларнинг ҳужжатини текшириб кўришарди.

Сариосиёдан тонг отмай йўлга чиқдик. Баҳодир ака „Москвич“га ўтирибдики нукул „югуриш плани“ бажарилмай қолганидан нолийди. Ниҳоят, шаҳар чеккасига етиб келдик. Чегарачи аскарлар ҳужжат текшира бошлады. Боядан бери индамай турган Баҳодир ака тўсатдан югуриб қолди. Анча нарида ям-яшил ўтлоқ бор экан. Домла ўша томонга қараб гайрат билан лўкиллаб чопди.

Ҳужжат кўраётган йигитлардан бири жон ҳолатда „Тўхта!“ деб қичқирди.

Қаёқда! Баҳодир ака завқланиб кетган шекилли, борган сайин тезроқ югуради.

Аскар болалардан бири жон-жаҳди билан қувиб кетди. Орқасидан кажавали мотоциклда бошқа чегарачилар физиллади. Зум ўтмай домлани кажавага ўтқазиб, елкасидан босиб олиб келишди.

— Нима гап ўзи? — деди Баҳодир ака юпқа кўзойнаги ортидан ҳаммага бир-бир термилиб. — Шундоқ теп-текис ўтлоқда югурмай бўладими?

Аскар болалардан олдинроқ ўзимиз „ҳужум“га ўтдик.

— Баҳодир Фуломов деган олим атайлаб чегарани бузмоқчи бўлди. Шундоқ одамга қандай қилиб ёшлар тарбиясини ишониб топшириб бўлади?

Домла кўрқиб кетди. Тошкентга омон-эсон етиб борса, камида йигирма кишилик ош қилиб беришга ваъда қилиб, аранг қутулди. Чегарачилар „Ўша ошга бизни ҳам чақиринглар“, деганида ҳам Баҳодир аканинг титроғи босилмаган эди.

* * *

Яна бир гал Ургенчга бордик. Баҳодир ака, Абдуғафур Расулов, мен. Оғаҳий номидаги театрда „Тўйлар муборак“ спектаклининг премьераси бўлиши керак эди. Премьера ўтди. Театр директори, бош режиссёр меҳмонхонага келишди, алла-паллагача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака ҳаммадан олдин ётди-ю қотди. (Виждони соф одам хотиржам ухлайди.)

Режиссёр билан директор кетишганидан кейин ҳам Абдуғафур ака икковимиз анча вақт гаплашиб ётдик. Чамада, тонг отар палласи кўзимиз илинди шекилли...

Аммо узоқ ухлай олмадик. Бир маҳал ҳаммаёқ шовқин-сурон бўлиб кетди. Кўшни хоналарнинг деразаси шарақлаб очилиб-ёпилган, „чўрт-пўрт“ деган ҳайқириқлар...

Энг ёмони шундаки, ташқарида итларнинг тўхтовсиз акиллаши борган сайин авжига чиқиб, қулоқни қоматга келтирарди.

— Нима гап? — деди Абдуғафур ака. Бошимни кўтариб қарасам, Баҳодир аканинг ўрни бўш. Майкачан балконга чиқдим-у, ғалати манзарани кўрдим.

Ҳали қуёш чиқмаган, меҳмонхона ҳовлиси ғира-шира ёруғ. Ҳовлида майка-триси кийиб олган Баҳодир ака югуриб юрибди. Домланинг кетидан йигирматача ит чопиб боряпти. Энг олдинда Баҳодир ака, орқасида кичикроқ бузоқдек келадиган, қулоқ-думи кесилган ит, ундан кейин чойнакдеккина оппоқ кучукча, унинг орқасида семиз-ориқ, катта-кичик кўппаклар-у кўппакчалар...

Қизиги шундаки, домла қанча тез чопса, итлар ҳам шунча қаттиқ акиллайди...

Баҳодир ака қадамини қанча секинлатса, итлар „симфонияси“ ҳам шунча пасаяди. Домла тўхташи билан улар ҳам тўхтаб атрофини ўраб олади. „Бу ким ўзи, нима қияпти“, дегандек мўлтираб қарашади. Домла тагин ғайрат билан югура бошлайди. Итлар кетидан эргашиб ғайрат билан вовуллайди. Тагин ўша „музика“...

— Одамни шарманда қилдингиз-ку! — дедим бўғилиб. — Бу ёққа чиқинг, домла, ҳамманинг уйқусини бузаяпсиз.

Баҳодир ака тўхтади. (Итлар ҳам.) Домла тилла тишларини ялтиратиб кулди.

— Ҳозир, укажон! — деди билагидаги соатига имо қилиб. Яна ўттиз беш минут югурсам, раппа-расо беш километр бўлади.

Домланинг тагин бир одати — очликка ҳеч чидолмасди. Дорилфунундагиларнинг айтишига қараганда, бирон мажлисда жуда жиддий масала кўрилаётган бўлса ҳам Баҳодир ака қорни очиши билан индамай чиқиб кетаверар, „бир пиёлагина чой ичиб“ қайтиб келар ва яна индамай жойига бориб ўтиравераркан.

Терим мавсуми айнан қизиганда Қашқадарёга бордик. Самолёт кечикиб учди. Эрталаб дуруст нонушта қилинмаган. Қаршидан Шаҳрисабзга, ундан Китобга ўтдик. Чеккароқдаги хўжаликлардан бирида тушлик танаффусга мўлжаллаб учрашув тайёрлаб қўйишган экан...

Дала шийпонида одам кўп. Пахтакорлар, ҳашарга чиққан шифокорлар овқатланиб бўлиб, кутиб ўтиришибди.

Райком котиби меҳмонларни таништирди. Қарсак-бозлик...

Котиб ҳаяжонланиб микрофонда гапиряпти. Унинг ёнбошида ранги ўчиб Баҳодир ака ўтирибди. Ёнида Абдуғафур Расулов билан мен... Баҳодир ака одамлар ҳозиргина еб бўлган қовун пўчоқларига маъюс-маъюс қараб қўяди. Секин домланинг қулоғига шивирладим:

— Мезбонлардан бир таклиф тушяпти. Бу учрашув узоқ чўзилмас экан. Нари борса бир ярим соатда тугармиш. Тагин икки жойда учрашув бор экан. Одамларни куттириш яхши эмас. Ҳамма ишдан қутулиб, бир йўла кечқурун овқатланиб қўя қоламиз...

Аламдан тўлиб ўтирган Баҳодир ака олдида микрофон турганидан беҳабар бор овозда чинқириб юборди.

— Нима? — Кейин чап қўлини пахса қилиб бақирди. — Учрашувингизни бошимга ураманми? Қорним таталаб кетяпти, билдингизми? Нима, Тошкентга ўлигимни олиб кетмоқчимисиз?

Домланинг овози микрофондан шу қадар алам билан жаранглаб эшитилдики, боядан бери завқланиб гапирётган котиб жим бўлиб қолди. Пастда ўтирганлар ҳайрон бўлиб, бир-бирига аланглай бошлади.

Баҳодир ака нима бўлганини энди тушунди. Пастроқ овозда гапирмоқчи бўлди-ю, эпполмади.

— Ие, қовун туширибмиз-ку! — деди ҳайратдан овози ингичкалашиб. Райком котибига қараб илжайди. — Сиз гапираверинг, укажон, бу — бизнинг ўзаро гап!

* * *

Боботоғда, арча тагида давра қуриб ўтирибмиз. Баҳодир ака тандир пишгунча „жиндек мизғиб олиш“ учун ёнбошлади-ю, пинакка кетди. Кейин мотори яхшилаб созланган машинадек бир текис, осойишта хуррак торта бошлади. Қарасак, пиджагининг ич чўнтагидан паспорти кўрпачага тушиб қолибди. Табиийки, паспортни „ўғирладик“. Озод Шарафиддинов „текширув“ операциясини ишлаб чиқди. Бизни тоққа олиб чиққан „РАФ“ машинасида мезбонлардан бири азабазза пастга тушиб, бўлажак ҳангомани пишитиб чиқди.

Тандир пишганда домла уйғонди. Ейилди, ичилди. Кечга томон шариллатиб жала қуйиб берди. Машина сирғалиб-сирғалиб, амаллаб пастга тушиб олди. Ҳамон момақалдироқ гумбурлайди, ёмғир челақлаб қуйиб турибди. Бийдек даланинг қоқ ўртасида бир милиционер машинани тўхтатди. „РАФ“га чиқиб совуқдан тишлари такиллаганча гапирди.

— Кечирасизлар, ҳужжатларингизни кўрсатинглар!

Жаҳлимиз чиққан бўлиб, паспортларимизни кўрсата бошладик.

Баҳодир ака типирчилаб қолди.

— Бошпуртим йўқ-ку! — деди хавотирланиб. — Ҳалигина ёнимда эди.

Худди шу пайт милиционер йигит домланинг яқинига келди.

— Марҳамат, сизнинг ҳужжатингиз!

— Ҳалигина бор эди, — деди Баҳодир ака аланглаб. — Мана, булар гувоҳ, бошпуртим бор эди.

— Нима гап ўзи, чўрт побери? — деди Озод ака аччиқланган бўлиб.

— Хавфли жиноятчи тоққа қочган, деган хабар бор. — Милиционер йигит Баҳодир акага қараб қўйиб давом этди. — Ўзи кексароқ, кўзойнак тақиб юради, тилла тиши бор, дейишган.

— Вой, бу мени айтяпти шекилли! — Домла бутунлай эсанкираб қолди. Яйловнинг қоқ ўртасида милиционер нима қилади, нега энди машинани текшириши керак, деган гап хаёлига ҳам келмади. — Мен жиноятчи эмасман, укажон, — деди ялиниб. — Олимман, Тошкентдан келганмиз. Мана, ҳаммалари гувоҳ.

— Мен бу олимни танитайман! — деди Озод ака жиддий қиёфада. — Ҳозир, йўлдан машинага чиқди.

— Вой, домла, эсингизни едингизми? — Баҳодир ака ҳаммамизга жавдираб қаради. — Унақа ҳазил қилманглар. Мени ҳаммаси танийди.

Биз ҳам Баҳодир акани „танимадик“.

— Пастга тушишингизга тўғри келади. — Милиционер кулиб юбормаслик учун тескари қаради.

Домла ҳўп ялинганидан кейин уни „кафиллика“ оладиган бўлди. Эвазига битта зиёфат қилинадиган бўлди. Милиционер шофёр ёнига ўтириб уф тортди.

— Қойил-е, икки соатдан бери кутаман-а! Ҳаммаёғим шилтаи шалаббо бўлди-ку!

— Нима деяпти? — сўради Баҳодир ака овозини пасайтириб.

— Жим! — дедим лабимни тишлаб. — Жаҳли чиқиб турибди. Мелиса билан ҳазиллашиб бўладими? Омон қолганингизга қувонмайсизми?

— Рост айтасиз. Қуруқ тухматдан асрасин! — Баҳодир ака қунишиб ўтириб олганича шаҳарга киргуни-мизча бир оғиз ҳам гапирмади.

Эртасига домланинг паспортини „топиб“, суюнчисига яна битта ош қарздор қилдик.

Қорақўлга борадиган бўлдик. Озод ака, Баҳодир ака, Абдуғафур Расулов, Бегали Қосимов поездга ўтириб жўнадик. Бир маҳал, тонг палласида вагон кузатувчиси купе эшигини тақиллатди.

— Жон акалар, — деди ялиниб. — Вагон йўлагида югуриб юрган одам сизларнинг шеригингизми? Айтинглар, бир соатдан бери у ёқдан-бу ёққа чопади. Қийнаиб кетди-ку бечора... Устига-устак хотин-халаж ювингани ўтишга қийналяпти.

Норозилик билан тўнғиллаб ўрнимиздан туришга мажбур бўлдик.

— Бирон нарсасини ўғирлаб қўйинг, иккинчи саҳарлаб ҳаммани безовта қилмайдиган бўлади, — деди Озод ака.

Баҳодир аканинг яп-янги дўпписи вагон тоқчасида ётган экан. Олиб портфелимга солиб қўйдим. Домла терлаб-пишиб кириб келди.

— Ҳа, дангасалар, турдингларми? — деди илжайиб.

Қорақўл станциясида поезд икки дақиқа тўхтар экан. Ҳаммамиз тушиб кетяпмиз-у, Баҳодир ака нукул тимирскиланади. „Нима бўлди“ десак, „дўппимни тополмаяпман“, дейди.

Озод ака жеркиб берди.

— Қанақа одамсиз ўзи, сизнинг дўппингиз деб поезд тўхтаб турармиди? Бўлинг тезроқ!

Пастга тушишимиз билан Озод ака жуда жиддий қилиб гап бошлади.

— Бу томонларда менингит касали тарқалган дейишади, эҳтиёт бўпюринглар.

— Менингит нимадан бўлади? — сўради Абдуғафур ака „соддалиқ“ билан.

— Нимадан бўларди, шамоллашдан-да!

— Энг кераклиги бош-да, — деди Бегали фалсафий оҳангда.

— Менингитга йўлиққан одам уч кунда ўлади. —

Озод ака қаттиқ тайинлади. — Айниқса, бошни эҳтиёт қилинглари!

Баҳодир ака секин ёнимга келди.

— Ўткиржон, — деди, — мабодо биронта ортиқча дўппингиз йўқми?

— Ортиқчаси йўқ-ку, ўзимники бор. Сизга кичкина келармикин дейман...

— Майли, вақтинчага бўлсаям, — деб домла энди гап бошлаши билан Озод ака мени уришиб берди:

— Бош кийимни бировга бериб бўлмайди. Тем более, сафарда юрганда.

Кимдир бояги гапни давом эттирди.

— Уч кунда дейсиз-ку, одам бир кунда ўлиши ҳам мумкин. Албатта, ҳар кимнинг организми ҳар хил-да...

Баҳодир ака ялинишга тушди.

— Хўп десангиз, дўппингизни сотиб олардим, укажон.

Оғринган киши бўлиб портфелимни очдим.

— Йигирма беш сўмга олувдим, — дедим ийманиброқ. (У пайтдаги йигирма беш сўм катта пул эди.)

— Ўттиз сўм! — Озод ака гапни кесди. — Бу ёқларда дўппи қиммат.

Ўттиз сўмга „бор-барака“ қилдик. Пул менга, дўппи Баҳодир акага ўтди.

— Ие, ўзимники, шекилли? — домла юпқа кўзойнагини тақиб дўппига узоқ термилиб қолди.

Озод аканинг „жаҳли“ чиқиб кетди.

— Беринг, пулини қайтариб беринг! Бир одам ўз ҳаётини хавф остида қолдириб яхшилик қилса-ю, бу киши...

— Йўқ, йў-ўқ! — Баҳодир ака дўппини маҳкам чангаллаб олди. Бошига кийиб мамнун жилмайди. — Тўғри айтибсиз, сал кичикроқ экан. Майли, бўлаверади. — Дўппини ечиб яна томоша қилди. — Қаранг, сизникини гули ҳам бошқачароқ экан. Мени ранжиди, деб ўйлади шекилли, кўнглимни кўтарди:

— Хафа бўлманг, укажон. Эрталаб йўлакка чиқиб кетаётганимда купе эшиги олдида афти хунуқроқ бир

одам турганди. Меникини ўша ўғирлаган. Тошкентга борсак, сизга ўзим яхши дўппи олиб бераман. Раҳмат, укажон!

* * *

Оҳангарондан қирқ чақиримча нарида, тоғ тепасида Арашон бува деган булоқ бор. У пайтларда Арашон бувага машина бормас эди. Беш-олти киши отлиқ йўлга тушдик. Келинчак деган жойда фарғоналик чорвадорларнинг ўтовида тунаб қолдик. Алламаҳалгача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака эса ўтовнинг бир чеккасида маза қилиб уйқуни уриб ётибди. Ора-сира ўртачароқ хуррак ҳам тортиб қўяди.

— Чўрт побери, ҳозир уйқуни уради-да, сўфитўрғай уйғонмасдан туриб олиб ҳаммани безовта қилади, — деди Озод ака. — Бир иш қилмаймизми?

Эрталаб бажарилиши керак бўлган „операция“ пишитилди. Унга иштирок этишга ўтов эгаси — Чимирвой акани ҳам кўндирдик.

Эрталабки чой устида Чимирвой ака салмоқланиб гап бошлади.

— Меҳмонлар, сизларни кўриб бошимиз осмонга етди. Қанийди, сиздек улуғ одамлар ҳар куни келса... Кўриб турибсизлар, бизда гўшт кўп. Сўрасангиз ўзимиз берамиз. Ўғирлаш шарт эмас. Тоғликлар қўли эгри одамни ёмон кўради.

— Нима, ҳали сиз бизни ўғри гумон қиялпсизми? — деб ўрнимиздан туриб кетдик.

Чимирвой ака кулиб юбормаслик учун ўзини зўрға тутиб давом этди:

— Биламан, сизлар таниқли одамларсиз. Бирингиз олим, бирингиз ёзувчи...

Шундоқ бўлганидан кейин сўрасанглар ўзимиз...

— Э, оч чамадонингни! — Озод ака бақириб юборди. — Ҳамманг оч!

Ўзи биринчи бўлиб портфелини очиб, ичидаги нарсаларни тўкиб ташлади. Сочик, тиш чўткаси, бало-

баттарлар ҳар ёққа сочилиб кетди. Кейин Умарали ака, Абдуғафур ака, Бегали, мен жаҳл билан портфели-мизни тўкиб кўрсатдик. Баҳодир ака каттакон портфе-лини шахт билан очиб бир силтаган эди, ичидан эски газетага наридан-бери ўралган тўртта каттакон пишган гўшт бўлаги лоп этиб ерга тушди. (Кечаси ўзимиз солиб қўйган гўштар.)

— Ие? Вой? Во-о-ой! — Баҳодир ака турган жойи-да тахта бўлқолди. Юпқа кўзойнаги ортидан ҳамма-мизга жовдираб қарайди.

Чимирвой ака „ана“, деди-ю, у ёғини гапирса кулиб юборишини билиб, ўтовдан қочиб чиқиб кетди.

— Кўрдингизми, мезбон сизнинг қилиғингизга чи-долмай қочиб кетди!

— Шунинг учун ҳаммадан олдин тураркансиз-да!

— Сиз бизни шарманда қилдингиз — ўғри деган ном орттирдик!

Ҳаммамиз ҳар ёқдан талаб ташладик, „айбини“ бўй-нига қўйдик. Баҳодир ака минбаъд бошқалардан аввал уйғонмасликка, Тошкентга борганидан кейин битта чойхона палов қилишга ваъда бериб аранг қутулди...

Тилла одам эди, раҳматли Баҳодир Ғуломов! Покиза инсон эди!

МУНДАРИЖА

Ҳажвий ҳикоялар

„Аждарнинг тавбаси“	3
Жинни бўлиш осон экан	9
Шаҳарлик куёв	14
Мусофир бўлмагунча	19
Телпак	31
Домланинг айтганини қил	40
Осмондан тушган пул	44
Жазо	47
Омадли жентельменлар	49
Ғаройиб саёҳат	53
Меҳмон отангдан улуғ	61
Моддий ёрдам	64
Соат	67
Сўққабаш бевагина	70
Кўкйўтал	73
Қизил қарға	82
Ош	88
Мен, бувам ва рангли телевизор	94
Юбилей	101
„Соқов лайча“	105
„Бутилка“ Ҳожи	108
Саид Аҳмад сафарда	111
Маълумотнома	120
Ўлди — азиз бўлди	127
Мўминтой	136
Уста кўрган шогирд	144
Фармонбиби плюс	148
Тугма истеъдод	154

Шумлик туркумидан

„Шпана“	159
„Бемор пиёз“	161
„Ҳожатбарорлик“	162
„Меҳрибон“ шогирд	165
„Хитойча“ усул	166
„Памилдори“ операцияси	168
„Тўяна“ операцияси	169
„Гуруч“ операцияси	174
„Зиёфат“ операцияси	174
Ўзбекнинг соддаси	178

84(5Ў)6
Х71

Ҳошимов, Ўткир.

Ҳажвий ҳикоялар [Матн] /Ў. Ҳошимов. —
2- нашри. — Тошкент: „О‘қитувчи“ НМИУ,
2018. — 192 б.

ISBN 978-9943-22-262-5

УЎК: 821.512.133-7

КБК 84(5Ў)6

ЎТКИР ҲОШИМОВ

ҲАЖВИЙ ҲИКОЯЛАР

2- нашри

„О‘қитувчи“ нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент — 2018

Муҳаррир *М. Мирсаликов*

Бадий муҳаррир *Б. Ибрагимов*

Техник муҳаррир *Н. Ниёзмухамедова*

Компьютерда саҳифаловчи *Ш. Ахорова*

Мусаҳҳиҳ *М. Мирсаликов*

Нашриёт лицензияси АИ № 291. 04.11.2016. Оригинал-макетдан
босишга рухсат этилди 02.04.2018. Бичими 84×108¹/₃₂. Кегли 10,5
шпонли. Таймс гарн. Офсет босма усулида босилди.

Офсет қоғози. Шартли б. т. 10,08. Ҳисоб-нашриёт т. 6,9

Адади 5000 нусха. Буюртма №147—18

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
„О‘қитувчи“ нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент — 206.

Юнусобод тумани, Янгишаҳар кўчаси, 1- уй.

Шартнома № 112 — 18.

20,000 c.

Қатор асарлари билан ўқувчилар меҳрига сазовор бўлган иқтидорли адиб Ўткир Ҳошимовнинг қўлингиздаги китобига ёзувчининг энг сара ҳажвий асарлари жамланган бўлиб, уларни ўқиганда беихтиёр қаҳ-қаҳ отиб куласиз, кайфиятингиз кўтарилади. Кескин юмор остига олинган воқеалар ғоят ҳаётий, таъсирчан акс этган.

Мазкур ҳажвиялар китобхоналар томонидан катта қизиқиш билан ўқилиши шубҳасиздир.

© „O'qituvchi“ NMIU
100206, Toshkent sh.,
Yangishahar ko'chasi, 1,
Tel.: (+99871) 224-04-12,
E-mail: info@oqituvchi.uz,
Web-site: www.oqituvchi.uz

ISBN 978-9943-22

9 789943 222625